

Svetlana Krstić

**DRUŠTVENI POKRETI
KAO GENERATORI PROMENA
I ETNIFIKACIJA POLITIKE**

**DRUŠTVENI POKRETI KAO GENERATORI
PROMENA I ETNIFIKACIJA POLITIKE**

Naslov
DRUŠTVENI POKRETI KAO GENERATORI
PROMENA I ETNIFIKACIJA POLITIKE

Autor
mr Svetlana Krstić

Izdavač
Perpetuum mobile – Institut za razvoj mladih i zajednice, Banja Luka

Za izdavača
mr Ilija Trninić

Urednik
Aleksandra Taševski

Recezeni
prof. dr Zoran Stojiljković
mr Ankica Todorović

Grafički dizajn
Ljubiša Branković

Štampa
Štamparija “Vilux”

Tiraž
100

Sadržaj

Uvod	13
STARI I NOVI DRUŠTVENI POKRETI I PROMENE	17
Definicija i pojam društvenih pokreta	17
Podela društvenih pokreta	17
Društveni pokreti u tradicionalnom društvu	19
Društveni pokreti kao nosioci demokratskih promena	20
Sličnosti i razlike starih i novih društvenih pokreta	24
POLITIČKE PARTIJE KAO NOSIOCI POLITIČKE VLASTI	27
Politika kao pojam	27
Platon i Aristotel o politici	27
Politička vlast i vladavina	29
Struktura političke vlasti	29
Intelektualci u politici	30
Političke partije	32
Funkcije političkih partija	33
Strateški ciljevi i poruke predizborne kampanje	35
Biračko telo i prikupljanje glasova	37
Vođe političkih partija	38
(Ne)moral u političkim partijama	40
EKOLOŠKI POKRETI I EKOLOŠKE POLITIČKE PARTIJE	43
Ekologija kao nauka	43
Nastajanje i razvoj ekoloških pokreta	44
Delovanje ekoloških pokreta	44
Svetske ekološke organizacije	47
Od Rimskog kluba i Granice rasta do Anri Nesa i dubinske ekologije	47
Ekološka politika	48
Ekološke partije	49
GOVOR MRŽNJE KAO POSLEDICA NEDOSTATKA ETIČKIH I MORALNIH VREDNOSTI	53
Pojam govor mržnje	53
Teorijska značenja etike	53
Teorijska značenja morala	54
Svest i savest kao uzroci govora mržnje	54
Govor mržnje, etika i moral	55
Darvin o moralu i etici	56
Niče o moralu i mržnji	57
Govor mržnje i (ne)moral u politici	58

ETNIFIKACIJA POLITIČKE GRUPE	61
Definisanje pojma etnos	61
Autoritarne naspram demokratskih grupa	62
Uspon masa i etnifikacija politike	63
Etnifikacija politike i tranziciono društvo	65
Etnifikacija i manjinske etničke grupe	66
POLITIČKA INDOKTRINACIJA PUTEM MEDIJSKE MANIPULACIJE	71
Indoktrinacija i manipulacija	71
Medijska indoktrinacija	71
Odnos medija i politike	72
Osnovne forme političkog komuniciranja	75
Političko informisanje	76
Zaključna razmatranja	81
<i>Literatura</i>	87

“Res, non verba.”

“Dela, ne reči.”

Uvod

Ono na šta prvo pomislimo, kada govorimo o glavnim društvenim akterima savremene demokratije, su političke elite, koje deluju kroz političke partije i građani, koji deluju kroz udruženja građana.

Različita istraživanja nam pokazuju da su društveni akteri neprestano u žiži interesovanja, bilo da se radi o političkim partijama ili o udruženjima građana.

Predmet ovog istraživanja je pregled razvojnog toka društvenih pokreta i trenutnog stanja političke perspektive tranzicionog društva na prostoru druge Jugoslavije. Zatim, predmet je i ispitivanje stanja u kojoj meri i na koji način dolazi do indoktrinacije stanovništva na pomenutom prostoru, kao i definisanje termina etnifikacija politike. Prilikom istraživanja primenjeno je teorijsko istraživanje kvalitativnog karaktera.

Svrha društvenih pokreta, bilo da se radi o starim ili novim društvenim pokretima je kolektivna akcija za formiranje novog identiteta, socijalni karakter, masovna mobilizacija i konflikt masa.

Stoga, svaki društveni pokret, bez obzira da li je reč o klasičnom ili novom, nastaje iz dva bitna razloga, prvo, izrasta iz nezadovoljnog sistema potreba u postojećem društvu i drugo, iskazuje manje ili više jasno, zahteve za određenim promenama postojećeg stanja.

Savremeni društveni pokreti su činjenica savremenog, građanskog, demokratskog, otvorenog i civilizovanog sveta masovnih komunikacija i informacija, sveta koji produkuje prava i slobode i žestoko se bori da ih zadrži.

Pojava novih pokreta i u našem društvu označava izvesno pomeranje glavnih socijalnih konflikata iz polja omeđenog klasnim sukobima u sferi rada, produkcije i distribucije, ka celini društvenog života.

Njihova pojava takođe pokazuje da postojeće političke institucije i organizacije, a pre svega političke partije, nisu i ne mogu biti dovoljno senzibilne za nove društvene potrebe. Otuda je neophodno da se građani samoorganizuju u svoja udruženja i nevladine organizacije, kako bi jasnije artikulirali svoje zahteve i nove potrebe. Ključna paradigma i matrica kroz koju treba posmatrati nove društvene pokrete u celini je paradigma kvaliteta života u svim njegovim dimenzijama. U tom smislu novi društveni pokreti nude nov pristup i novu logiku, nov jezik i novu političku kulturu. U uslovima duboke krize koja potresa sva savremena društva, ovi pokreti predstavljaju i jednu vrstu otvaranja novih perspektiva, obnovu ugroženih identiteta, otkrivanje zajedničkih, globalnih, evropskih i širih planetarnih horizonata.¹

Bilo da se radi o starim ili novim pokretima koje čine i političke organizacije, kada govorimo o političkim partijama, prva pomisao nam je na političko delovanje i političku vlast. Politička vlast kao oblik vladavine podrazumeva da vladari u ime političke moći sprovedu političke aktivnosti. Politička moć je veoma primamljiva i opojna. Kao takvu, često oni koji je dosegnu, ne mogu olako da je se odreknu.

Na političkom polju delovanja, političke partije imaju ključnu ulogu. Političke partije su poligon za obuku kadrova koji u ime političke partije deluju prema utvrđenim pravilima i procedurama. Teško je zamisliti sprovođenje političke vlasti bez političkih partija.

¹ Vukašin Pavlović, Društveni pokreti i promene, Službeni glasnik, Beograd 2006, str. 27

Težnja da se nešto promeni na političkom polju, iznedrila je nove (ekološke) političke partije koje su takoreći nasale od udruženja građana.

Stoga, mišljenje da društveni razvoj sam po sebi ne znači progres potvrđuje kritika koja danas dolazi iz ekološkog polja. Ekološki društveni pokreti nastali u poslednjim decenijama drugog milenijuma dovešće u pitanje doskora neupitni postulat moderne, koji je pogotovu od doba prosvetiteljstva postao nedodirljiv – postulat o stalnom i neprekidnom društvenom razvoju, koji predstavlja samo drugo ime za progres. Izazov koji dolazi iz ekoloških pokreta prihvatila je savremena društvena teorija, pogotovu ona koja je osetljiva za samokritičko preispitivanje modernog društva i vremena.²

Međutim, nedostatak etike i morala u društveno-političkim organizacijama dovodi do otežanog rada i daljeg razvoja tih organizacija, a razlog tome često su međuunutrašnji konflikti i sukobi.

Da li nas nedostatak etičkih i moralnih vrednosti, može dovesti do mržnje? Mržnja, kao emotivno stanje, ne može dugo da se zadrži u čoveku i kao takva, ona mora ugledati svetlost dana, najčešće kroz dva oblika, prvi, biti izrečena kroz takozvani “govor mržnje”, drugi, demonstrirana kroz fizičko nasilje, to jest, takozvani “govor sile”.

Mržnja je jača i od moralnih i od pravnih normi. Zato je važno sankcionisati “govor mržnje”. U dokazivanju istine, naše subjektivne istine, gde je “samo moja istina istina”, dolazi do izražaja stepen moralnosti i etičnosti.

Još jedan od razloga zbog koga je potrebno sankcionisati “govor mržnje” je i etnifikacija politike.

Etnifikacija je proces povezivanja određene društvene grupe u etničko-identitetski zasnovan sistem. Pojmovi etničko i nacionalno se često poistovećuju, iako je nacija samo jedan od etničkih oblika organizovanja društva. Većina ratova do XVII veka bila je obeležena religijskim razlozima, ali od tada uglavnom prevladavaju svetovni (nacionalni, ideološki, državni). Do sekularizacije zapadnog društva bilo je teško odvojiti etničke od religijskih identiteta i sistema vrednosti iako su njihovi izvori i načini prenošenja različiti (do religijskih se dolazi deduktivno, usvajanjem objavljenih učenja, a do etničkih indukcijom – iskustveno).

Etnifikacija politike i konflikti koji dovode do sukoba kakav je i sam rat, često su podgrevani iz medijskih kuća. Sukobi, koji se često dešavaju na našim prostorima, uvek za posledicu imaju ljudske žrtve.

Indoktrinacija i manipulacija javnosti putem promotivnih instrumenata reklame i propagande, svojstvena je totalitarnim, nedemokratskim i netržišnim društvima, a povezana je najčešće s laži, koja umesto javnog mišljenja može širiti, a najčešće i širi javnu laž. U takvim uslovima od političkih glasača se i ne očekuje da nešto tačno znaju, jer sve može istovremeno da bude tačno i da bude lažno.

Klasične političke partije i organizacije ne mogu više biti ni jedini ni najvažniji instrument kanisanja i artikulacije novih konflikata. Za istinsko rešavanje novih društvenih konflikata potrebno je dovesti u pitanje i promeniti čitav postojeći sistem. Međutim, bojazan od novih ratnih sukoba na prostorima Balkana je neprestana pojava.

² Vukašin Pavlović, Društveni pokreti i promene, Službeni glasnik, Beograd 2006, str. 39

Savremeni čovek će shvatiti da u ratu nema pobednika i da su obično svi gubitnici. Tragedija je još veća ukoliko se radi o građanskom ratu, a o tome piše i veliki borac za demokratiju i čuveni pisac, *Borislav Pekić*: *“Od svih ratova građanski je, nema sumnje, najnesrećniji. Njegovi su razlozi uvek neubedljivi već samim tim što su usmereni protiv sugrađana. Neprijatelj je u njima uvek blizu, s druge strane reke ili brda, često s druge strane ulice, ponekad i s druge strane porodičnog stola. Zbog neprestane promene mišljenja i strana, snaga mu se nikad ne zna. Razaranja što ga pogađaju zbog zajedničke teritorije obračuna, neizvesno pogađaju i razoritelja. Posledice su uvek zajedničke, jer posle njega, poraženi ostaje u zemlji pobednika ali i pobednik u zemlji poraženog.”*³

³ Borislav Pekić, *Sentimentalna povest Britanskog carstva*, Laguna, Beograd 2015, str. 203

STARI I NOVI DRUŠTVENI POKRETI I PROMENE

Definicija i pojam društvenih pokreta

Termin društveni pokret (*social movement*) među prvima je u širu sociološku primenu uveo *Lorenc fon Štajn* svojom knjigom *Istorija društvenog pokreta u Francuskoj od 1789. godine do naših dana*, a inače se pojavila 1850. godine.

Sam termin pokret ušao je u sociologiju i političku teoriju u XIX veku, najverovatnije pod uticajem tada vrlo razvijene teorijske discipline – mehanike, u kojoj princip dinamike ima jednu od ključnih uloga. Od tada do danas reč pokret se u društvenim naukama po pravilu upotrebljava u kombinaciji s različitim atributima, od čega bitno zavise sadržaj, nivo opštosti, opseg i značenje ovog pojma. Iz širokog spektra različitih upotreba pojma pokret, navedeni su samo neki: istorijski pokret, pokret masa, narodni ili nacionalni pokret, revolucionarni pokret, oslobodilački pokret, kulturni pokret, protestni pokret, pokret otpora, opozicioni pokret, klasni pokret, reakcionarni pokret.⁴

Poznati savremeni sociolog *Tom Botomor* piše: “Društveni pokret u najširem značenju možemo definisati kao kolektivno nastojanje da se u društvu kome pokret pripada izvedu ili spreče promene.”⁵

Podela društvenih pokreta

Najopštija podela društvenih pokreta je na *emancipatorske* i *neemancipatorske*. Pod *emancipatorskim* podrazumevamo pokrete koji proširuju polje ljudske slobode i demokratije, a pod *neemancipatorskim* pokrete koji sužavaju prostore slobode. S obzirom na različite društvene sadržaje i njihove osnovne socijalne nosioce, pokreti mogu biti klasni, politički, nacionalni, populistički, rasni, verski, kulturni, omladinski, sportski i drugi. A u odnosu na širinu teritorije koju zahvataju, mogu biti regionalni, nacionalni i internacionalni.

S obzirom na ključni kriterijum, stav prema društvenim promenama, pokreti se dele na:

- Revolucionarne (radikalne, progresivne pokrete).
- Reformističke (za postepene promene).
- Konzervativne (za očuvanje statusa quo).
- Reakcionarne (promene koje vuku unazad).

Takođe, razlikujemo *klasične* (*stare*) od *alternativnih* (*novih*) društvenih pokreta. Pod *klasičnim* pokretima podrazumevaju se pokreti karakteristični za XIX i prvu polovinu XX veka, a među njima je i feministički pokret (u kategoriji starih pokreta radnički pokret je, svakako, jedan od najznačajnijih). Pod *novim* društvenim pokretima podrazumevaju se pokreti nastali u periodu nakon šezdesetih godina dvadesetog

⁴ Vukašin Pavlović, Društveni pokreti i promene, Službeni glasnik, Beograd 2006, str. 99

⁵ Tom Bottomore, Društveni pokreti, partije i politička akcija u Marksizam u svetu, Budućnost, Novi Sad 1983, str. 22

veka, a najrasprostranjeniji među njima su ekološki, mirovni, odnosno antinuklearni i naravno neofeministički pokret, ili kako se još često naziva pokret za emancipaciju, oslobađanje žena.⁶

Razlika između pokreta i partije, ili druge organizovane grupe, vidi se i u činjenici da pokreti širokih razmera pokazuju tendenciju da se u njihovom krilu stvore razne, manje-više, direktne političke grupe, što se desilo s radničkim pokretom u XIX veku. Sledstveno tome, političku akciju treba jednim delom shvatiti kao odnos šireg pokreta i raznih organizovanih grupa. U marksističkoj misli i praksi, ovaj odnos postavljen je kao odnos između klase i partije i od kraja XIX veka, bio je predmet oprečnih mišljenja, koja su ispoljavana na najrazličitije načine, od *Mičelsovih* razmišljanja o “gvozdenom zakonu oligarhije” do *Lenjinove* koncepcije o boljševičkoj partiji, koju je teoretski obradio *Lukacs*, pa do nedavnih “pluralističkih” opredeljenja evrokomunizma.⁷

Ono što je najupečatljivije u poslednje dve decenije, jeste način na koji su različiti pokreti postali prihvaćeni deo političkog života u zapadnim demokratijama, a u izvesnoj meri, i stvorili modele za pokrete u zemljama u kojima je praktično nemoguće, kroz formalne političke institucije, izražavanje kritike, neslaganja i opozicije (na primer, pokreti za ljudska prava u Istočnoj Evropi).

Pre nego što se dublje upustimo u razmatranje pojma društvenih pokreta, potrebno je posvetiti malo pažnje načelnoj diferencijaciji između organizacije i pokreta. Pojednostavljeno razlikovanje organizacije i pokreta vodi bez sumnje ka uverenju da se radi o dihotomiji formalno – neformalno, tačnije, da organizacije imaju formalan karakter, dok se društveni pokreti “teško mogu definisati”. Zajedničko i organizacijama i pokretima je pritom jedino činjenica da se shvataju i analitički tretiraju kao “kolektivni akter”, što je kako odlika modernog (svetskog) društva tako i jedna od važnih promena koje je donelo stvaranje modernih naučnih disciplina.

Fenomen “masa” koji je zanimao različite autore – od *Kanetija*, *Le Bona*, pa sve do *Sloterdajka* – nije nezanimljivo uporediti s (marksističkom) idejom o klasnoj svesti radnika, čije nepostojanje je levica na “zapadu” uz veliko iznenađenje ustanovila šezdesetih godina dvadesetog veka. Srećom, te šezdesete donele su i jedan novi transnacionalni pokret (uz to bi se moglo reći globalnih pretenzija) – poznat i kao “šezdesetosmaški pokret”, pa je sledeći praksu, od tog trenutka manje ili više sistematski razvijana i teorija društvenih pokreta.

Interesantno je međutim da se ta teorija razvijala bez većih direktnih uticaja (neo)marksističkih ideja. Radi se naime o pokušajima analize (novih) društvenih pokreta američke i zapadnoevropske sociologije i u manjoj meri psihologije koji će u poslednjih više od četrdeset godina dovesti do stvaranja jedne, po mnogima, samostalne naučne discipline – *nauke o društvenim pokretima*. Razvojem nekih starijih, ali pre svega novih pokreta u zapadnim zemljama tokom sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog veka, poput ženskih, odnosno feminističkih, ekoloških, odnosno antinuklearnih ili mirovnih pokreta, stvara se novi empirijski materijal koji rezultira sve većim brojem studija o društvenim pokretima, a stvaranjem različitih pokreta

⁶ Vukašin Pavlović, Društveni pokreti i promene, Službeni glasnik, Beograd 2006, str. 187

⁷ Tom Bottomore, Društveni pokreti, partije i politička akcija u Marksizam u svetu, Budućnost, Novi Sad 1983, str. 22

kao reakcije na promene, nastale usled procesa globalizacije, ovaj trend će se vrlo izvesno nastaviti.

Diskusije o uticaju nevladinih organizacija, zatim o civilnom društvu, kao i donekle debata o globalizaciji i transnacionalizaciji društvenog prostora u poslednje dve decenije stvorile su jedan “diskurzivni čorsokak” u domenu analize *društvenih promena*. Tako određene naučne discipline često nailaze na probleme u analizi koje svojim, u prvom redu normativnim konceptima, (konceptima civilnog društva) ne mogu da reše. Odgovori na određena pitanja u vezi s uzrocima i posledicama društvenih promena traže se stoga tako, što se na osnovu empirijskih podataka “kroje” teorije za “jednokratnu upotrebu”, pri čemu se često previđa to, da određene korelacije ne predstavljaju nužno i funkcionalne odnose.

Paralelno s ovakvim, mora se priznati veoma uprošćeno prikazanim razvojem, recimo, političkih nauka, upravo istraživanja vezana za društvene pokrete donose niz zanimljivih odgovora na neka od istih tih pitanja.

Razlika između društvenih pokreta i na primer nevladinih organizacija nije dakle samo razlika u definiciji, odnosno u sadržinskom smislu razlika u formalnom, odnosno neformalnom karakteru, čvrstoj i stabilnoj, odnosno dinamičnoj strukturi, razlika se ogleda i u analitičkim konceptima. Dok jedni društvo vide kao celinu koja se po svaku cenu mora regulisati u smislu društvene integracije, pa to onda pokušavaju teorijski da osmisle, drugi društvu prilaze iz perspektive posmatrača i društvene pokrete na primer posmatraju pre svega analitički, a društvo kao dinamičnu celinu, koja se uprkos svim pokušajima regulacije razvija često i u neočekivanom smeru.

Iako različiti politički i društveni konteksti imaju svoje specifične karakteristike, protestni pokreti predstavljaju svetski fenomen. I pored čestog ograđivanja pojedinih autora, koji ističu da ovi koncepti nisu nikakvo “uputstvo za upotrebu” za shvatanje različitih dinamika društvenih pokreta, oni predstavljaju solidnu teorijsku osnovu za njihovo istraživanje, odnosno mogu služiti kao dopuna, recimo i istorijskim radovima o društvenim pokretima.⁸

Društveni pokreti u tradicionalnom društvu

Za tradicionalna društva, kakvo je i naše, karakteristično je da se, bar s današnjeg stanovišta posmatrano, rasipnički odnose prema vremenu, doživljavajući ga kao neograničeni resurs. Njihov stav prema društvenom vremenu je takođe retrogardan. Ljudi u tradicionalnim društvima smatraju da su prošlost i tradicija osnovne riznice društvenih vrednosti. Za razliku od toga, moderna društva se odnose prema vremenu kao prema sve ograničenijem resursu.

Trka s vremenom u modernom životu, pogotovu u velikim urbanim aglomeracijama, postaje često toliko besmislena da se zaboravi na kvalitet života i uživanje, a ljudi, zbog nemogućnosti opuštanja sve češće doživljavaju stresove i druge zdravstvene i duhovne tegobe. S druge strane, zauzimajući aktivan stav prema sadašnjosti i budućnosti kao glavnom fokusu društvenih vrednosti i individualnih orijentacija, moderna društva su često spremna da obezvrede ili ponize i mnoge vredne stvari iz tradicije i prošlosti.⁹ Tradicionalna društva, najčešće ne žele ništa da menjaju, ona

⁸ Đorđe Tomić, Društvo u pokretu, ZOLA Štampa, Novi Sad 2009, str. 14-16

⁹ Vukašin Pavlović, Društveni pokreti i promene, Službeni glasnik, Beograd 2006, str. 44

žele samo da ostanu onakva kakva su, međutim, kako stalna kategorija jednog društva nije moguća, takva društva moraju da pretrpe određene promene.

U tom pogledu je bio karakterističan period u bivšem Sovjetskom Savezu u sedamdesetim i osamdesetim godinama dvadesetog veka, u vreme dugotrajne vladavine *Brežnjeva* i kratkotrajne vladavine njegovih naslednika, članova Politbiroa, koji su se zbog ostarelosti i smrti smenjivali na ključnoj političkoj funkciji skoro svake godine. U celini gledano taj period se može nazvati *periodom brežnjevizacije*, a glavna odlika tog vremena je pokušaj da se zaustavi društveno vreme, da se spreče ili odlože promene.

Donekle, slična ovoj bila je i situacija u nekadašnjoj Jugoslaviji. I tu je reč o istom periodu od dve decenije, to jest o sedamdesetim i osamdesetim godinama dvadesetog veka. Prva od te dve decenije obeležila je poslednje godine *Titove* vladavine, koji je uprkos poodmaklom dobu uspevao da zaustavi nekoliko pokušaja demokratskih i liberalnih promena. Sledeća decenija je protekla u nastojanjima političke elite iz Titovog vremena da nastavi da vlada pod parolom "*I bez Tita Tito*". Cena koju je naše društvo platilo zbog toga može se iskazati zaustavljanjem vremena, propuštanjem povoljnih prilika za radiklane demokratske reforme, gubitkom tempa i uništavanjem sposobnosti društva za produktivne promene. Akumulirana glad za promenama, dugo potiskivana, pojavila se na nezaustavljiv način u vidu nacionalnih pokreta i programa koji su vodili glavnu reč na prelazu iz osamdesetih u devedesete godine i koji su implicitno ili eksplicitno imali strategiju promena po svaku cenu i ne pitajući za žrtve.¹⁰

Raspad Jugoslavije, do koga je došlo na dramatičan i krvav način, bio je uzrokovan spletom mnogih uzroka. Nespremnost i nesposobnost starih i novih političkih elita na prostorima druge Jugoslavije da narasle tenzije i konflikte rešavaju mirnim, političkim putem, dovela je do najtragičnijeg građanskog rata u Evropi, koji je posebnom silinom besneo u Bosni i Hercegovini, kao i u nekim delovima Hrvatske. Na društvenu scenu su stupili *militantni etnonacionalistički pokreti*, koji su često bili pothranjivani neodgovornim medijskim i drugim javnim nastupima političara, novinara, naučnika i drugih nacionalistički orijentisanih intelektualaca.

Započeta demokratska politička pluralizacija je od samog početka bila opterećena nacionalističkim preterivanjima i isključivostima. U takvim uslovima nacionalne političke formule su imale najviše uspeha na prvim višepartijskim izborima u svim sredinama. Strah od pripadnika drugih nacija, objektivno uslovljen ili umišljen, postao je realna politička činjenica. Stari ili novi nacionalni politički lideri proizvodili su taj strah da bi došli na vlast ili da bi vlast zadržali. Međunacionalna mržnja i strah od drugih postao je najjači legitimacijski osnov novih ili u novo kvazidemokratsko ruho preodevenih političkih lidera i elita. To je bila i povoljna osnova za jačanje autoritarnih, nedemokratskih tendencija na velikom delu ovog prostora.

Društveni pokreti kao nosioci demokratskih promena

Poslednje dve decenije dvadesetog veka protekle su u znaku buđenja, nastanka i uspona užih ili širih društvenih pokreta za demokratske promene u istočno-

¹⁰ Vukašin Pavlović, Društveni pokreti i promene, Službeni glasnik, Beograd 2006, str. 46

evropskim društvima. Sindikalni pokret *Solidarność* u Poljskoj, prerastao je tokom osamdesetih godina dvadesetog veka u snažan društveni pokret, koji je stvorio pretpostavke za radikalne demokratske promene u Poljskoj. Legendarni sindikalni vođa tog pokreta *Leh Valensa*, postao je nakon promena prvi predsednik Poljske.¹¹

Ralf Dahrendorf u svojoj knjizi *Razmišljanja o revoluciji u Evropi*, pravi otklon od klasičnih tranzicijskih teorija i nudi neku vrstu teorije o demokratskoj revoluciji koje su se desile u Centralnoj i Istočnoj Evropi.

Stara politika je istrošena, komunizam je doživeo kolaps, socijaldemokratija iscrpljena, a konstitucionalni liberalizam i društvene reforme treba da izgrade nov savez.¹²

Po *Dahrendorfu* postoje tri faze nakon radikalnih promena. Prva faza je faza konstitucionalnih promena. Druga faza je faza normalne politike. A treća faza je ona u kojoj glavnu ulogu ima civilno društvo.

Ralf Dahrendorf: “*Volim da mislim o civilnom društvu kao sigurnom uporištu ustava slobode, uključujući i njegove ekonomske sastojke. Oba su potrebna, i civilno društvo i država, ali svako od njih ima svoju sopstvenu autonomnu realnost.*”¹³

Civilno društvo i socijalna prava moraju postati deo tkiva društvene i političke zajednice. Civilno društvo je “kreativni kaos” organizacija, asocijacija i institucija u kome mediji moraju biti slobodni i pluralistički, partije pošteno finansirane i nezavisne od države, u kome mora biti dopušteno društvenim institucijama poput univerziteta i kulturnih ustanova da same sobom upravljaju nezavisno od toga koliko su finansirane od države, u kome zakoni i poreski principi treba da pospešuju formiranje dobrotvornih i filantropskih fondacija i različite modele solidarne pomoći i subvencija. Za izgradnju civilnog društva od bitne važnosti su mnoge građanske vrline, a dve posebno, uljudnost, pristojnost (*civility*) i oslanjanje na sopstvene snage (*self-reliance*). Ma koliko delovalo obeshrabrujuće, za izgradnju takvog civilnog, građanskog društva potrebno je šezdeset godina.¹⁴

Kao i u svemu, tako i u društvu i politici, pitanje najpogodnijeg vremena za promene ili pitanje tajminga je izuzetno važno. Propuštanje najpovoljnijeg vremenskog trenutka bitno utiče na porast socijalnih troškova promene, dakle, na visinu njene cene, pa i na mogućnost njenog izvođenja. S druge strane, brzoplete promene, bez jakog cilja i strategije, kozmetičke, promene radi promena, nisu ništa drugo do prividne promene, lutanja i rasipanja društvene energije i društvenog vremena, drugim rečima, izopačen oblik stagnacije i nazadovanja. To što važi za društvene promene uopšte, važi i za demokratske promene u takozvanim postsocijalističkim društvima, kakvo je i naše.

Za realizaciju demokratskih promena, njihov kvalitet, opseg, domete i brzinu, neophodno je postojanje razvijene strategije tih promena. Zbog toga je ključno pitanje svih novih demokratija, pa i naše, da li postoji jasna strategija demokratskih

¹¹ Vukašin Pavlović, Društveni pokreti i promene, Službeni glasnik, Beograd 2006, str. 59

¹² Ralf Dahrendorf, Reflections on the Revolution in Europe, Times Books/Random House, New York 1990, str. 77

¹³ Ibid, str. 103

¹⁴ Ibid, str. 103-106

promena. Tek uz postojanje takve strategije moguće je izvršiti preciznu ocenu promena, koliko su izvršene i u kom smeru, kolika je i čija zasluga i odgovornost, odnosno krivica i neodgovornost za realizovane ili nerealizovane demokratske promene.

Za sva postsocijalistička društva ili društva novih demokratija, pa i za naše, važi to da postoje dve najvažnije strategije demokratskih promena, odnosno dva puta da se do njih dođe. Jednu strategiju možemo nazvati političkom, a drugu civilnom. Izraženo jezikom savremene društvene ekonomije, prvu strategiju možemo nazvati strategijom ponude, a drugu strategijom potražnje ili zahteva. Ove dve strategije se razlikuju po svemu, po mestu nastanka, karakteru i smeru, društvenim akterima, kanalima akcije i oblicima predstavljanja, poljima delovanja, načinima usvajanja i komunikacije, oblastima i sredstvima regulacije, razvojnim mogućnostima, osnovnim resursima ili medijumima na koje se odnose, kao i glavnim i najvažnijim ciljevima.¹⁵

Tabela br. 1 – Politička i civilna strategija demokratskih promena

Politička strategija		Civilna strategija
Strategija ponude; <i>top-down</i> strategija	Karakter i smer	Strategija tražnje, zahteva; <i>bottom-up</i> strategija
Politička elita	Društveni akter	Građani
Centralna vlast	Nivo nastanka	Lokalni nivo
Političke partije	Kanali akcije	Udruženja građana
Politički lideri	Predstavnici	Nevladine organizacije
Institucije	Polja delovanja	Vrednosti
Ustavopravni poredak i promene zakona	Oblast i sredstva regulacije	Vladavina prava i pravna kultura
Izmena procedure pravila političke igre	Način usvajanja i komunikacije	Demokratska javnost i politička kultura
Ekonomski razvoj	Razvojne mogućnosti	Životni standard
Privatizacija svojine		Slobodno tržište
Politička moć	Osnovni resurs (medijum)	Socijalni, ljudski kapital
Dobra vladavina (<i>good governance</i>)	Glavni cilj	Civilno društvo (<i>građansko društvo</i>)

Odnos između društvenih pokreta i demokratije je važan segment proučavanja društvenih pokreta. Kako demokratija podrazumeva postojanje političkog pluralizma i mogućnost stanovništva da utiče na vlast, činjenica da se kroz društvene pokrete reflektuje ovaj pluralizam i da je njihov cilj vršenje uticaja na političke odluke, a ne tako retko i na prirodu političkog sistema u celini.

¹⁵ Vukašinić Pavlović, Društveni pokreti i promene, Službeni glasnik, Beograd 2006, str. 89-90

Uloga društvenih pokreta u jačanju demokratskog sistema i građanskih vrednosti i vrlina ističe se u mnogim teorijama civilnog društva. Iako je pojam civilno društvo nastao kao analitička kategorija, s ciljem razgraničenja i ograničenja ingerencija vlasti i države od takozvane sfere društva i pati kao i sve analitičke kategorije od takozvanog idealtipskog šematizma, jasno je da se tamo gde nema civilnog društva teško može govoriti o suštinskoj demokratiji, budući da građani postaju puki objekt političkih odluka koji se donose negde drugo, u sferi na koju oni nemaju uticaj.

Civilno društvo tako podrazumeva postojanje građanina kao političkog subjekta, različite oblike povezivanja i udruživanja građanstva na principima spontanosti, samoorganizacije i solidarnosti, a i postojanje odgovarajuće političke kulture koja pomera javni angažman, osećaj subjektivne kompetentnosti i interes za pitanja od javnog značaja. Po *Aleksisu de Tokvilu*, umeće udruživanja je osnovno umeće u demokratskim društvima, a u građanskim udruženjima se kao u besplatnim školama ljudi uče građanskim vrlinama. Ovo umeće se stiće i u društvenim pokretima, koji su uz to najznačajnija poluga civilnog društva, budući da mogu da obezbede široku društvenu mobilizaciju. Njih, kao i druge dimenzije civilnog društva karakteriše dobrovoljnost, javnost, spontanost, kolektivnost, solidarnost, nasuprot državi i vlasti kao sferi prinude, hijerarhije, s elitističkim pa i oligarhijskim tendencijama. Razvojem parlamentarizma i uvođenjem višestranačkih izbora stvara se okvir u kojem i društveni pokreti počinju da se artikulišu.

Kako primećuje *Čarls Tili*, iako postoji lako prihvatljiva veza između demokratizacije i društvenih pokreta, teže je utvrditi jasnije uzročne veze u oba smera. Pri tome je važno uočiti da se radi o dva različita procesa, iako su neki teoretičari izjednačavali demokratizaciju s rastom društvenih pokreta. Međutim, pojmovi se razlikuju iz više razloga. Prvi je logički, jer društveni pokreti mogu da teže nejednakosti i isključenju drugih iz političkog polja. Drugi je iskustveno, budući da su se stalno javljali i dalje se javljaju pokreti antidemokratskog usmerenja. Treći je uzročnopsledičan, budući da se demokratija neretko uvodi odozgo, pre postojanja nekog značajnog, masovnog prodemokratskog pokreta. Na osnovu empirijskih podataka, *Tili* izvodi da obično prvo dolazi do demokratizacije i da tek onda dolazi do nastanka društvenih pokreta, što demokratskih što nedemokratskih.

Veza između društvenih pokreta i demokratizacije je postala naročito sporna s pojavom totalitarnih pokreta u XX veku, što je uverljivo prikazala *Hana Arent* u svojoj knjizi *Izvori totalitarizma*. Totalitarni pokreti su nastali usled sloma društvene strukture i dezintegracije, nemogućnosti demokratskih institucija da nađu odgovor na društvenu krizu, beznade i obesmišljenost do tada običnih, malih ljudi, suočenih s egzistencijalnom i društvenom nemoći. Upravo u takvim okolnostima je nastala *Hitlerova nacistička stranka*, koja je po svim svojim karakteristikama bila pokret, budući da se uglavnom služila anti-institucionalnim metodama političke borbe, u njenom slučaju, širenjem slepe mržnje i propagande, terora, slavljenjem borbe i rata kao sredstava ličnog i rasnog pročišćenja, praksa koju je nastavila kada se "dokopala" vlasti. *Hitlerov* pokret je, uz pomoć propagandnih taktika slavljenja iracionalnih i destruktivnih nagona "uspeo" da ponovo ujedini raspadnuto nemačko društvo i da sačuva vladajuće slojeve od eventualnog, istinski revolucionarnog uspona masa.

Ovaj savez elite i rulje, kako navodi *Arentova*, nastao u epohi slamanja i

potpunog prozrenja licemernosti građanskih, buržoaskih vrednosti, omogućio je da čitavo jedno društvo postane totalitarni pokret kroz čiji su se ludački fanatizam izražavali mržnja i srdžba.¹⁶ Totalitarni pokreti su masovne organizacije atomiziranih, izolovanih pojedinaca, koji na taj način stiču osećaj da imaju neko mesto u svetu te stoga zauzvrat pokretu i vodi daju potpunu odanost, žrtvujući mu sve, čak i svoj život.¹⁷

Navodi *Arentove* su svakako upozoravajući i ukazuju na dvostruko, takozvano *Janusovo lice*, koje mogu imati društveni pokreti. Pogrešno bi bilo izjednačiti pojavu društvenih pokreta s ovim totalitarnim tendencijama i iz toga izvoditi da su društveni pokreti opasni po demokratski sistem. Čini se upravo da je pojava fašizma velikim delom nastala usled nemogućnosti sistema liberalne demokratije da odgovor na probleme s kojima su se suočila mnoga moderna društva u prvoj polovini dvadesetog veka. Mnogi društveni pokreti upravo teže da se premoste ova institucionalna ograničenja demokratskog političkog sistema i da se u njenom vidokrugu nađu i mnoga druga važna životna pitanja, tako da ljudi ponovo ne dođu u situaciju da izlaz iz nepodnošljivog stanja nađu u nekim novim, totalitarnim pokretima i destruktivnim porivima.

Ukoliko demokratija podrazumeva više od institucija reprezentativne demokratije, globalno građansko društvo predstavlja i potencijal za ostvarivanje više egalitarnih i participatornih odnosa u svakom aspektu društvenog života. Demokratizacija je u ovom smislu usko povezana s aktivnostima društvenih pokreta i politizacijom svakodnevnog života do koje dovode. Ukoliko su društveni pokreti usmereni na otpor i transformaciju na nivou svakodnevnog života, međuljudskih relacija i odnosa u zajednici bar u istoj meri u kojoj ih interesuje politika na nivou nacionalne države, onda je njihov položaj posebno dobro pozicioniran za angažovanje na polju transnacionalne politike koja pogoduje globalizaciji.

Ekološka organizacija *Friends of the Earth* je, recimo, primer povezanosti globalnog i lokalnog, s obzirom da je svaka lokalna grupa potpuno autonomna i bavi se problematikom koja je relevantna za neposredno okruženje, dok ova interesovanja istovremeno povezuje s nacionalnim i internacionalnim kampanjama pokrenutim od strane organizacije kao celine.¹⁸

Sličnosti i razlike starih i novih društvenih pokreta

U novije vreme uspostavlja se podela na klasične i nove ili, kako se još nazivaju, alternativne društvene pokrete. Pod klasičnim pokretima podrazumevaju se pokreti karakteristični za XIX vek i prvu polovinu XX veka, a među njima je radnički pokret jedan od najznačajnijih. Pod novim društvenim pokretima podrazumevaju se pokreti nastali u periodu nakon šezdesetih godina dvadesetog veka, a najrepresantativniji među njima je ekološki pokret.

Za razliku od klasičnih, novi društveni pokreti imaju sledeća specifična obeležja:

- Nisu direktno usmereni prema vlasti, već su prvenstveno okrenuti društvu i pojedincima.

¹⁶ Hannah Arendt, *Izvori totalitarizma, Politička kultura*, Zagreb 1996, str. 61

¹⁷ *Ibid*, str. 51

¹⁸ Kejt Neš, *Savremena politička sociologija, Službeni glasnik*, Beograd 2006, str. 292

- Nemaju klasni karakter i osnovu.
- Nemaju univerzalne političke prezentacije, nego se tumače kao pokreti oko jednog pitanja ili problema (*single issue movements*).
- Autonomni su u odnosu na postojeće političke partije i organizacije i uopšte rezervisani prema institucijama.
- Manje ili više su indiferentni prema ideološkim pokretima (razlikovanje na “levo” i “desno” gubi pređašnju političku težinu).
- Opređeljuju se za nenasilne oblike delovanja i koriste nove metode i forme akcije (zaposjedanje ulica i trgova, sit-in, pasivni otpor, građanska neposlušnost i slično).
- Koriste nov jezik, atraktivni medijski nastup, grade novu opozicionu ili političku kulturu.¹⁹

Prva stvarna razlika vezana je za pitanje klasnih osnova radničkog pokreta i novih društvenih pokreta. Jasno je da od radničkog pokreta imamo u radničkoj klasi njegovo socijalno utemeljenje. Ako analiziramo ekološki pokret danas u razvijenim zapadno-evropskim društvima, ako proučavamo mirovni pokret, neofeministički pokret, onda ćemo videti veoma širok, ne samo socijalni profil pristalica, učesnika pokreta, nego i širok politički, ideološki dijapazon ovih pokreta. Druga razlika jeste razlika s obzirom na karakter socijalnih konflikata, sukoba. Može se prihvatiti da radnički pokret, težište svojih aktivnosti usmerava ka konfliktima nastalim u procesu proizvodnje i procesu raspodele. Pola socijalnih konflikata koji izazivaju nove pokrete, pomereno je, međutim, ka nekim novim oblastima, ka odnosu čoveka prema prirodi, ka odnosu među polovima, odnosu prema ratu i mogućoj nuklearnoj katastrofi.

Deo savremenih rasprava o novim društvenim pokretima odvija se u znaku teorijskih i praktičnih dilema smeštenih u simbolički prostor obeležen dvema bojama – *crvenom* i *zelenom*. Simbolički jezik ovih boja – kodova, lako je prepoznatljiv: *crvena* pozicija očitava se kao tradicionalni marksizam i klasični radnički pokret za socijalizam; *zeleni* pozicija označava pristup novih socijalnih snaga okupljenih u savremenom ekološkom pokretu.

S obzirom na ove kriterijume, dolazi se do zaključka da su (stari) društveni pokreti iz šezdesetih bili pokreti za slobodu, a (novi) iz osamdesetih, pokreti za život.

Možda je vrednosno, teorijsko, moralno i kategorijalno izjednačavanje slobode i života i moglo imati smisla sve do onog momenta dok se čovečanstvo nije suočilo s praktičnom opasnošću od nuklearnog samouništaavanja. U uslovima kad “logika ekstremizma” postaje praktična mogućnost istrebljenja, očuvanje opstanka čovečanstva ili života kao univerzalne vrednosti postaje jednostavno prethodna pretpostavka ili uslov svake druge vrednosti i moralnog ponašanja.²⁰

¹⁹ Vukašin Pavlović, Društveni pokreti i promene, Službeni glasnik, Beograd 2006, str. 109-110

²⁰ Ibid, str. 171

POLITIČKE PARTIJE KAO NOSIOCI POLITIČKE VLASTI

Politika kao pojam

Reč *politika* je grčkog porekla. Izvodi se iz reči *polis* koja označava *grad-državu*. Iz te reči kasnije su izvedeni *politeia*, *politika*, *politike*. *Politeia* znači organizovani način života ljudi na određenoj teritoriji u određenoj zajednici. Način uređenja života je opšta stvar svih građana. To je njihov javni život.

Politički život antičkih Grka zbivao se u polisu koji nije bio samo grad. On je grad i okolina, teritorija u koju su bila uključena sela i poljoprivredni posedi. Naravno, grad je bio "srčani mišić" polisa. Polis je za antičkog čoveka istovremeno bio "prirodna potreba i moralni ideal".²¹

Politika je za antičke Grke bila pojam za organizovan javni život ljudi. Ona je izjednačavana sa zajednicom. Tako *Aristotel* piše da je svaka zajednica nastala radi nekog dobra, jer radi onog što misle da je dobro ljudi rade sve, jasno je da sve zajednice teže nekom dobru a ona koja je od svih najmoćnija i koja sve ostale u sebi obuhvata, teži dobru najvišem od svih. Ona se zove država, odnosno državna zajednica.²²

Za razliku od antičkog određenja politike koje je vrednosno, u novovekovnom dominira tehničko, kalkulatивно shvatanje politike. Politika se počela baviti pitanjem korektno izračunatih pravila, odnosa i ustanova, to jest problemima jednog mehanizma kojim se moglo instrumentalno ovladati tačnije postići optimalno efikasne rezultate u vršenju političkog zanata ili majstorije upravljanja ljudima kao stvarima. Politika u novovekovnom značenju postaje zanat, odnosno zanatska veština vladanja. U ovom shvatanju politika je oslobođena od morala i uopšte etičkih normi. Ona je etički ravnodušna, amoralna. U toj novoj političkoj realnosti, koju *Makijaveli* znalacki uočava, analitički razlučuje i opisuje, politika je raskinula svaku vezu s moralom. "*Etos više nije kritičko merilo za kratos, moral više ne sudi i ne određuje vladanje.*"²³

Priličan je broj gledišta po kojima se politika svodi na vlast. Ta shvatanja protežu se od onih koja pod politikom podrazumevaju svaku vlast (državnu, crkvenu, porodičnu), preko onih koji politiku vezuju za vlast koja arbitririra među različitim interesima, potrebama, sukobima, do onih koji politiku izjednačavaju samo s državnom vlašću.²⁴

Platon i Aristotel o politici

Platonova teorija politike usko je povezana s njegovom etikom. Grčki život je u suštini bio život u zajednici, život življen u polisu i nezamisliv odvojeno od polisa. Nijedan pravi Grk ne bi mogao da pomisli da bi neki čovek mogao da bude savršeno dobar čovek ako bi bio sasvim izvan polisa, jer je dobar život za čoveka

²¹ Marcel Praelot, *La Science Politique*, Presses Universitaires de France, Paris 1963, str. 6

²² Aristotel, *Politika*, Kultura, Beograd 1970, str. 3

²³ Ljubomir Tadić, *Nauka o politici*, Rad. Beograd 1988, str. 39

²⁴ Čedomir Čupić, *Politika i zlo*, Univerzitetaska riječ, Nikšić 1990, str. 19

moguć samo u i preko društva – a društvo je za Grke bilo grad-država (polis). Racionalna analiza te činjenice iskustva dovela je do učenja o tome da organizovano društvo jeste “prirodna” ustanova, da je čovek u suštini društvena životinja – a to učenje je zajedničko i *Platonu* i *Aristotelu*, teorija prema kojoj je društvo nužno zlo, čija posledica jeste ograničavanje čovekovog slobodnog razvoja i rasta, bila bi potpuno tuđa pravom Grku.

Stoga je za filozofa koji se, poput *Platona*, bavio problemom ljudske sreće i istinski dobrog života, bilo preko potrebno da utvrdi pravu prirodu i funkciju države. Kada bi svi građani bili moralno rđavi ljudi, tada bi bilo zaista nemoguće imati dobru državu, ali i obrnuto, ako bi država bila loša država, tada njeni građani ne bi mogli da žive onako kako bi trebalo da se živi.²⁵

Kada se razmišlja o ljudskom životu, o dobru i o moralnom životu, kao što je činio *Platon*, onda je jasno da se ne mogu mimoići čovekovi društveni odnosi. Čovek se rađa u društvu, ne samo u onom koje čini porodicu već i u širim oblicima udruživanja, u tom društvu on mora da živi moralno i u njemu da postigne svoju svrhu. On ne sme da se posmatra kao izdvojena jedinka, koja živi sama za sebe. Pa ipak, mada svaki mislilac, kome je stalo do humanističkog stanovišta, čovekovog položaja i ljudske sudbine, mora sam za sebe da izgradi neku teoriju o čovekovim društvenim odnosima, lako bi se moglo desiti da iz toga ne proizađe nikakva teorija o državi, ako tome ne prethodi a ista kao moderna demokratija predstavničkog sistema. Prema *Aristotelovom* shvatanju, svi građani treba naizmenično da uzimaju učešće u vlasti i da budu podvrgnuti vlasti, a najmanji obim građanskih prava jeste onaj koji podrazumeva pravo sudelovanja u skupštini i u radu sudova.²⁶

Aristotelova mišljenja o moralnim pitanjima uvek su konvencionalna mišljenja njegovog vremena. Na nekim mestima ona se razlikuju od današnjih, uglavnom tamo gde se radi o nekoj vrsti aristokratije. Mi mislimo da sva ljudska bića, barem po etičkoj teoriji, imaju ista prava i da pravda uključuje jednakost, *Aristotel* misli da pravda uključuje, ne samo jednakost, već pravu srazmeru, koja je samo ponekad jednakost.

Aristotelovsko gledište, da je najveća vrlina samo za nekolicinu, logički je povezana s potčinjavanjem etike politici. Ako je cilj dobra zajednica pre nego dobar pojedinac, moguće je da može da bude ona u kojoj postoji subordinacija. U orkestru, prva violina je važnija od oboe, iako su one nužne da bi celina bila savršena. Nemoguće je organizovati orkestar na principu da svaki čovek dobije ono što bi za njega, kao izolovanog pojedinca, bilo najbolje. Ista se stvar može primeniti na vladu velike moderne države, koliko god ona bila demokratska. Moderna demokratija – za razliku od antičke – daje veliku vlast određenim odabranim pojedincima, predsednicima ili premijerima i od njih mora očekivati one vrste osobina koje se ne očekuju od običnog građanina. Kada ljudi ne misle u terminima religije ili političke kontroverze, oni će verovatno smatrati da dobar predsednik zaslužuje više počasti od dobrog zidara. U demokratiji se od predsednika ne očekuje da bude baš *Aristotelov* uzvišeni čovek, ali se ipak očekuje da bude nešto drugačiji od prosečnog građanina i da poseduje određene osobine koje su vezane za njegov položaj.²⁷

²⁵ Frederik Koplston, *Istorija filozofije* (Tom I – Grčka i Rim), BIGZ, Beograd 1999, str. 291

²⁶ *Ibid.*, str. 440

²⁷ Bernard Rasel, *Istorija zapadne filozofije*, Narodna knjiga-ALFA, Beograd 1998, str. 177

Politička vlast i vladavina

Za pojam vlasti nije bitno samo unutrašnje logičko određenje već i osnovna logička veza sa spoljašnjim okruženjem i određenjem. Vlast je spolja određena tipom društva i vladajućim društvenim odnosom na kome se zasniva.

Osnovni oblici vlasti su roditeljska, crkvena, vlast u društvenim institucijama i organizacijama (privrednim, kulturnim, obrazovnim, sportskim) i politička vlast.

Predmet ovog istraživanja je politička vlast. Politička vlast je takav oblik vlasti koji u organizovanju političkog žitota na određenoj teritoriji ili organizaciji, omogućava pojedinačnoj ili grupnoj volji da sposobnošću i snagom nametne i utiče na delovanje i ponašanje svih drugih, nezavisno od njihovog pristanka, uz upotrebu različitih sredstava.

Političke vlasti ima i izvan državne vlasti, kao što i politike ima izvan države. Svaka politička vlast je, međutim, orijentisana ka državi, odnosno ka upravljanju državom. Državna vlast jeste najmoćnija i najobimnija politička vlast, jer je za sada država realno najveća i najsnažnija ljudska organizacija. Jedan od razloga zašto je to tako, jeste to da je državna vlast "kontrolor" svih značajnijih dešavanja u državi.

Jedno od najvažnijih i možda ključno pitanje u reprezentativnoj demokratiji jeste odnos između zakonodavne i izvršne vlasti, odnosno, između parlamenta i vlade. Reč je o dvostrukom imperativu, potrebi za predstavljanjem i neophodnosti vladanja. U parlamentarnim sistemima egzekutiva (izvršna vlast) nije nezavisna od skupštine. Ako većina u skupštini zahteva promenu pravca politike, ona može zameniti vladu. Taj odnos je posredovan političkim partijama.²⁸

Struktura političke vlasti

Za strukturu političke vlasti značajna su tri problema:

1. Problem stabilnosti i trajnosti vlasti.
2. Problem osnovnih sastavnih elemenata.
3. Problem uzajamnih odnosa između elemenata vlasti.

U stabilnom društvu otvorene su mogućnosti i za stabilnu vlast, ali to ne znači i za parcijalno moćnu vlast. Takva vlast ne počiva na jedinstvenoj već ne disperzivnoj moći. Oni koji je prihvataju znatno na nju i utiču.

Borba za vlast je uvek bila borba između manje ili više organizovanih grupa i organizacija u kojoj pojedinac, kao član političke zajednice, van grupe ili organizacije nije imao šansu. Samo pojedinci u grupama i organizacijama mogli su uz nesmotrenost, nesposobnost ili prevaru da se nametnu grupi i da joj diktriraju svoju volju, odnosno samovolju. Nemoć pojedinca govori o moći grupe ili organizacije kao što nemoć društva govori o moći vlasti. U zajednicama u kojima se ne gubi moć pojedinca i u kojima su grupe i organizacije onemogućene da demonstriraju nadmoć, život je

²⁸ Slaviša Orlović, Parlamentarizam i partijski život, (Političke institucije i demokratija), Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd 2006, str. 81

svima podnošljiviji. Tamo gde grupe i organizacije moćno vladaju nema pojedinca, ali nema ni ljudskog života.²⁹

Logika grupe, između ostalog, počiva i na potčinjavanju i identifikaciji s njenim interesima i ciljevima. Od člana grupe najčešće se zahteva lojalnost i pokornost njenim pravilima. Takođe, u većini grupa prevladavaju norme obaveznosti, dužnosti, odgovornosti a na najmanju meru svedena su prava članova. Ko ne zna da "igra" po pravilima ovakvih organizacija, ne treba da ulazi u igru.

Problem identifikacije pojedinca s političkim grupama indikator je karakteristika i za pojedinca i za grupu. Na osnovu ovog kriterijuma mogu se razlučiti autoritarni od demokratskih pojedinaca i grupa.

Jednoulje, bezumlje, monolitnost i bespogovornost su načini mišljenja pripadnika autoritarnih grupa. Od stepena privrženosti, pokoravanja i identifikovanja zavisi njihova stabilnost.

Prvi sud po kome se ceni razum jednog vladaoca donosi se na osnovu ljudi koji ga okružuju, kada su dobri i verni, on se uvek može smatrati mudrim, jer je umeo da otkrije njihovu sposobnost i da ih veže za sebe, ali, kada su drugačiji, uvek se može stvoriti rdav sud o njemu, jer prvu grešku koju čini, vrši ovim izborom.³⁰

Na vrhu piramide vlasti autoritarne grupe su vođe i njihovi najbliži saradnici i sledbenici. Svi ostali su raspoređeni u donje delove piramide. Autoritarne grupe na kraći rok mogu da pokažu efikasnost i rezultate, ali na duži rok nagomilava kritički eksploziv koji ih u času aktiviranja u potpunosti uništi.

Na sceni je sve češće dodvoravanje vođi, tako imamo pojave da su najbliži saradnici sve sličniji predvodniku, pa čak i ako nisu, trude se da izgledaju tako. Stoga, nije teško u javnosti prepoznati ko dolazi iz koje političke grupacije.

Intelektualci u politici

Svaki čovek ima svoje vlastite ciljeve koje mu sistem neprestano krade i pošto se otuđenje prostire na vladajuću klasu, sami njeni članovi rade za nehumane ciljeve koji im ne pripadaju, to jest u suštini rade za profit. Tako je intelektualac, shvatajući svoju vlastitu protivrečnost kao poseban izraz objektivnih protivrečnosti, solidaran sa svakim čovekom koji se bori za sebe samoga i za druge protiv ovih protivrečnosti.

Ipak, ne možemo misliti da intelektualac obavlja svoj posao jednostavnim proučavanjem ideologije koju su mu utuvili u glavu (na primer, podvrgavajući je uobičajenim kritičkim metodama). Zaista, to je njegova ideologija, ona se manifestuje istovremeno kao njegov način života (ukoliko je on stvarno član srednje klase) i kao filter-naočare koje je stavio na nos i kroz koje posmatra svet.³¹

Intelektualizam predstavlja teoriju po kojoj se odluke donose kroz prilagodavanje novonastalim društvenim uslovima i okolnostima, a ne na osnovu jasno definisanih ciljeva i vizije, koju oni koji donose odluke imaju pred sobom.

Osnovno pitanje je da li se intelektualnost stiče visokim obrazovanjem ili je visoko obrazovanje samo polazna ali ne i jedina osnova.

²⁹ Ćedomir Ćupić, Politika i zlo, Univerzitetska riječ, Nikšić 1990, str. 147-150

³⁰ Nikolo Makijaveli, Vladalac, Dereta, Beograd 2005, str. 98

³¹ Žan Pol Sartr, Portreti, Nolit, Beograd 1981, str. 273

Da bismo ovo razjasnili potrebno je da znamo koje su osnovne osobine koje intelektualac poseduje, a to su:

- Kreativnost.
- Visoko obrazovanje.
- Vrhunska profesionalna osposobljenost.
- Svesnost svoje uloge u društvu.
- Svesnost u pogledu intelektualnog rada i značaja dostignuća za društvenu zajednicu.
- Kritičnost i sloboda misli.
- Profesionalizam u poslu, odnosno, predanost svojoj profesiji.

Intelektualci su savršeno svesni svake protivrečenosti, oni se vrlo često spotiču o nju i ne idu dalje. Bilo da iz nje crpe vrlo veliku poniznost prema eksploatisanim klasama, bilo da on, razočaran nepoverenjem čiji je predmet, čini korak natrag i zato što ne može ponovo da postane obični tehničar praktičnog znanja koji je izmiren sa samim sobom, on uvek postaje lažni intelektualac.

Uči u jednu partiju ove mase (drugo iskušenje) ne rešava problem. Nepoverenje ostaje, stalno se obnavljaju diskusije koje se odnose na značaj intelektualaca i teoretičara u partiji. To se kod nas često događalo. Ko može tvrditi da on predstavlja objektivno mišljenje i da je on njegov teoretičar? Da li je to rukovodstvo partije koja odlučuje iz političkih, to jest praktičnih razloga, koja kaže da, pošto su se razlozi izmenili, ona neće menjati osoblje i mišljenje? Ako je to slučaj, onda budimo sigurni da će oni koji suviše uporno podržavaju osuđenu teoriju biti nazvani korumpiranim intelektualcima, to jest jednostavno intelektualcima, jer je korupcija upravo ono okorelo svojstvo protiv koga se svaki intelektualac, pošto ga je otkrio u sebi, buni. Dakle, ako su intelektualci malograđani koji su svojim vlastitim protivrečnostima navedeni da rade za radničke klase, oni će ih pomagati na svoju odgovornost, oni će moći biti njihovi teoretičari, ali nikada njihovi organski intelektualci i njihova protivrečnost, premda razrešena i shvaćena, ostaće do kraja, to je dokaz da oni, kao što smo videli ne mogu dobiti nalog ni od koga.

Eksploatisane klase zaista nemaju potrebu za ideologijom već za praktičnom istinom o društvu, što znači da one treba samo da stvore mitsku predstavu o sebi samima, one imaju potrebu da spoznaju svet da bi ga promenile.³²

Kada jedno društvo, posle nekog velikog preokreta (izgubljeni rat, okupacija od strane neprijatelja pobenika), gubi svoju ideologiju i svoj sistem vrednosti, tada se često događa da ono – ne poklanjajući tome posebnu pažnju – stavlja u dužnost svojim intelektualcima da razjasne i obnove tu ideologiju i taj sistem vrednosti. I prirodno, ovi ne menjaju, kao što se to stvarno od njih traži, zastarelu ideologiju jednom drugom takođe posebnom ideologijom, koja dozvoljava da se obnovi isto društvo.³³

³² Žan Pol Sartr, Portreti, Nolit, Beograd 1981, str. 276-277

³³ Ibid, str. 284

Političke partije

Političke partije su dobrovoljne, relativno trajne organizacije političkih istomišljenika čiji je cilj preuzimanje i vršenje vlasti, odnosno stalni uticaj na nju, radi ostvarivanja određenih grupnih (klasnih, nacionalnih) interesa.

Želja da se participira u vlasti često dovodi do naoko nelogičnih programsko-političkih neutemeljenih, tehničkih i taktičkih koalicija, što govori u prilog oceni da je težnja ka vlasti jedan od temeljnih razloga za postojanje specifične i autonomne logike političkog života.³⁴ Ovo je sve češća pojava na savremenoj političkoj sceni. U proteklih par decenija, sami smo svedoci nelogičnih koalicija, koje su sklopljene samo zarad sitnog udela u vlasti.

Demokratske političke institucije i samu političku praksu je nemoguće zamisliti bez poznavanja uloge i načina delovanja političkih partija. Čitav politički život, od javnog formiranja mišljenja o ključnim problemima društva do izbora i formiranja vlasti i rada parlamenta i vlade, u svojoj osnovi ima procese sukoba i saradnje partija, sklapanja i rasklapanja partijskih koalicija. Sveprisutnost partija i njihov značaj, stvaraju utisak da je nastajanje ideje o partijama i nekih formi partijske borbe staro, gotovo koliko i društvo.

Političke partije, u modernom smislu i značenju, nastaju i razvijaju se istovremeno s procesima ograničavanja apsolutne vlasti vladara i jačanja uloge parlamenta i izbora. Stvaranjem modernih sredstava masovne komunikacije, širenjem pismenosti i uvođenjem opšteg prava glasa partije postaju masovan, široko rasprostranjen i gotovo univerzalan fenomen.

Bez obzira na sva ograničenja i kritike, očito da je moderna demokratija teško zamisliva bez partija. Bilo da se radi o tradicionalnim, "nepartijskim" društvima, "antipartijskim" (vojnim diktaturama) režimima ili "jednopartijskim demokratijama" u pitanju su uvek nedemokratska društva. Ona su danas i sve ređa. Ako samo postojanje multipartizma i partijske kompeticije, samo po sebi nije dovoljan uslov i garant demokratije, ono je svakako njen neophodan i nužan preduslov. Put do pune liberalne demokratije vodi preko izborne, kompetitivne i višepartijske demokratije.³⁵

Partije su glavni nosioci izbornog procesa, one oblikuju parlament i vladu, kao i državu u celini. Izbori su najbolji način za demokratski izbor nosilaca političke vlasti. Oni u velikoj meri reflektuju distribuciju političke moći. Partije u parlamentarnoj demokratiji mogu biti na vlasti ili u opoziciji. Postojanje jake opozicije ima veoma važnu ulogu u demokratizaciji vlasti. U osnovi se uloga opozicije svodi na nekoliko bitnih momenata, kao što su kritika i kontrola vlasti, pretendovanje na političku vlast, nuđenje alaternivnih programa, mirna smena vlasti i podizanje odgovornosti vlade.³⁶

Tokom trajanja predizborne kampanje, kandidati koji se "bore u političkoj areni" smatraju da im je tokom tog procesa sve dozvoljeno. Potrebno je po svaku cenu doći do što većeg broja "sigurnih glasova" i tako osigurati i utvrditi svoju političku poziciju.

Treba dakle da znamo, da ima dva načina borbe, zakonima i silom, prvi

³⁴ Zoran Stojiljković Partijski sistem Srbije, Službeni glasnik, Beograd 2008, str. 23-24

³⁵ Zoran Stojiljković, Demokratija (još) ne stanuje ovde u Demokratija u političkim strankama Srbije, (ur.) Zoran Lutovac, FES i Institut društvenih nauka, Beograd 2006, str. 125

³⁶ Slaviša Orlović, Politički život Srbije između partokratije i demokratije, Službeni glasnik, Beograd 2008, str.

je svojstven čoveku, drugi životinjama, ali pošto prvi često nije dovoljan, mora se pribеći drugome. Stoga, vladalac treba da ume da se ponaša kao životinja i kao čovek. Ovome su stari pisci uvijeno učili vladaoce.³⁷

Izbori su važni, jer se u demokratiji pravo na vladanje izvodi iz izbora. Za razliku od toga, predstavnik totalitarnog režima (kao što su komunistički ili nacistički) tvrdio bi, recimo, da legitimitet vladavine proističe iz istorijske uloge partije u revoluciji ili iz sposobnosti da se napravi superiorna rasa. Totalitarno vodstvo nije odgovorno širokom biračkom telu i po pravilu, ne napušta funkciju nakon izbora.

Kritičari izborne demokratije u prvom redu koncept demokratije vezuju za konsolidaciju, a konsolidaciju za demokratski ekvilibrijum koji prevazilazi izborne institucije. Drugim rečima, izborne institucije mogu biti konsolidovane (akteri su u ravnoteži), ali sve ostalo ne moraju. Nakon što se izbori okončaju, akteri se nalaze u ravnoteži, ali ne u onoj ravnoteži koja je neophodna za konsolidovan demokratski poredak. Drugim rečima, ako demokratija nije konsolidovana, od malog je značaja to što se u takvom poretku održavaju slobodni izbori dokle god se u takvom režimu ne uspostave i ostale institucije koje su značajne za demokratiju. Neformalnost ovde otvara prostor za arbitrnost, što demokratija ne trpi.³⁸

Da bi se razrešila dva deficita (društveni i politički) potrebne su politike preraspodele koje bi motivisale građane da aktivnije učestvuju u političkom procesu i pokazale da politički okvir jednako tretira i uvažava interese svih. U tom slučaju, liberalnoj demokratiji je potrebna teorija pravde, koja će omogućiti svima da budu tretirani kao jednaki građani i uvažavati njihove interese na način koji nikome unapred neće davati prednosti.³⁹

Funkcije političkih partija

Iz osnovne uloge političkih partija – konstituenta ili kontrolora vlasti i medijatora između države i društva, kao i obezbeđenja podrške realizovanju donetih državnih odluka, proizilazi i širok krug njihovih konkretnih funkcija, odnosno namene u društvenom i političkom životu.⁴⁰

Pet ključnih funkcija političkih partija čini:

1. Izražavanje interesa i uobličavanje javnog mišljenja.
2. Nominacija i izbor nosilaca političkih i javnih funkcija.
3. Kontrola i usmeravanje rada javnih organa.
4. Politička mobilizacija i participacija.
5. Funkcija političkog obrazovanja i socijalizacija.

Onaj ko sastavlja izborne liste, a to su najčešće partijske oligarhije, taj oblikuje parlament i presudno utiče na njegove aktivnosti. U evoluciji političkih institucija

³⁷ Nikolo Makijaveli, Vladalac, Dereta, Beograd 2005, str. 74

³⁸ Vukašin Pavlović, O demokratskim kapacitetima političkih partija u Demokratija u političkim strankama Srbije, (ur.)

Zoran Lutovac, FES i Institut društvenih nauka, Beograd 2006, str. 69-70

³⁹ Đorđe Pavićević, Država, pravda i redistribucija, (Savremena država), Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Konrad Adenauer Stiftung, Beograd 2008, str. 72

⁴⁰ Vladimir Goati, Savremene političke partije, Partizanska knjiga, Beograd 1984, str. 122-123

menjala se i uloga parlamenta. Danas je sve prisutnija supermatija (prevlast) izvršne vlasti (vlade ili predsednika države), pa se središte političke moći pomera sve do političkih partija.⁴¹

Političke partije poseduju aktivnu spoljnu demokracičnost kada svojim programom i svojim realnim praktičnim delovanjem aktivno doprinose uspostavljanju i razvoju političke demokratije u životu društva. Ta vrsta demokratskih kapaciteta političkih partija je posebno važna za delovanje u autokratskom političkom sistemu, kako bi se on menjao i demokratizovao. Takođe je važna u periodima nakon demokratskih promena, to jest u periodima tranzicije i demokratske konsolidacije.

Ta iskustva su ambivalentna i pokazuju oba lica političkih aktera koji su se borili za uspostavljanje demokratije. Pokazuju njihovu jaku, ali i njihovu slabu stranu.

Prvo, partije koje su se borile protiv autoritarnog režima, a za uvođenje demokratije, bile su izložene mnogim pritiscima režima, što je bitno limitiralo mogućnosti razvoja njihove unutrašnje demokratije. U pojedinim periodima oštih socijalnih i političkih konflikata mnoge od tih partija, a posebno njihovi lideri, bili su meta primene najrepresivnijih mera poretka. Aktivnost prodemokratskih opozicionih partija, njihovih lidera i njihovog članstva, bila je pod stalnom prisutom raznih službi bezbednosti, javnih i tajnih političkih policija. Napadi preko medija bili su uobičajena pojava, a etikete tipa "izdajnika", "stranih plaćenika" i slične, bile su samo mali deo iz arsenala sredstava koji je poredak koristio u nameri da u javnosti defimira opozicione demokratske političke partije. Upotreba nasilja na lokalnom nivou nad članovima i aktivistima opozicionih prodemokratskih političkih partija bila je uobičajena i redovna pojava, koja je naročito eskalirala u periodima izbornih kampanja. Rizici koje je nosila ova vrsta političkog angažmana bili su i realni i visoki. U mnogim slučajevima ti rizici su završavali zatvaranjem političkih protivnika, a u više slučajeva i upotrebom ekstremnog političkog nasilja koje se završavalo usmrćivanjem političkih protivnika. Bilo je perioda kada su pretnje poretka bile tako jake i opasne da je deo opozicione partijske aktivnosti dobijao poluilegalni status i oreol. To naročito važi za atmosferu u malim mestima u unutrašnjosti, ali situacija pohranjivanja partijskih arhiva u tajna skrovišta ili preventivno uništavanje memorije na hard diskovima, bila je povremeno prisutna i u partijskim centralama.

Drugo, polje opozicionih prodemokratskih političkih partija bilo je izrazito fragmentisano, što je bitno umanjivalo demokratske kapacitete svake od partija u tom bloku. U opozicionom demokratskom partijskom polju sve vreme je bila vidljiva borba među liderima pojedinih većih partija za ključno, vodeće mesto na opozicionoj političkoj sceni. Saradnja među opozicionim političkim partijama je bila povremena i puna neizvesnosti i nepredvidivih obrta i ishoda. Nje je bilo, u celini gledano, mnogo manje nego međusobnih konflikata, sujeta i nepoverenja. To je, između ostalog, produžavalo život autoritarnom političkom poretku, koji je nastupao jedinstveno i disciplinovano pod dirigentskom palicom autoritarnog vođe. Uvek kada je opozicioni demokratski blok uspevao da umanja fragmentisanost i da uveća sinergijski, zajednički efekat svog delovanja, autoritarni politički poredak se suočavao s ozbiljnim problemima, masovnim protestima i demonstracijama.

Treće, poredak je uspevao da u drugi i treći ešalon aktivista opozicionih prodemokratskih političkih partija ubaci svoje ljude, koji su izazivali pometnje, opstrui-

⁴¹ Slaviša Orlović, Parlamentarizam i partijski život, (Političke institucije i demokratija), Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd 2006, str. 89

sali ili namerno preradikalizovali partijsku politiku i redovno izveštavali svoju stranu o nameranim koracima opozicije, sve u svemu, umanjivali efekte demokratske političke akcije. Uz to, vrlo su opravdane pretpostavke da su mnoge male, navodno opozicione, političke partije nastale uz prećutnu ili direktnu podršku autoritarnog poretka. To je naročito bilo uočljivo u periodima pred izbore, kako bi se opoziciono političko polje još više fragmentisalo.

Četvrto, jedna od slabih strana opozicionih prodemokratskih političkih partija ogledala se i u činjenici da u nekoliko navrata tokom burnih devedesetih godina, ove partije nisu uspevale da izluče delotvorne političke strategije za promenu poretka. To je naročito bilo vidljivo tokom i nakon masovne mobilizacije građana u demonstracijama i protestima, kada opozicione partije nisu bile u stanju da nezadovoljstvo građana pretoče u odlučnu i efektivnu političku akciju. Često se dobijao utisak da opozicione demokratske partije plivaju ili surfuju na talasima građanskog nezadovoljstva i protesta, što je naročito bilo očito tokom dugotrajnih i masovnih studentskih i građanskih protesta 1996-1997. godine. Zbog takve neefikasnosti, građane je nakon intenzivnog civilnog aktivizma i protestne energije zahvatalo osećanje razočaranosti, umora i beznađa, što je vodilo ljude u apatiju i političku apstinenciju. U tom pogledu devedesete godine su pune oscilacija, uspona i padova demokratskog političkog aktivizma građana i partija.

Peto, jedan od demokratskih deficita opozicionih političkih partija tokom devedesetih godina izražavao se u neshvatanju značaja i uloge civilnog društva i njegovih aktera, nevladinih organizacija, društvenih pokreta, sindikata, inicijativa građana. Političke partije u celini, pa i one s demokratskim predznakom, karakteriše jedan stav arogancije i potcenjivanja značaja organizacija civilnoga društva. Fokusiranost partija na političko polje shvaćeno u najužem smislu, sprečavala ih je da uvide snagu civilnog sektora i njegov značaj za demokratski preokret.⁴²

Strateški ciljevi i poruke predizborne kampanje

Za izradu uspešne strategije kampanje neophodno je postaviti jasan cilj. Ovaj cilj mora zadovoljiti osnovna četiri kriterijuma, on mora biti konkretan, merljiv, izvodljiv i inspirativan. Izbori su, pre svega, konkretni i merljivi. Strategija izborne kampanje može imati širok spektar ciljeva, zavisno od pozicije partije u političkom okruženju i izvodljivosti koju diktira politički kontekst.

Neki od mogućih ciljeva kampanje mogu biti:

- Postajanje najveće partije.
- Minimiziranje unapred predviđenog izbornog poraza.
- Ulazak u vlast (na lokalnom ili državnom nivou).
- Osvajanje predsedničkog mandata.

Nakon uspešno postavljenog cilja kampanje, neophodno je kreirati jasnu poruku biračima.

Deset kriterijuma koje poruka mora da ispuni:

⁴² Vukašin Pavlović, O demokratskim kapacitetima političkih partija u Demokratiji u političkim strankama Srbije, (ur.) Zoran Lutovac, FES i Institut društvenih nauka, Beograd 2006, str. 33-35

⁴³ Arjen Berkvens, Kako postati bolji političar, Fondacija Alfred Mozer, Amsterdam 2012, str. 9

1. Razumljivost: “Dajte vašu poruku učeniku srednje škole, ukoliko on ne razume njeno značenje ova poruka nije podobna za vašu kampanju.”
2. Sažetost: Centralna poruka mora biti kratka i precizna.
3. Jasnost: Birači ne žele neodređena obećanja, oni žele jasno i glasno da čuju stavove iza kojih partija stoji.
4. Dopadljivost i inspirativnost: Birači treba da osećaju povezanost s porukom, što znači da ona mora da poseduje određeni emocionalni naboj.
5. Relevantnost: Poruka mora da oslikava okolnosti za vreme predizborne kampanje i iskustva birača.
6. Specifičnost: Birači treba odmah da shvate od koje političke parije poruka dolazi.
7. Umerenost i pozitivnost: Poruka biračima ne nudi ništa više osim izbora. Ona ne bi trebala da bude podrugljiva prema ostalim partijama ili samim biračima.
8. Samouverenost ali i skromnost: Partija ne poseduje monopol na čitavoj mudrosti. Partija treba da bude samouverena u odnosu na svoju poruku ali otvorena i za nove ideje i nov razvoj.
9. Verodostojnost: Poruka mora da korespondira s imidžom koji partija ima među svojim biračima, jer samo tada će moći da ih ubedi da glasaju za njih. Iz tog razloga poruka ne sme u mnogome da se razlikuje od načina na koji se partija predstavljala u bliskoj prošlosti. Poruka i imidž koji su usmereni prema biračima moraju se prilagoditi predizbornom programu i treba da prožimaju centralnu poruku.
10. Dinamičnost i stimulativnost: Cilj je na kraju, naravno, učiniti da birači odu na biračko mesto i glasaju za promovisanu partiju.

Tokom kreiranja centralne poruke treba obratiti pažnju na česte prepreke i zamke koje neće ispuniti svoj cilj.

Neke od poruka koje ne ispunjavaju svoj cilj:

1. Prenaglašavanje administrativnih pitanja: Poruka koja odiše zabrinutošću isključivo administrativnim pitanjima ne privlači pažnju birača. Ovakva vrsta poruke zamenjuje sredstvo s ciljem. Na kraju krajeva i dolazak na vlast je samo sredstvo za ostvarivanje ciljeva.
2. Poruka treba da se odnosi na cilj a ne na sredstva i stoga nije preporučljivo koristiti fraze kao na primer: “Bolja saradnja između privatnog i javnog sektora u cilju poboljšanja kvaliteta života u gradu.”
3. Poruka usmerena ka unutra: Potrebno je izbegavati poruke koje se odnose na interne odnose u partiji koje se ne tiču birača. Unutrašnji konflikti u partiji ne smeju se preslikavati na kampanju ili, što je još gore, da nađu svoje mesto u centralnoj poruci. Centralna poruka treba da bude nedvosmislena a ne da bude dimna zavesa teško napravljenih kompromisa.
4. Poruka koja nije aktuelna: Ukoliko se poruka previše zasniva na prošlosti postoji rizik za kritiku zbog neblagovremenosti. U skladu s tim generalno nije preporučljivo da se koriste reči kao što su “zaštiti”, “održavati”, “očuvati”, “štiti” u centralnoj poruci. Poruka mora da učini jasnim šta birači mogu da očekuju od partije nakon izbora.
5. Prenaglašeno korišćenje žargona: Neki od termina koji se svakodnevno koriste

- u terminologiji partijskih lidera jer su deo standardnog partijskog vokabulara potpuno su beznačajne prosečnom biraču – on ih ne razume ili ih razume na potpuno drugačiji način od njihovog pravog značenja. U skladu s tim potrebno je izbegavati upotrebu žargona, tačnije “zvaničnosti” u poruci.
6. Upotreba diplomatskih izraza: Centralna poruka ponekad sadrži fraze koje su u suštini besmislene. One su tu kao rezultat teško napravljenih kompromisa ili su ubačene u poruku kao odgovor na temu na koju partija nema jasno definisan stav. Bolje je ne reći ništa nego pribegavati ovakvim rešenjima.
 7. Upotreba negativnih poruka: Negativne poruke ostavljaju jak utisak. Razot krivanje neuspele politike ili neostvarenih planova drugih partija i suočavanje istih s pozitivnim i savremenim alternativama deo je političke igre. Međutim, iako treba koristiti centralnu poruku koja se razlikuje od ostalih partija, ne treba upasti u zamku prostog blačenja drugih partija ili pribegavanju direktnim napadima na njihove ljude. Umesto toga preporučljivo je izgraditi poruku na snazi sopstvenih alternativa.
 8. Nedostatak interne saglasnosti vezane za sadržaj poruke: Poruka bi trebala da ujedini kampanju. U svakom delu kampanje ona mora imati centralno mesto. Ovaj cilj se ponekad ne ostvaruje jer deo partijskih zvaničnika dovodi u pitanje određene elemente poruke u toku same kampanje. Ovakva neusaglašenost je fatalna za svaku kampanju.⁴⁴

Biračko telo i prikupljanje glasova

Prvi korak predstavlja podelu čitavog biračkog tela u tri grupe:

- Ljudi koji uvek glasaju za istu partiju.
- Ljudi koji razmišljaju o tome da glasaju za istu ili možda drugu partiju (neodlučni).
- Ljudi koji su već odlučili da glasaju za neku drugu partiju.

Biračko telo jedne partije, takođe se može podeliti u tri grupe:

- Potencijalni birači koje je potrebno pridobiti jer razmatraju da glasaju za drugu partiju. “Ova oblast predstavlja pravo bojno polje”.
- Apatični birači koji možda neće ni izaći na izbore. U ovom slučaju, oni ne razmišljaju o glasanju za drugu partiju već ih samo treba ubediti da uopšte izađu na izbore.
- Sigurni partijski glasači koji će glasati u svakom slučaju.

Kroz istoriju odnos između birača i njihovih izabranih predstavnika bio je sve slabiji i slabiji. Ljudi više ne glasaju za istu partiju celi život već svoju vernost partijama menjaju u periodu između izbora.

Mnogi ljudi misle da su “svi političari isti” i uopšte više nemaju nade da svojim glasom mogu bilo šta da promene. Često ćete ih čuti kako govore: “Političare uopšte ne interesuju naše potrebe”. Ili: “Nije važno za koga ćete glasati kada se, svakako, ništa neće promeniti”. Tradicionalna medijska kampanja nije način da se promeni ovakav način razmišljanja kod birača već ona često može prouzrokovati još veći otklon kod njih. Iz ovog razloga jako je važan direktan kontakt s biračima a prikupljanje glasova

⁴⁴ Arjen Berkvens, Kako postati bolji političar, Fondacija Alfred Mozer, Amsterdam 2012, str. 15-18

je dobar način za to.

Prikupljanje glasova je koristan način, ne samo da se stimulišu ljudi da glasaju, već i za učvršćivanje veze s partijom.

Ono daje više pozitivnih rezultata:

- Novi članovi. Ko su ljudi za koje je najverovatnije da će postati novi članovi partije? To su najčešće ljudi koji su i u prošlosti glasali za istu partiju.
- Novi volonteri. Ista baza podataka simpatizera je korisna i za okupljanje novih volontera. To može imati efekat pahuljice: "Kada posetite jedno naselje sa 10 ljudi u kojem svako od njih privuče još 10 drugih vi ćete imati 100 novih volontera".
- Više finansijskih sredstava. Više članova znači i više novca od članarine. Baza podataka simpatizera može biti iskorišćena i za njihovo kontaktiranje putem kojeg mogu da daju donaciju za kampanju.⁴⁵

Vođe političkih partija

Polazeći upravo od odnosa između partijskog vođe i ostalih pripadnika partijskog vrha *Vilijam Skonfeld* je povukao važnu razliku između dva tipa rukovođenja partijama: monokratskog i oligarhijskog.

Pod monokratskim rukovođenjem *Skonfeld* podrazumeva način dominacije koji karakteriše nadmoćan uticaj jedne osobe na odluke jedne grupe. "S njom teži da se identifikuje čitava organizacija. Svakako je neophodno da drugi važni rukovodioci saraduju s monokratom, on ima potrebu za njihovom podrškom, ali oni ostaju u većoj meri zavisni od njega nego što je obrnuto slučaj."

Drugi tip rukovođenja je oligarhijski, čije je bitno obeležje to što jedna uska koalicija vrši nesrazmeran uticaj na kolektivne odluke grupe. Uticaj svakog rukovodioca nije nužno identičan, ali duboke nejednakosti ne mogu, po definiciji, deliti najveće rukovodioce, to jest oligarhe. Službeni šef organizacije je, možda, moćniji nego bilo koji od njegovih kolega, u stvari to je često slučaj, ali ovi naredni, kolektivno, uvek su uticajniji nego on.

U partijama zemalja stabilne demokratije bezmalo se podrazumeva da, posle izbornog poraza, vođa partije napušta taj položaj, ali u partijama postkomunističkih zemalja takav "običaj" se teško uspostavlja.

U sferi komunikacija, vođa uspostavlja sve čvršću vezu s medijima, što nije samo plod napora partijskih vođa, nego toga što mediji, iz svojih interesa usredsređuju pažnju javnosti na prvog čoveka partije i time objektivno potiskuju u senku kolegijalne partijske organe. Analiza sadržaja novinskih članaka u izbornim kampanjama sprovedena pedesetih, pa potom osamdesetih godina prošlog veka u Sjedinjenim Američkim Državama pokazala je dramatičan porast fokusiranja pažnje na partijske lidere, a o sličnoj tendenciji govore rezultati analize sadržaja dnevnih i nedeljnih listova u Austriji, Francuskoj, Kanadi i Velikoj Britaniji.⁴⁶

Lideri su osnovali ili transformisali svoje partije i uglavnom su sve vreme na

⁴⁵ Arjen Berkvens, Kako postati bolji političar, Fondacija Alfred Mozer, Amsterdam 2012, str. 24

⁴⁶ Vladimir Goati, Moć partijskog vođe u Demokratija u političkim strankama Srbije, (ur.) Zoran Lutovac, FES i Institut društvenih nauka, Beograd 2006, str.63-66

vlasti u njima, osim tamo gde je vremenom došlo do cepanja na više partija. Nedemokratska politička kultura pružila je itekako dobar osnov za ovaj proces. Ako se poslužimo *Bičamovom metaforom*, ispoljena je konstanta u istorijskim promenama, u verovanju i ideologiji, “*ali nije toliko došlo do promene vrednosti koliko do promene slika*”. Jedan portret je zamenjen drugim, ali potreba za predmetom obožavanja je ostala. “Personalizacija politike” se iskazuje u dvostrukom smislu. S jedne strane, postoji stalna težnja partijskih lidera da se u potpunosti identifikuju s partijom (“*Partija, to sam ja*”), a s druge strane, prisutna je težnja građana da prepoznaju partiju najpre u liku njenog predsednika, ali i da u njemu vide kompletan partijski program.

Ljudi doživljavaju partiju kroz politiku koju ona vodi, kroz organizaciju, ali i kroz ljude koji je zastupaju i predstavljaju (personalni sastav), naročito prema onome ko je vodi.

Oligarhijska moć u političkim partijama je najčešće personalizovana. Partija se javlja kao medijator između autoriteta i prestiža (partijskog, državnog, nacionalnog) lidera i izborne odluke birača. Partijske vođe su najvećim delom nosioci najvažnijih izbornih poruka. Na izborima, kao neizbežnom putu za osvajanje vlasti, neobrazovani birači pokazuju da nemaju osećaj za nijanse u programima partija, pa je princip opredeljivanja uglavnom prema liderima.

Lideri dominiraju u vođenju kadrovske politike. Oni su prigrabili za sebe ovlašćenja da imenuju do trećine članova glavnog odbora i imaju direktan uticaj na poslanički sastav. Poslanici su odgovorni partiji a ne građanima (takozvana partiokratija). Partije su više monološke nego dijaloške organizacije. Princip “da se ne talasa” suzbija prodor drugačijeg mišljenja i demokratskog dijaloga. Sudbina vođinog okruženja je povezana i isprepletena s njegovom sudbinom. Pod pretpostavkom da se poštuje relativno demokratska partijska procedura u načinu izbora i prenošenju ovlašćenja s brojnijih na manje brojnije organe (skupština - glavni odbor - izvršni odbor - predsednik), oligarhija se ne svodi samo na izvršni organ partije. Oligarhija može biti čudna mešavina oko vođe isprepletena i sastavljena od formalnih partijskih rukovodilaca i činovnika, ali je partijski vođa okružen i finansijerima, rođacima, prijateljima i drugim uticajnim ljudima. Tu spadaju ljudi koji vezuju svoju sudbinu za jedno ime, za jednu partiju, za jednu vladu, gledajući da iskoriste do maksimuma trenutak vlasti, odnosno mandat. Takvi “zavisnici” ugađaju vladarevim šefovima kupujući naklonost. Oni ne misle svojom glavom već glavom partije i njenog šefa. Razgovori u tom krugu nisu sasvim iskreni, jer se pruža ulepšana slika stvarnosti.

Formalni položaj predsednika partije zaštićen je statutom. Predsednici reprezentuju partiju i sazivaju i predsedavaju sednicama, najčešće, izvršnog i glavnog odbora. Statuti pojedinih partija predviđaju i neka specifična ovlašćenja predsednika.⁴⁷

Izbornu proceduru zamenjuje kooptiranje i nepotizam. Određeni broj ljudi svoju karijeru vezuje za partiju. To su “partijski ljudi”, odnosno, “vojnici partije”. Njihove karijere se odvijaju unutar partijske orbite, pri čemu mogu dobiti svoju šansu u partijskoj organizaciji ili u državnoj administraciji. Bliski, poverljivi i lojalni članovi partije mogu biti postavljeni na visoka mesta, nezavisno od svog iskustva i stručnosti. Njima

⁴⁷ Svališa Orlović, Nedemokratičnost partija i demokratizacija društva u Demokratija u političkim strankama Srbije, (ur.) Zoran Lutovac, FES i Institut društvenih nauka, Beograd 2006, str. 98-100

se pozajmljuje politički uticaj, koji duguju onome ko ih je imenovao. Ovim putem se preskaču izborni filteri. Logično je da se rukovodstvo partije određuje partijskim izborima prema utvrđenoj proceduri. Na taj način se ugrožava unutarpartijska demokratičnost. Ako partijski vrh nema sluha za inicijative i podsticaje odozdo, onda su na sceni umesto izbora imenovanje i kooptiranje, umesto procedure ovacije i aklamacije, aplauzi i odobravanja, umesto demokratske javnosti – arkanski lavirinti.

Ključna moć u političkim partijama skoncentrisana je u rukama lidera. Lideri se dugo zadržavaju na svojim pozicijama nezavisno od izbornog (ne)uspeha. Oni su na čelnim pozicijama od momenta osnivanja partija. Malo koji lider je čak i ponudio povlačenje ili eventualno glasanje o poverenju zbog loših izbornih rezultata. Njihovo ostajanje na čelnim pozicijama, bez obzira na izborni neuspeh, *Vladimir Goati* komentariše rečima da je “*zagospodario “gubitnički mentalitet”, koji paralize njihovu akciju i smanjuje šanse u političkoj borbi za osvajanje vlasti*”.⁴⁸

(Ne)moral u političkim partijama

U najširem smislu u moralne vrednosti spadaju istina, pravda, poštne, dobrota, čovekoljublje. Moral u razvijenim društvima nije determinisan za čitavo društvo, već se razlikuje u jednom društvu u odnosu na određene društvene klase, socijalne slojeve, relevantne i referentne grupe u društvu. To nam ukazuje da tu ne posoji kvalitetan život.

Kvalitet demokratskog života ocenjuje se u odnosu prema slobodi pojedinca a ne prema slobodi grupe ili društva. Nema slobodne grupe ili društva ako nema pojedinačne slobode. Sloboda počinje samo onde gde samostalan pojedinac kao pojedinac zna za sebe kao nešto opšte, za nešto suštinsko, gde kao pojedinac ima beskonačnu vrednost. Odnosno, sloboda je ne biti u konačnosti, već u samostalnosti koja ne može biti napadnuta. To znači da nema ni moralnih grupa ni moralnog društva ako nema moralnih pojedinaca. Samo moralni pojedinci čine moralnim i grupe i društvo.

Na moralnom planu autoritarna politika kod pojedinca neposredno uključenih u političku vlast podstiče poslušnost, poltronstvo, karijerizam, pritvorstvo i nemoralnost. A kod ostalih skeptičnost, apolitičnost i lukavstvo. Među ljude se svesno i namerno seje strepnja i strah. Najbliži saradnici diktatora najčešće su amoralne i nemoralne ličnosti, spremne na sve vrste usluga uz upotrebu svih raspoloživih sredstava.⁴⁹

Ovakav stav sve češće čujemo od širih društvenih masa. Dok s druge strane, slušamo tvrdnje da je sve po zakonu i da poštujući moralne norme i načela, svako ko se ogluši o zakon, biće sankcionisan.

Politika koja počiva na sili, nasilju i teroru je nemoralna. Nemoralna je i ona politika koja obmanjuje, seje laži i manipuliše ljudima. Naravno, i politika koja svoje podanike tretira kao maloletnike nije daleko od nemoralnosti. Nemoralnost se u politici ispoljava ili manifestno ili latentno.

U mnogome funkcionisanje političke partije zavisi od moralnosti samog vlada-

⁴⁸ Svališa Orlović, Nedemokratičnost partija i demokratizacija društva u Demokratija u političkim strankama Srbije, (ur.) Zoran Lutovac, FES i Institut društvenih nauka, Beograd 2006, str. 102-103

⁴⁹ Zoran Stojiljković, Partijski sistem Srbije, Službeni glasnik, Beograd 2008, str. 54-55

jućeg vrha partije.

Bez sumnje, vladaoци postaju veliki time što savladuju teškoće i otpore koji im se postavljaju. I zato sreća, kad hoće nekog novog vladaoца – kome je više potrebno da stekne glas nego naslednom vladaoцу – da načini velikim, stvara mu neprijatelje i navodi ih protiv njega tako da bi on imao prilike da ih suzbije i da se tim stepenicama, koje su mu pružili njegovi neprijatelji, popne visoko. Stoga, mnogi smatraju da mudar vladalac treba čim mu se pruži prilika lukavo da usmeri mržnju kakvog neprijatelja protiv sebe, kako bi, kako ga uništi, njegova moć postala još veća.⁵⁰

Koliko su važani moral i etika u politici, govori nam i činjenica da ukoliko ih vođa političke grupacije ne poseduje, njegovi sledbenici, koji s njim na čelu, mogu prerasti u grupaciju koja dominira, pozivaju svoje pristalice na otvoreno istrebljenje svih onih koji su “drugačiji” po bilo kojoj osnovi.

Često smo svedoci da ti “drugačiji” članovi političkih partija, onih kako se u narodu kaže “misle svojom glavom”, nema mnogo među nosiocima partijskih funkcija. Neretko, same vođe, lideri tih grupacija kada osete da je neko intelektualno dominantniji od njih, sabotiraju takve pristalice i saradnike i ostavljaju ih po strani. Očito je našim današnjim liderima draže da u svojim najužim krugovima imaju bliske rođake, prijatelje, kumove i ostale poslušnike.

⁵⁰ Nikolo Makijaveli, Vladalac, Dereta, Beograd 2005, str. 89

EKOLOŠKI POKRETI I EKOLOŠKE POLITIČKE PARTIJE

Ekologija kao nauka

Celinu društvenog življenja čine civilizacijsko-kulturološka pripadnost, vrednosna verovanja, dominantni stavovi i predrasude, socijalna i organizaciona infrastruktura, dok kvalitet procesa u širem društvenom smislu sačinjava upotrebljeni materijal, kvalitet rada, kvalitet informacije, energija i ekološki kvalitet, odnosno kvalitet čovekove životne sredine.

Tačnije, celinu društvenog života, načina života s vrednosnim sistemima čini socijalna (prostorna) ekonomija, koja se određuje kao nauka o prostorima i vremenskim odnosima ljudi na koje utiču selektivne, distributivne i akomodacione snage sredine.

Ekološki kompleks čine varijable populacije, sredine, tehnologije i organizacije, tako da opšta ekologija socijalnoj ekologiji daje okvir za optimizaciju eko-sistema.

Opšta ekologija obuhvata sedeće naučne discipline:

- Bioekologiju.
- Autoekologiju.
- Kulturnu ekologiju.
- Ekologiju zagađene sredine.
- Humanističku ekologiju.
- Socijalnu ekologiju.

Ono što je svojstveno savremenom čoveku, jeste njegovo organizovanje radi korišćenja ekoloških, socijalno-ekoloških, i svih drugih saznanja radi suprotavljanja prljavim tehnologijama i zagađivanju životne sredine a sve to, reciklažom otpada i preradom otpadnih sirovina.

Kako je ovaj zahtev u direktnoj suprotnosti s kriterijumima dominirajućeg industrijskog društva, u kome prevlast ostvaruje profit inovativne organizacije, onda je razumljivo što socijalna ekonomija nije dostigla nivo teorijske izgrađenosti i nivo nauke, nego je na nivou pojedinih učenja.

Ekologija kao samostalna nauka razvojem dobija samostalna naučna područja, naučne grane, a najstarija podela je ona koja se odnosi na fitoekologiju (ekologija biljaka), zoоекologiju (ekologija životinja) i mikroekologiju (ekologija mikroorganizama).

Dalju podelu je moguće izvršiti prema različitim kriterijumima i primenom naučnih metodologija, zavisno od sadržaja koje njene grane proučavaju.

Ekologija je analitička kao što je i njen naučni postupak analitički, a kada su u pitanju makrobiološki sistemi, onda je ekologija sintetička, a njen naučni postupak sinteza.

Nastajanje i razvoj ekoloških pokreta

Nakon radničkih protesta i studentskih pokreta, sedamdesetih godina dvadesetog veka javlja se niz novih društvenih pokreta kao što su neofeministički, novi mirovni ili antinuklearni i ekološki pokreti.

Tokom sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog veka, svest o tome da je priroda ugrožena postala je dovoljno jaka i rasprostranjena da je stvorila realne preduoslove za osnivanje ekoloških pokreta. Stvaranje ekoloških pokreta krajem dvadesetog veka predstavlja jednu od najvažnijih pojava za aktivno delovanje novih – alternativnih društvenih pokreta.

Svrha društvenih pokreta koji se javljaju u sociosferi čovekove životne sredine jeste ograničavanje poremećaja koji nastaju usled delovanja državne prisile i liberalnog kapitalizma (vlasničkog kapitala).

Razlozi za razvoj i rast ekoloških društvenih grupa i društvenih organizacija i takozvanog trećeg sektora, pored političkih partija i oblika državne uprave koje pretenduju na ekskluzivno bavljenje opštim poslovima društva i preduzetničkog sektora koji pretenduje da se ekskluzivno bavi privrednom delatnošću, može se obrazložiti promenama:

- Stila i načina života, među koje spada povećano slobodno vreme građana i time veća potražnja za različitim vrstama usluga i potrebom da čovek svoje slobodno vreme upotrebi humano i u humanitarne svrhe uopšte.
- Promena svesti, koja se u prvom redu odnosi na potrebu čoveka za samoorganizovanjem u smislu ekološke brige za resurse.
- Promena u tehnologiji, tako da se pojavio veliki broj proizvoda, čije korišćenje zahteva dodatno obrazovanje, druženje ljudi kod njihove upotrebe.
- Promena ljudi, koji više neće da budu samo oni koji će učestvovati u izborima i plaćati poreze, nego hoće da postanu aktivni građani koji stvaraju uslove svoga života.

Ekološki pokreti predstavljaju najznačajni vid novih društvenih pokreta, koji često povezuju i objedinjuju mnoge nove društvene pokrete. Zbog toga se s pravom može reći da su ekološki pokreti obrazac ili paradigma novih – alternativnih društvenih pokreta.

Delovanje ekoloških pokreta

Ekološki pokret nastaje u opoziciji prema bazičnoj logici modernog društva, koja počiva na neograničenoj akumulaciji profita, industrijskog i tehnološkog rasta, čak i po cenu uništenja životne sredine, a samim tim i egzistencije čoveka i drugih živih bića. Pokret podržavaju milioni ljudi i on uživa veliko poverenje građana širom sveta, koji, kao što istraživanja pokazuju, imaju veliko poverenje u ono što pokret govori i radi, a vrlo malo poverenja u ono što vlade govore i rade kada je reč o ekološkim pitanjima.⁵¹

⁵¹ Christopher Roots, Environmental Movements, in: David Snow, Sarah A. Soule and Hanspeter Kriesi (Eds.): The Blackwell Companion to Social Movements, Blackwell Publishing, Malden, Oxford and Carlton 2006, str. 608

Pokret doživljava naglu ekspanziju šezdesetih godina prošlog veka zajedno s drugim, alternativnim pokretima, iako njegove začetke možemo naći u XIX veku, kada se javljaju protoekološki pokreti kao što su konzervacionistički i pokreti očuvanja prirode (*Conservation and Preservation Movement*). Njih još ne možemo nazvati društvenim pokretima budući da nemaju karakteristike i oblike delovanja karakteristične za društvene pokrete, ali se javljaju ideje i vrednosti suprotstavljene savremenom urbanom i industrijskom razvoju oko kojih će se kasnije kristalirati i pravi ekološki pokret.

Konzervacionisti i prezervacionisti su imali, za razliku od društvenih pokreta, "ograničen diskurs", u svojim idejama su slavili prirodu "po sebi" i nisu videli šire društvene uzroke i posledice uništenja životne sredine. Njihove aktivnosti su bile kratkoročne i pragmatične, koristili su konvencionalne političke metode i imali oligarhijsku organizacionu strukturu.⁵² Uprkos tome, postigli su i određene uspehe u svom delovanju, tako je 1872. godine u američkoj državi Vajoming proglašen prvi nacionalni park u svetu – Jeloustonski nacionalni park (*Yellowstone National Park*), a kada je na mesto američkog predsednika 1901. godine došao Teodor Ruzvelt, on je ubedio Kongres da izglasa nekoliko konzervacionističkih zakona.

Šezdesetih godina prošlog veka, ekološki pokret dobija novi zamah pojavom knjige *Rejčel Karson, Nemo proleće (Silent Spring)* 1962. godine koja je postala bestseler. Ubrzo dolazi do održavanja protestnih časova posvećenih zaštiti prirode u američkim školama i univerzitetima, organizuju se ekološki protesti i mitinzi i formiraju brojne ekološke grupe, kao što su Fond za odbranu okoline (*Environmental Defense Fund*), Prijatelji zemlje (*Friends of the Earth*), Zeleni mir (*Greenpeace*). Brojne ekološke grupe se umrežavaju, razmenjuju iskustva i prave zajedničke strategije i razvija se specifičan identitet ekološkog pokreta. Takođe, a što je ujedno i najznačajnije kada je reč o društvenim pokretima, dolazi do masovne političke mobilizacije aktivista, pristalica i građanstva koji sve više prate i podržavaju aktivnosti pokreta.

Na globalan uspon i značaj pokreta uticao je njegov univerzalistički diskurs. Naime, ekološki problemi su globalne a ne lokalne prirode i kako je u ekosistemu sve povezano i u međusobnom odnosu, ekološki problemi i katastrofe ne poznaju nacionalne granice, ideološke i razlike u bogatstvu. Razvoju pokreta su doprineli i porast naučnih saznanja o štetnim uticajima na životnu sredinu, širenje visokog obrazovanja među populacijom što je omogućilo porast društvene svesti o važnosti ekoloških problema, otvaranje novog političkog spektra pod uticajem studentskih protesta iz 1968. godine i ideja *nove levice*. Nova leвица je, kritikom kapitalističkog sistema i potrošačkog društva, i razvojem kontrakture omogućila da ekološki pokret napusti nekadašnji reformski pravac, uputi se u dublju analizu ekoloških pitanja i razvije specifičan identitet.

Novi značajan period u razvoju ekološkog pokreta dolazi sedamdesetih godina, kada se javlja konsenzus između društva i političara o važnosti ekoloških pitanja. Ustanovljava se *Dan zemlje*, što je inicirao senator *Nelson*, a 1970. godine je organizovano prvo masovno obeležavanje ovog dana, u čemu su učestvovali brojni građani, lokalne zajednice, obrazovne institucije, mediji i političari.⁵³

⁵² Christopher Roots, *Environmental Movements*, in: David Snow, Sarah A. Soule and Hanspeter Kriesi (Eds.): *The Blackwell Companion to Social Movements*, Blackwell Publishing, Malden, Oxford and Carlton 2006, str. 612

⁵³ Vukašin Pavlović, *Društveni pokreti i promene*, Službeni glasnik, Beograd 2006, str. 236

Takođe, dolazi do institucionalizacije pokreta neposredno s donošenjem brojnih zakona o zaštiti prirode, uspostavljanjem vladinih agencija za zaštitu životne sredine i slično u brojnim zemljama, i pokret gubi na svojoj kritičkoj oštirini. Kao reakcija dolazi do pojave takozvane *dubinske ekologije* (*Deep Ecology*), koja otvoreno odbacuje antropocentričnu sliku sveta koja je bila karakteristična i za reformski pokret, budući da on probleme posmatra s aspekta njihove štetnosti po ljudski rod. Dubinska ekologija razvija ekocentričnu sliku sveta, a izraženo nepoverenje pa čak i neprijateljstvo prema ljudskom rodu je navelo pristalice ove ideje da više razviju različite oblike direktne akcije, a harizmatске ličnosti okupljene u ovom pravcu su manje zainteresovane za njegovo značajnije omasovljenje.⁵⁴

Devedesetih godina, ekološki pokreti posebnu pažnju pružaju situaciji u zemljama takozvanog *Trećeg sveta*, u kojima postoji direktna veza između ekstremnog siromaštva i rapidnog uništavanja životne sredine.

Pritisnute ekonomskim potrebama svog stanovništva, interesima domaćeg i stranog kapitala i političkih elita, ove zemlje nezaustavljivo iscrpljuju vlastite prirodne resurse.

Međunarodni ekološki pokret, u saradnji s lokalnim organizacijama u ovim zemljama, promovise ideju održivog razvoja. Ona se razvija nasuprot staroj paradigmi o ekonomskoj konkurentnosti koja se definisala kao pristup najjeftinijim faktorima proizvodnje, kapitalu, radnoj snazi, energiji i sirovinama. U paradigmi održivog razvoja, ekonomska logika povezuje zaštitu životne sredine, produktivnost resursa, uvođenje inovacija u cilju prilagođavanja ekološkim standardima i regulativi i konkurentnosti u globalnoj privredi.

Međutim, mnogi kritičari ističu da se tu zapravo radi o reaktivnom prilagođavanju postojećeg sistema degradacije životne sredine i da je neophodna radikalna promena svesti i proaktivan stil vođenja ekološke politike. Činjenica da mnogi finansijeri na *Vol Stritu* angažuju naučnike da bi na najbolji mogući način uložili sredstva usled klimatskih promena ukazuje da se postojeći ekonomski i politički sistem vešto (pa i perverzno!) prilagođava ekološkim izazovima bez da dovodi u pitanju temeljnu logiku na kojoj počiva, a koja sve više ugrožava opstanak ekosfere.⁵⁵

Pored nedovoljnog interesovanja za životnu sredinu, ekološko angažovanje građana dodatno otežava nerazvijenost civilnog društva. Kod nas, kao i u većini drugih postsocijalističkih zemalja, umesto autohtonog civilnog društva, usled priliva stranih donacija namenjenih jačanju kapaciteta civilnog društva, dolazi do bujanja profesionalizovanih nevladinih organizacija koje, blisko povezane s državnim strukturama i uslovljene zahtevima donatora, najčešće svoje delovanje ograničavaju na obavljanje onih poslova za koje državne institucije nemaju adekvatna znanja ni kapacitete. Ovaj surogat civilnog društva održava se najvećim delom sredstvima iz stranih donacija i projektnih grantova, što s jedne strane, u značajnoj meri ograničava slobodu delovanja nevladinih organizacija a s druge, pod znak pitanja stavlja njihovu budućnost onda kada se strani donatori povuku, što se može očekivati u narednih pet do deset godina.

⁵⁴ Christopher Roots, Environmental Movements, in: David Snow, Sarah A. Soule and Hanspeter Kriesi (Eds.): The Blackwell Companion to Social Movements, Blackwell Publishing, Malden, Oxford and Carlton 2006, str. 615

⁵⁵ Robert J. Brulle, Habermas and Green Political Thought: Two Roads Converging, in: Piers H. G. Stepehns et al. (Eds.): Contemporary Environmental Politics: From Margins to Mainstream, Routledge, London and New York 2006, str. 53

Pored toga, delovanje ovih organizacija je u toj meri udaljeno od građana, da su istraživači skloni da ovaj fenomen nazovu "civilnim društvom bez građana".

Svetske ekološke organizacije

U Sjedinjenim Američkim Državama, šezdesete godine dvadesetog veka predstavljaju prekretnicu za mnoge pokrete, od studentskog, preko pokreta za ljudska prava, pa do ekološkog. Treba naglasiti da se ekološki pokret, u nešto drugačijem obliku pojavio u Novoj Engleskoj još u XIX veku, pod uticajem pesnika *Ralfa Emersona* i prirodnjaka *Henrija Dejvida Toroa*. No, metaforična slika američkog gradića u kome u proleće ne pevaju ptice, a sve usled zagađenja pesticidima, koje je predočila *Karsonova*, masovno je probudilo svest Amerikanaca. Ona se samtra majkom ekološkog pokreta, dok se za očeve uzimaju *Aldo Lepold*, *Pol Erlih* i *Beri Komoner*. *Aldo Leopold* je formulisao teze etike zemlje. To podrazumeva da Homo sapiens nije osvajač i izrabljivač zemlje, već njen punopravni građanin – sugrađanin. Osnovna teza glasi: "Jedna stvar je s etičkog stanovišta u redu kada nastoji da očuva integritet i lepotu biotičke zajednice."

Pol Erlih se bavio problemima *populacionog buma* predviđajući tada da će 2000. godine biti 6 milijardi stanovnika Zemlje. On predviđa da ukoliko se ovakav trend nastavi da će za 9 vekova na zemlji biti 100 stanovnika po jednom metru kvadratnom. Njegovo upozorenje se odnosi i na to da je 40% stanovništva nerazvijenih zemalja mlađe od 15 godina, što znači da produktivne snage tek dolaze, ali i da takvo stanje guta sve proizvodne rezultate privrede u tim zemljama. *Beri Komoner* je sedamdesetih godina dvadesetog veka dao tezu o *biosferi* i *tehnosferi*.

Zakonitosti biosfere su:

- Sve je povezano sa svačim.
- Sve nekuda mora da ode.
- Priroda zna najbolje.
- Nema besplatnog ručka.

Poenta ovih teza jeste da pokažu kako u prirodi postoji samoregulacija sistema, dok u tehnosferi je regulacija najčešće izostavljena i linaerna.

Kada su se ova predviđanja pokazala i praktično Ujedinjene nacije su ustanovile da je 22. april dan Zemlje (1970. godine). Kasnije su u Sjedinjenim Američkim Državama ustanovljene i mere praktične politike za ekologiju, na osnovu koje je nastala i EPA – Agencija za zaštitu okoline.

Od Rimskog kluba i Granice rasta do Anri Nesa i dubinske ekologije

U Italiji su se 1968. godine na poziv industrijalca *Aurelio Pečelia* okupili ugledni naučnici da bi diskutovali o aktuelnim eko-problemima. Tada nastaje Rimski klub. Njihov prvi izveštaj doneo je *Denis Medous* sa Masačusetskog univerziteta pod nazivom *Granice rasta*. On se bazirao na izazovima pet činilaca – stanovništvo, poljoprivredna proizvodnja, sirovine, industrija i zagađivanje. Ipak, kritičari su

zamerili previše tehnokratski pristup, kao i nedovoljno rešenja za opisane probleme. Zaključci su bili da će do 2020. godine biti dosegnute granice rasta, da je ovo moguće promeniti, ali da se s tim mora krenuti odmah i sada. S tim se nije krenulo, pa je Rimski klub “izbacio” 1992. godine novi izveštaj “*S onu stranu granica*”, u kome se smatra da je ovo već dostignuto. Ipak optimizam postoji i u ovom izveštaju. Preorijentacija ka održivom sistemu je moguća uz povećanu upotrebu nekih alternativnih vidova energije, kao što je na primer solarna energija.

S teoretske strane, naročito je bitan doprinos *Anri Nesa* i njegove *dubinske ekologije*. Po njemu, postoje površni ekolozi, koji se bave samo posledicama, i dubinski, koji se bave problemima koji ih preorijentišu s pozicije antropocentrizma na ekocentrizam. Da bi se to postiglo moraju se poštovati neki principi, njih 7:

1. Čovek mora odbaciti sliku sebe u okruženju i prihvatiti sliku celine. Takva slika podrazumeva mrežnu strukturu sveta u kojima su relacije uvek povezane.
2. Čovek mora da usvoji biocentrični egalitarizam, odnosno da poštuje pravo svih vrsta na život.
3. Čovek mora da usvoji *principe diverziteta i simbioze*, ili načelo “živi, i pusti druge da žive”.
4. Ovo će najbolje funkcionisati ako se prihvati *antiklasni stav*.
5. Čovek mora da vodi borbu protiv zagađenja i iscrpljivanja resursa.
6. Čovek mora da se vodi načelom *kompleksnosti, a ne komplikovanosti*.
7. Ukoliko je *lokalna autonomija* data čoveku, toliko će on poštovati i pravo drugih na samostalnost.

Ekološka politika

Ekološka politika podrazumeva organizovanu društvenu delatnost kojom se posredstvom društva, države, političkih, stručnih i nedržavnih organizacija usmerava odnos društva prema prirodi u cilju zaštite i unapređenja čovekove životne sredine.

Ekološka politika ima pet osnovnih elemata:

1. Cilj, determinisan vizijom budućnosti naših pokolenja i misijom kao svrhom našeg sadašnjeg postojanja, to jest determinisanje onoga što želimo ostaviti u nasleđe našim pokolenjima.
2. Usmeravanje, kao proces promena ponašanja i aktivnosti, u opšte prihvatljivom društvenom pravcu, kada postoji jasno definisan cilj aktivnosti.
3. Subjekte, kao nosioce ekološke politike, to jest one koji vrše delatnost usmeravanja.
4. Predmet usmeravanja, odnosno kretanja u poželjnom i prihvatljivom smeru, koji se ogleda u stavu da razvoj ljudskog društva mora biti usklađen s mogućnostima prirode.
5. Cilj delatnosti, koji je ne samo zaštita, nego i unapređivanje čovekove životne sredine i sredstava za ostvarivanje ekološke politike.

Ekološka politika je determinisana s dva osnovna principa i kriterijuma: *ekološko-socijalnim* i *političkim*.

Ekološko-socijalni principi ekološke politike mogu se klasifikovati prema četiri univerzalna kriterijuma i principa:

1. Usaglašavanje privrednog razvoja s ekološkim mogućnostima.
2. Upotreba dostignuća naučno-tehničkog progressa u skladu sa zahtevima za očuvanje ekološke ravnoteže.
3. Stvaranje sistema potreba čije podmirivanje neće dovesti do degradacije čovekove životne sredine.
4. Planiranje prirodnog priraštaja stanovništva u meri kojoj ga prirodni sistem i tehnologija mogu podržati, a da u socijalnom i prirodnom sistemu ne dolazi do velikih promena i posledica.

Politički principi ekološke politike klasifikuju se na:

1. One koji omogućavaju funkcionisanje ekološke politike, a to su principi nedemokracije, tajnosti, prisile, neaktivnosti i konfrontiranja.
2. One koji ograničavaju, a to su principi: demokracije, javnosti, dobrovoljnosti, različitih aktivnosti i princip pregovaranja.

Ekološke partije

Pri analiziranju političke akcije, to jest borbi za vlast najpre treba da posmatramo aktivnosti društvenih grupa, pre nego aktivnosti pojedinaca, mada se, pri izučavanju specifičnih situacija, uticaj određenih pojedinaca može uzeti u obzir. Prvi korak u toj analizi je razlikovanje raznovrsnih načina na koje se društvene grupe mogu uključiti u politiku, kao i prirode datih grupa.

Prve zelene partije formirane su na Novom Zelandu 1972. godine, a u Evropi godinu dana kasnije i to u Velikoj Britaniji. Program Zelene partije se zasnivao na maksimumu ekoloških procesa i očuvanju sredine, nultom priraštaju i razvoju socijalnih sistema.

Prvi put je jedan poslanik zelenih u Evropi bio iz Švajcarske i to u sazivu iz 1979. godine, a u Finskoj je prvi put za ministra ekologije izabran Pavo Havista, predstavnik zelenih.

Partije zelenih su se u Evropi formirale od 1972. godine do 1982. godine. Tada nastaju partije u Italiji, Belgiji, Finskoj, Nemačkoj, Švedskoj i tako dalje. Od 1983. godine pa do početka devedesetih sledi ulazak ovih partija u parlamente. Od 1990. godine i pluralističkih revolucija, zelene partije se šire i na postkomunističke zemlje.

Ipak, najuspešnija partija zelenih je Zeleni iz Nemačke, koji su formirani 1980. godine, a već 1983. godine su imali 22 poslanika u Bundestagu. Ova partija je formirana tokom druge polovine 1970. godine iz nekoliko pokreta zelenih u Zapadnoj Nemačkoj. Karakteristika ove partije jeste što je mogla da ujedini socijaliste i konzervativce, radikale i liberale. Oni su predstavljali novi kulturni izazov zapadnom potrošačkom društvu, jer su ih se ticali potpuno drugi problemi. Time su oni narušavali opšti konsenzus koji je vladao u sistemu. *Ingehart* smatra da je to proizvod potrošačkog društva, odnosno onda kada su građani postali zadovoljni svojim egzistencijalnim stanjem počeli su da vode računa o životnoj sredini. To je deo postmaterijalističke paradigme.

Klaus Ofe s druge strane, smatra da je to deo dekomodifikacije radne snage. To praktično znači da kroz razvoj tercijarnog i kvartarnog sektora, radnici gube status robe (u marksističkom smislu), pa samim tim počinju da se bore za drugačije stvari, pa time pokreti zelenih počinju da dobijaju veću podršku. Treće objašnjenje ovog fenomena se poziva na ubrzan industrijski razvoj Nemačke, koji je sa sobom doveo brojne ekološke probleme.

Takođe, pojava ovih partija je tumačena kao institucionalizacija onoga za šta se zalagao studentski pokret šezdesetih godina, a sve praćeno međugeneracijakim jazom (mladi imaju drugačije viđenje stvarnih problema). I na kraju, postoji tumačenje da je pojava partije zelenih deo krize identiteta razdvojene Nemačke, u tom smislu da je ona bila pogodno tlo da se ponovo povede veliki i ovoga puta nuklearni rat, a to se želelo izbeći orijentacijom na druge, a opet slične probleme. Po ujedinjenju Nemačke, Zeleni su uspeli da "preskoče" cenzus od 5% pa ih i danas ima u oba doma parlamenta.

Dakle, bogata zapadna društva koja su u osnovi uspela da zadovolje materijalne potrebe, potrebe visokog životnog standarda, ušla su u fazu kada su na dnevni red došla pitanja duhovnih, kulturnih i drugih postmaterijalnih vrednosti, u koje treba ubrojati i potrebu za kvalitetnom i zdravom životnom sredinom. To pogotovu važi za nove edukovane srednje klase, koje su rasle u uslovima relativnog mira i prosperiteta. One su pokazale mnogo veći senzibilitet za pitanja koja su otvorili Zeleni. Jedna od najvažnijih postmaterijalističkih vrednosti je i maksimiziranje mogućnosti za samoizražavanje i participaciju u javnim poslovima, a novi društveni pokreti su odgovarali na takve zahteve. Nekoliko empirijskih istraživanja na širokom uzorku zapadnonemačke populacije potvrdilo je da među pristalicama i onima koji podržavaju Zelene ima mnogo više onih koji preferiraju postmaterijalne vrednosti, nego što je to slučaj sa ostalim zapadnonemačkim političkim partijama.⁵⁶

⁵⁶ Vukašin Pavlović, Društveni pokreti i promene, Službeni glasnik, Beograd 2006, str. 246

GOVOR MRŽNJE KAO POSLEDICA NEDOSTATKA ETIČKIH I MORALNIH VREDNOSTI

Pojam govor mržnje

Malo se ljudi danas bave dobrotom i ljubavlju, uglavnom se bave mržnjom, iako se ljudi u osnovi rađaju kao dobri.

Govor mržnje uključuje, pre svega, diskriminaciju po različitim osnovama i to je osnovna karakteristika govora mržnje. Ti osnovi su: nacija, rasa, boja kože, pol, seksualna orijentacija, fizičke karakteristike i slično. Govor mržnje predstavlja pripisivanje negativnih karakteristika svim pripadnicima jedne skupine: nacionalne, rasne, etničke, polne.

Najčešće, govor mržnje se bazira na negativnim predrasudama i stereotipima. Savet ministara Saveta Evrope definiše govor mržnje kao – sve oblike izražavanja koji šire, podstiču, promovišu ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje, zasnovane na netoleranciji, uključujući: netoleranciju izraženu agresivnim nacionalizmom i etnocentrizmom, diskriminaciji i netrpeljivosti spram manjina, migranata i osoba imigrantskog porekla.⁵⁷

Evropski sud za ljudska prava u Strazburu definiše termin kao svaku formu izražavanja koja širi, podstiče, promoviše, ili opravdava mržnju zasnovanu na netoleranciji, uključujući i versku netoleranciju.

Teorijska značenja etike

Naziv etika dolazi od dve grčke reči: *ethos* – običaj, navika i *etikos* – moralan, označavajući naučnu refleksiju o *etosu* (moralu).

Etika i etos, odnosno moral, odnose se slično kao nauka i praksa. Moral se odnosi na praksu ispravnog ponašanja, dok se etika odnosi na teoriju ispravnog ponašanja. Etika se ne bavi stvarima kakve one jesu, već kakve trebaju da budu, te je temeljna zadaća etičara (filozofa) stalno preispitivati postojeću praksu. Etika je dakle, skup pravila i kriterija koji određuju koje je ponašanje dobro, a koje je loše. Temelj etike kao nauke glasi: “*Nemoj nikome štetiti, pomози svima kojima možeš.*” Ili: “*Ne čini drugom ono što ne želiš da drugi učini tebi.*”

Termin etika, kao i pojava etike u smislu filozofske discipline vezuje se za grčkog filozofa *Aristotela*, koji je za razliku od svog učitelja *Sokrata* smatrao da etika ne može postojati kao znanje o dobru i zlu, bez praktičnog delovanja. Etika je filozofska disciplina, više okrenuta postupanju ili usmeravanju nečega, nego znanju.

Etika se deli na:

- Metaetiku - Istražuje izvore i značenja etičkih načela, kao i ulogu razuma u etičkom prosuđivanju normativnu etiku i primenjenu etiku.

⁵⁷ Savet ministara Saveta Evrope, www.coe.org.rs

- Normativnu etiku – Artikuliše pojmove dobra, zla, vrlina, poroka, dužnosti, obaveza, prava, pravednosti, časnosti u najraznovrsnijem kontekstu složenosti međuljudskih odnosa, nastoji doći do moralnih normi i “životnih orijentira”.
- Primenjenu etiku - Nastoji rasplesti pojedinačne kontroverzne probleme u nekom specifičnom području (medicini, ekologiji, poslovanju i slično).⁵⁸

Teorijska značenja morala

Reč moral potiče od latinske reči *mos-moris*, što znači običaj i narav. Pod moralom se podrazumeva stanje stvarno vladajućih normi nekog kulturnog kruga. Etika i moral se međusobno odnose kao teorija i praksa. Tako se moral može definisati kao “oblik ljudske prakse”, oblik delovanja, praktičnog odnosa čoveka prema svetu, prema drugim ljudima, kao i prema samom sebi. On se manifestuje u vrednosnom procenivanju ljudskih postupaka i htenja kao pozitivno ili negativno (ne)vrednih, pri čemu se prvi odobravaju, žele, preporučuju, zapovedaju, a drugi ne odobravaju, kude, osuđuju, zabranjuju.

Moralni sud govori da je nešto dobro ili loše. Da bi se prosuđivalo o nečemu kao dobrom ili lošem, potrebno je posedovati merilo ili kriterijum. Merilo za moralni sud pojavljuje se u obliku normi i pravila. Norme i pravila su obavezni, propisani od društva ili autoriteta. Bitno je i neprocenjivo za svaki moral da je dugotrajna prisila. U osnovi normi i pravila nalaze se vrednosti. Vrednosti predstavljaju nešto što je poželjno ili vredno za određenu socijalnu grupu i što se kao takvo pokazalo tokom zajedničkog života i opstanka grupe. Neke vrednosti su značajnije, pa se govori o određenom poretku ili hijerarhiji vrednosti.

Osim atributa dobro – loše, u moralnim sudovima prevladavaju kategorije treba – ne treba. One izražavaju objektivnu i subjektivnu stranu moralnog fenomena. *Kant*: “*Zvezdano nebo nad nama, moralni zakon u nama.*” Nije, naime dovoljno da čovek samo prihvata ili poštuje moralne norme i pravila, nego treba biti sposoban i da razume i zna šta treba činiti u određenim situacijama, to jest, da je u stanju samostalno odlučivati i birati između brojnih mogućnosti.

Moral je ljudska obaveza čijim se izvršavanjem čovek ostvaruje kao ljudsko biće. Kao spoljna sankcija javlja se društvena osuda i isključivanje iz grupe, a kao unutrašnja sankcija – griza savest.⁵⁹

Svest i savest kao uzroci govora mržnje

Nema moralnosti bez određenog stepena svesti. Svest se izražava kao sposobnost planiranja i predviđanja postupaka i njihovih posledica. Jedino čovek kao svesno biće može postavljenim ciljevima i budućim stanjima koja je zamislio, odrediti sadašnje stanje, oblikovati ga i voditi prema budućem željenom stanju.

Čovek je u stanju procenjivati i predviđati svoje postupke, kao i njihove posledice i tragom toga odlučivati, odnosno vršiti izbor između mogućih alternativa. Za moralnu praksu svest je bitna zbog razloga što omogućava uvid u posledice ljudskih postupaka u odnosu na pojedinca i društva kao celine. Za donošenje moralnih sudova bitno je pre svega poznavanje ljudi i ljudskih odnosa.

⁵⁸ Milan Kangrga, *Etika ili revolucija*, Naprijed, Zagreb 1989, str. 21

⁵⁹ *Ibid*, str. 21

Potpuna očuvanost svesti je preduslov za normalno odvijanje ostalih psihičkih funkcija i harmoničnih psihičkih funkcija ličnosti i obrnuto. Pod delovanjem jakog afekta mogu se javiti poremećaji svesti. Vrlo jake i kratke emocije, kao što su strah, bes i gnev, dovode do poremećaja svesti i daju "afektivni delirijum". Konačno, bez dovoljno dobro očuvane svesti nema valjanog moralnog rasuđivanja, niti moralnog ponašanja i delovanja. Time je svest direktno vezana za moralnost.⁶⁰

Savest se izražava kao izraz ocene vlastitih postupaka temeljem svesti o posledicama postupaka i razvijenog osećanja dužnosti i obaveza. Ocenjujući svoje postupke s aspekta poštovanja potreba drugih ljudi (altruistička osećanja) pojedinac razvija osećaje moralne dužnosti i obaveze. Savest se definiše kao moralna samoocena, kao moralni sud osobe o sebi samoj, koje prati osećanje zadovoljstva ili nezadovoljstva sobom. To je jedna vrsta emotivnog stanja u kojem pojedinac temeljem spoznaje šta je dobro, a šta je loše, izriče moralni sud o vlastitim postupcima, pokušavajući svoje postupke posmatrati očima drugih ljudi. Ukoliko je to emotivno stanje nekontrolisano od strane pojedinca, utoliko je veća mogućnost pojave izlivanja negativnih emocija prema okruženju.

Govor mržnje, etika i moral

Oni koji iskreno veruju da su bogom dani i da su uzori čestitosti, često se iznenade kada otkriju da stranci za njih misle da su prevrtljivi i nepouzdana. Etika mnogo češće izražava želje nego stvarnost, tako da ono što je etično za jedne, nije etično za druge. Kako smo već rekli, u najširem smislu u društvene moralne vrednosti spadaju: istina, pravda, poštenje, dobrota, čovekoljublje i drugo, dok je moral osnova na kojoj se izgrađuju sve kulturne vrednosti: vaspitanje, obrazovanje i naučno znanje, koje su od zemlje do zemlje, od nacije do nacije, veoma različiti. Različiti su stavovi o vlasti, porodici i lokalnoj zajednici.

Postoje suptilne razlike u verovanju šta je društveno neprihvatljivo, a šta prihvatljivo ponašanje. Ono što je nezakonito ne mora biti i nemorlano i obrnuto. U Evropi su od zemlje do zemlje, od nacije do nacije, različita i shvatanja i o tome šta je lična i građanska dužnost. Posebno su izražene razlike kod post-komunističkih država.

Suočeni s takvim razlikama po pitanju etičkih normi, možda je najbolje uzdržati se od moralnih procena nečijeg ponašanja i odložiti ih dok se ne proceni ponašanje ostalih. Najširu vrednost za čovečanstvo imaju moralne vrednosti kao kodirano društveno i ljudsko znanje i saznanje proizašlo iz deset božijih zapovesti. U realnom životu, međutim, nema te države i nacije, uprkos tome što se izdaje kao jevrejska, hrišćanska, budistička ili islamska, koja se pridržava osnovnih religioznih dogmatskih postupaka. Moralizam je priznavanje nekog moralnog zakona, gledište po kome je moralnost najviša vrednost i glavni čovekov zadatak i konačni cilj sveta. Moral u razvijenim društvima nije determinisan za čitavo društvo, nego se razlikuje u jednom društvu u odnosu na određene društvene klase, socijalne slojeve, relevantne i referentne grupe u društvu.

⁶⁰ Milan Novaković, Medicinska etika, Mladost, Bijeljina 2010, str. 23

Moralna norma nastala je veoma davno, još u prvobitnoj zajednici. Tokom svoje evolucije čovek je, najpre, živio u malim grupama. Boraveći i živeći u grupi, prvobitni čovek je neminovno sebi postavljao dva pitanja: 1. Kakav treba da budem ja, da bi drugi ljudi i ja bili srećni? 2. Kakvi treba da su drugi, da bih ja bio srećan i da bi moja sreća uopšte bila moguća?

Na osnovu takvih razmišljanja formirana su pravila ljudskog ponašanja, nastala je filozofska disciplina – etika, koja izučava smisao i suštinu ljudskog bitisanja, smisao kodifikacije normi ponašanja da bi ljudi, pre svega bili srećni.

Moral je objektivna društvena pojava koju konstituiše, prvo, skup pravila (normi, merila) koja regulišu ponašanje članova jedne društvene zajednice i drugo, skup stvarnih navika ponašanja. Značajno je istaći da te norme, načela ili pravila ponašanja uvek utiču na regulisanje međuljudskih odnosa, dakle odnosa ljudi između sebe kao i odnosa jedinke prema društvu.

Moral se manifestuje u vrednosnom procenjivanju ljudskih postupaka i htenja kao pozitivno ili negativno vrednih. Moralni sud ili ocena odnosi se na neki postupak, rasuđivanje, držanje, ponašanje ili karakter nekog čoveka ili nas samih. Objekat moralne ocene je uvek samo čovek. Čovek kao slobodno, samosvesno, stvaralačko i odgovorno biće, stvara moral kao tvorevinu koja služi očuvanju njegovog ljudskog identiteta. Kao skup pravila ponašanja, moral se zasniva na normama o dobru i zlu, a manifestuje se u vrednosnom procenjivanju ljudskih postupaka, u smislu koje je ponašanje dostojno čoveka a koje nije, koje je vredno a koje se može označiti kao bezvredno, koje se odobrava a koje se osuđuje.

Darvin o moralu i etici

Za *Darvina* objašnjenje porekla moralnosti nije bilo neka beznačajna sporedna stvar, već ključno pitanje s kojim je morao da se suoči ako je hteo da njegova teorija o evoluciji čoveka bude uverljiva. Uostalom, kroz čitavu istoriju, većina ljudi je moralnost smatrala jedinstvenim ljudskim fenomenom koji je uzdigao čovečanstvo daleko iznad svih ostalih živih organizama. Prvo, Darwin je morao da dokaže da moralnost nije svojstvena samo čoveku. Drugo, morao je da objasni proces ili mehanizam koji ju je stvorio. Mnogo pre nego što je objavio svoju teoriju, Darwin se borio s problemom porekla etičkih impulsa kod čoveka.

U svom delu *Poreklo čoveka*, *Darvin* je pokušao da pokaže da se sve ljudske osobine – uključujući i moralno ponašanje – razlikuju od drugih organizama po stepenu, ali ne i po vrsti. On je naglasio da ostale životinje žive u društvima i međusobno saraduju, a da se društveni instinkt, iz kojeg proističe ta saradnja, nasleđuje. Kod ljudi su se ti društveni instinkti razvili više nego kod većine drugih vrsta i, zajedno sa čovekovim povećanim saznajnim sposobnostima, proizvele ono što mi nazivamo moralnošću. Mehanizam za jačanje društvenih instinkata je, po *Darvinovom* mišljenju, bila prirodna selekcija kroz borbu za opstanak. One grupe čiji su članovi bili požrtvovaniji i spremniji za saradnju nadjačaće (bilo direktno, kroz borbu ili indirektno, povećanjem broja svojih članova) one grupe čiji su članovi sebičniji.⁶¹

U XVIII veku, mnogi britanski filozofi su iznosili različite teorije prema kojima se moralnost zasniva na čovekovim osećanjima. *Šaftesberi* je bio ključna figura u razvoju

⁶¹ Rihard Vajkart, *Od Darvina do Hitlera*, SG-VIII, Beograd 2005, str. 27

ove filozofije moralnog osećaja i najzaslužniji za istiskivanje razuma iz teorije o moralu. Mnoge istaknute ličnosti uključene u razvoj ove teorije, poput *Frensis Hačisona* i *Džozefa Batlera*, smatrali su da je bog stavio ove osećaje u čovekove grudi, mada su drugi poput *Dejvida Hjuma*, mogli da prihvate filozofiju moralnog osećaja ne povezujući taj osećaj sa božanskim poreklom, već jednostavno s ljudskom prirodom. Pošto je većina filozofa XVIII veka ljudsku prirodu smatrala statičnom, većina ljudi je verovala da su moralna osećanja univerzalna i nepromenljiva. *Darvin* je bio dobro upoznat sa britanskom filozofijom morala. On je 1838. godine pročitao *Disertaciju o razvoju etičke filozofije, Džejmisa Mekintoša*, inače svog rođaka. *Mekintoš* je tvrdio da je moralnost i urođena (budući da se oslanja na moralne pobude) i racionalna.⁶²

Niče o moralu i mržnji

Da li korene govora mržnje možemo prepoznati i u delima i govorima velikih filozofa. *Niče* je u svom delu *Rođenje tragedije* prepoznao mržnju o ovozemaljskom životu u hrišćanskoj civilizaciji.

Hrišćanstvo je od samog početka, suštinski i temeljno bilo izraz gađenja i prezasićenosti koje oseća život sit života, samo prurušen, samo skriven, samo nagizdan pod plaštom verovanja u "drugi" ili "bolji" život. Mržnja na "svet", prokletstvo bačeno na afekte, strah od lepote i čulnosti, onaj svet izmišljen da bi se ovaj svet oklevetao, u osnovi žudnja da se utone u *Ništa*, dospe do kraja, do odmaranja, do "sabata nad sabatima" – sve mi se to, isto kao i bezuslovna veza hrišćanstva da prizna samo moralne vrednosti, oduvek činilo kao najopasniji i najstravičniji oblik svih mogućih oblika "volje za propadanje", u najmanju ruku znak najdubljeg obolenja, zamorenosti, mrzovolje, iscrpljenosti, osiromašenja života, jer pred moralom (naročito hrišćanskim, to jest bezuslovnim moralom) život mora stalno i neminovno da ispadne kriv, budući da je život nešto suštinski nemoralno – život mora konačno, smravljen pod teretom preziranja i većitog poricanja, da se oseti nedostojan žudnje, nepravedan po sebi. Moral sam – kako? Nije li moral "volja za poricanje života", potajan nagon uništavanja, načelo propadanja, umanjivanja, klevetanja, početak kraja?⁶³

Svaki neutralizam u moralu, to jest, svaki zdrav moral, potčinjava se instinktu života – bilo kakva zapovest života ispunjava se određenim kanonom "treba" i "ne treba", time se na putu života otklanja bilo kakva prepreka i neprijateljstvo. Protivprirodni moral, to jest, gotovo svaki moral, koji su do danas podučavali, okreće se suprotno upravo protiv instinkata života – on je čas potajna, čas javna drska osuda tih instinkata. Govoreći "bog vidi čovekovu dušu", on govori "ne" najnižim i najvišim požudama života i smatra boga neprijateljem života.⁶⁴

Moral, kao što je do sada bio shvaćen – kao što ga je, najzad još i *Šopenhauer* formulisao kao "negiranje volje za život" – sam je instinkt *decadence-a*, koji stvara od sebe imperativ: on kaže: "propadni!" – on je presuda osuđenih. Moral, ukoliko osuđuje, sam po sebi, a ne zbog namera, obzira, svrhe života, specifična je zabluda, prema kojoj ne treba osećati nikakvo sažaljenje, idiosinkrazija degenerisanih, koja je pricinila neizmerno mnogo štete.⁶⁵

⁶² Rihard Vajkart, *Od Darvina do Hitlera*, SG-VIII, Beograd 2005, str. 28

⁶³ Fridrih Niče, *Rođenje tragedije*, Gramatik, Podgorica 2001, str. 13

⁶⁴ Fridrih Niče, *Sumrak idola ili kako se filozofira čekićem*, Svetovi, Novi Sad 1999, str. 38

⁶⁵ *Ibid.*, str. 40-41

Govor mržnje i (ne)moral u politici

U oblasti politike neprijateljstvo je sada postalo duhovnije, mnogo razumnije, mnogo razboritije, s mnogo više obzira. Gotovo svaka partija vidi interes svog samoodržanja u tome da protivna partija ne izgubi snagu, isto to se može reći i o velikoj politici. Naročito nova tvorevina, na primer, nova država ima potrebu više za neprijateljima nego za prijateljima, samo u suprotnosti se oseća neophodnom, samo u suprotnosti ona postaje neophodna.⁶⁶

Da li možemo govoriti o etičnosti i moralnim normama kod političara koji su kroz svoje političke nastupe održavali govore, "govore mržnje" i pozivali svoje pristalice i sledbenike na otvoreno istrebljenje svih koji su "drugačiji" po bilo kojoj osnovi? Jedan od najpoznatijih po govoru mržnje, a i po delima, tačnije nedelima, je *Adolf Hitler*.

Da li je *Hitler* uopšte imo etiku? Pošto *Hitler* predstavlja otevljenje zla, neki će pomisliti da je apsurdno čak i razmatrati mogućnosti da je moralnost imala neku značajniju ulogu u njegovom shvatanju sveta. Mnogi pretpostavljaju da je *Hitler* – da bi počinio tako radikalno zlo – morao biti ili nemoralni oportunistički ili amoralni nihilista.

Hitler se u svojim ranim govorima i spisima često pozivao na prirodu da bi opravdao svoju predstavu o borbi. *Hitlerovo* shvatanje da je moralnost čisto ljudska tvorevina ruši svaki etički sistem koji tvrdi za sebe da je transcendentan, kao što su judeo-hrišćanska ili kantovska etika. *Hitler* očigledno nije verovao u postojanje nepromenljivih, univerzalnih moralnih standarda. Izgleda da ovaj aspekt *Hitlerove* filozofije potkrepljuje predstavu o njemu kao amoralnom ničeovskom nihilisti, pogotovo zato što je on toliko često govorio o potrebi za prevazilaženjem prepreka snagom volje, zbog čega je u velikoj meri zvučao kao *Niče* sa njegovim konceptom o volji za moć.⁶⁷

Moralna autonomija i moralna heteronomija pojedinaca i duštvenih grupa, snažno se manifestuje i utiče na oblikovanje političke zajednice i javnog života. Od moralne autonomije i heteronomije pojedinaca i društvenih grupa zavisi priroda i karakter određene politike. U političkoj zajednici prepliću se autonomni i heteronomni moralni uticaji. Samo u idealno-tipskom smislu se može govoriti o čistoj političkoj zajednici izgrađenoj na moralnoj autonomiji pojedinaca i društvenih grupa. Zato je tačnije tvrditi da u jednoj politici dominantno mesto imaju autonomno moralni pojedinci i društvene grupe ili da ta dominacija pripada moralnoj heteronomiji. Pravilo je da se iz heteronomnog prelazi u autonomno moralno ponašanje i utiče na politiku. Mali je broj političkih zajednica, tokom istorije, u kojima je dominirala moralna autonomija. One su uz to bile i kratkog veka. Ali zato su trajno urezane u ljudsko pamćenje kao ideali i primeri slobodnog i bogatog javnog života.⁶⁸

Nema politike koja će tvrditi da ne prihvata i da određena moralna načela nije ugradila u program i realizaciju. Svaka politika smatra da postoji radi nekog dobra, a protiv zla. Ona ističe da je, upravo, garant dobra i da štiti podanike od zla. Problemi nastaju onog momenta kada se postave pitanja, kao na primer, koje je to dobro, kakvo

⁶⁶ Fridrih Niče, *Sumrak idola ili kako se filozofira čekićem*, Svetovi, Novi Sad 1999, str. 37

⁶⁷ Rihard Vajkart, *Od Darvina do Hitlera*, SG-VIII, Beograd 2005, str. 189

⁶⁸ Čedomir Čupić, *Politika i zlo*, Univerzitetska riječ, Nikšić 1990, str. 52

je to dobro i čije je to dobro? Konkretizacija odgovora na ova pitanja omogućuje procenu uloge, uticaja i odnosa određene politike prema moralu i utvrđivanje da li je određena politika moralna ili ne. Svaka politika mora da se stalno kontroliše i kritikuje s moralnog stanovišta, jer se na osnovu njega procenjuje njen vrednosni, demokratski i humanistički potencijal i konkretna vrednost njenih rezultata.⁶⁹

Šta je to što nas podstiče da osudimo čin surovosti ili ugnjetavanja? Šta nas to navodi da se uzdržimo od postupka koji bi naneo bol našim bližnjima? Verovatno se, u oba slučaja, radi o specifičnoj primeni onog principa koji pred tuđom tugom izaziva suzu saosećanja, u kombinaciji svih onih osećanja koja čine blagonaklonu narav i ako ne odluka da činimo dobro, a ono bar odbojnost da povredimo drugoga.

Bilo bi teško da se nabroje razlozi za sve osude i pohvale koje se odnose na ljudska dela. Čak i dok moralisemo, svaka sklonost ljudskog uma može imati svoj udeo u formiranju suda i podsticanju jezika. Kao što je ljubomora često najbudniji čuvar čednosti, tako i zloba često najbrže uoči mane našeg suda. Zavist, izveštačenost i taština mogu diktirati svaki naš sud, kao što i najgori principi prirode mogu da se nađu u osnovi našeg prividnog entuzijazma za moralnost, ali ako se samo zapitamo zašto oni koji su blagonakloni prema čovečanstvu u svim situacijama vide prava koja pripadaju našim bližnjima i zašto aplaudiraju kada se tim pravima pruža pažnja, verovatno ne možemo dati bolji odgovor nego da osoba koja aplaudira želi dobro onima na koje se njeno odobravanje odnosi.

Voleti, pa čak i mrzeti, na osnovu shvatanja moralnih kvaliteta, zalagati se za jednu stranu iz osećaja za pravdu i suprostavljati se drugoj s negodovanjem koje izaziva nepravda, to su uobičajene manifestacije čestitosti i delovanja živog, poštenog i velikodušnog duha.⁷⁰

Često postavljano pitanje je: Šta uzrokuje krizu morala?

Nije u pitanju samo kriza ideja. U pitanju je kriza ideala. I kada bismo hteli da podržimo da ideali proizilaze iz ideja ili se vezuju za ideje, čak i tako ideali vode svoj sopstveni život i umiru za svoj račun. A rokovi za iscrpljivanje ili, obrnuto, za regeneraciju ideala su dugi. Ideali su vrednosti, oni su uverenja u vrednosti. Zato je kriza ideala, na kraju krajeva i kriza morala.

Naša društva su postala takva društva u kojima se svi bore za prava bez obaveza da imaju dužnosti. Komplikovana je računica prava – dužnosti. Shvatljivi pojmovi su prava bez dužnosti, dužnosti bez prava, kao i proporcije i preraspodele između prava i dužnosti. Ali, društvo u kome svi traže prava za sebe, a dužnosti za nekog drugog, jesu društva koja ne opstaju na duge staze. A da i ne pričamo o tome da raste “ono što se duguje” što košta, što se prevodi u društvena opterećenja. Stiže se do tačke u kojoj hor parazita proizvodi parazitsko društvo s negativnim zbirom. A, pre svega, društvo protkano samo “interesnim akcijama”, koje vode samo životinje korisnici, “racionalno izračunati” egoizmi, ne može da bude dobro društvo. Mi smo, bojim se na pragu moralnog čoveka koji je bačen kao zalogaj nemoralnom društvu. Nemoralno društvo je danas ogledalo čoveka utilitariste.⁷¹

⁶⁹ Ćedoimir Čupić, *Politika i zlo*, Univerzitetaska riječ, Nikšić 1990, str. 63

⁷⁰ Adam Ferguson, *Eseji o istoriji građanskog društva*, Službeni glasnik, Beograd 2007, str. 43-45

⁷¹ Đovani Sartori, *Demokratija, šta je to?*, CID, Podgorica 2004, str. 265-266

ETNIFIKACIJA POLITIČKE GRUPE

Definisanje pojma etnos

Etnička sistematizacija je danas jedan od dominantnih modela uz čiju pomoć razumemo i tumačimo društveno-istorijske procese. Taj model, naravno, nije jedini, nije najstariji i nije savršen. Postojali su periodi u istoriji koje je teško razumeti uz pomoć ovog modela, budući da on nije podjednako primenjiv na sve socijalne ambijente.

Drugi modeli, kao što su klasni (klasna diferencijacija), politički (podela na države i političke subjekte), polni ili rodni, imaju u nekim slučajevima izvesnih prednosti, ali ni oni ne obuhvataju sve probleme u celini i prilikom analize često stvaraju određene probleme koje, s druge strane, etnički model relativno uspešno rešava.

Podela na različite etničke grupe zasniva se na uočavanju i izdvajanju razlika između grupa koje predstavljaju, uslovno govoreći, primarne okvire identifikacije, zatim na potrebi za klasifikacijom tih grupa, kao i na uverenju da je te razlike moguće standardizovati, podvesti pod jedan princip. Etnički model je sistem čiji delovi pokazuju zadovoljavajuću komplementarnost i dovoljnu heterogenost, što ga čini prilično funkcionalnim.⁷²

Uvek kada se bavimo nekom društvenom pojavom za koju postoji relativno ustaljen i utvrđen naziv, suočavamo se s dva problema. Prvi problem tiče se nastanka i razvoja društvene pojave koju želimo da proučimo, a drugi problem je u vezi s nastankom, razvojem i upotrebom pojma koji se koristi za označavanje te društvene pojave. Te dve kategorije, označeno i označavajuće, nisu organski ili prirodno povezane, njihova veza rezultat je mnogobrojnih, dugih i složenih društvenih procesa.

Geneza same pojave je znatno složenija i zahteva vrlo obuhvatnu komparativnu analizu, koju do danas, niko nije ponudio u prihvatljivom naučnom obliku. Pojmovi etnička grupa i etnija izvedeni su od grčke reči *etnos* (u literaturi je ponekad nalazimo i u obliku *evros*). Ta reč, koju prvi put srećemo u delima antičkih pisaca, imala je u Starom veku različita značenja. Prema rečnicima starogrčkog jezika, *etnos* znači: hrpa, jato, stado, roj, gomila, čopor, mnoštvo, četa, rod, pleme. U prvim upotrebama, na primer, kod *Homera*, ova reč se odnosila i na grupu životinja i na grupu ljudi. Grupe na koje se ovaj pojam primenjivao pokazivale su veliku homogenost, funkcionalno posmatrano, ove su grupe pokazivale, kako to kaže *Dirkem*, mehaničku solidarnost. Jedinke koje su činile takvu grupu pokazivale su veliku biološku i kulturološku sličnost. Ova reč (*etnos*) se upotrebljavala da označi i manje etničke grupe, kao što su bratstva i plemena, ali i velike, kao što su narodi. Budući da je njeno značenje bilo neprecizno, a njena upotreba nedosledna, ova reč je često imala i socijalnu ili klasnu konotaciju, jer je korišćena da označi i kastu (na primer glasnika), ali i neku socijalno izopštenu grupu, kao što su bile žene koje su ubile svoje muževe.⁷³

⁷² Saša Nedeljković, Čast, krv i suze, Zlatni zmaj, Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, Beograd 2007, str. 11

⁷³ Ibid, str.12-13

Autoritarne naspram demokratskih grupa

Autoritarni pojedinci u politici su ličnosti zavisne od autoriteta (to može da bude autoritet grupe ali i autoritet vođe u grupi) i kod njih je izražena potreba za autoritetom. Autoritarni pojedinac je po pravilu agresivan i sadistički nastrojen kada nastupa u ime grupe ili s grupom.

Autoritarne grupe su zatvorene, homogenizovane, hijerarhijski uređene i oslanjaju se na princip dominacije, čvrstu disciplinu i strogu kontrolu članova. Ove grupe su netolerantne i iznutra i spolja. U većim grupama lična pokornost i odgovornost se smanjuje. Zato autoritarne grupe ne insistiraju na brojnosti, nego na čvrstini. Kod njih je karakteristično da se više oslanjaju na ličnu kontrolu (svojih vođa, poverljivih saradnika), nego na bezličnu kontrolu ponašanja svojih pripadnika. Zato autoritarne grupe kombinuju primenu bezlične i lične kontrole. I autoritarni autoriteti su najčešće bezlični pojedinci kod kojih je izražena patologija, ili su na granici patoloških ponašanja. Njihovo *ja* koje dolazi do izražaja je u stvari bolesno *ja*. Oni su robovi svoje patologije. Iako pojedinačno slobodni da kao vođe urade što god hoće, oni rade najviše protiv slobode. Jer, njihovo ponašanje nije uzrokovano slobodom, već unutrašnjim poremećajem. Takvi pojedinci u liku vođe donose velika zla zajednicama. Vođe, veliki zločinci nisu bili ništa drugo do zarobljenici sopstenog pomračenog uma.

Tragedija je u tome, što se često dešavalo u istrojiji ljudskih zajednica, da ih zavode i vođe pojedinci pomračenog uma, a da ljudi uglavnom iz toga nisu izvlačili pouke. Opijeni njihovim plamenim jezicima, očaravajućim rečima i nerealnim obećanjima, ljudi ih iznova slede, srljajući tako u provaliju i zločin. Tek na ivici provalije, manji broj postaje svestan gde i za čime ide. Često pripadnici grupa i ne čuju šta im se kaže, jer im je važnije ko govori. Izgubljeni sluh je posledica izgubljenog razuma. Kolektivna tragedija nikad ne opamećuje jer su se pojedinci unapred od nje oprostili. Tek pojedinačnim tragedijama ljudi se opamećuju i trezne iz kolektivnog ludila. U kolektivnom zanosu ambis tragedije se ne vidi. Zato je svaka žrtva u ime kolektiva mala i traži se još više. Ritual žrtvovanja za kolektiv je sveta stvar. Autoritarne grupe u času žrtvovanja su nekrofilne. Zato nije ni čudo što su mnoge grupe, posebno političke partije, svoje simbole ukrašavale lobanjama i ljudskim kostima, a svest pripadnika trovale parolama smrti. Tamo gde se pripadnost simbolizuje smrću i gde se priziva smrt i traži oružje, prestaje ljudski kontakt i razgovor. Autoritarnost je u suštini loša stvarnost.⁷⁴

Demokratski nastrojeni pojedinci u politici su ličnosti koje vodi razum, nacionalno delovanje i ponašanje, ali i prihvatanje različitih oblika i sadržaja života koji se ne isključuju već nadopunjuju i proširuju. Oni se uključuju u zajednicu kao pojedinci koji drže do identiteta i koji se podređuju samo u meri neophodnoj za zajednički život. To su tolerantni pojedinci koji prihvataju sve razlike, sve ideje, različite obrasce i sadržaje delovanja, ponašanja i sve ih procenjuju prema racionalnim, demokratskim i humanim mogućnostima. U komunikaciji u zajednici pristalice su dijaloga i sporazumevanja.

Demokratske grupe su otvorene grupe, koje su uređene na principu saradnje i saglasnosti, uz poštovanje razlika i spontanosti. One su tolerantne iznutra i spolja.

⁷⁴ Cedomir Čupić, *Politika i zlo*, Univerzitetaska riječ, Nikšić 1990, str. 151-154

Njihovi programi i koncepti su fleksibilni, podložni izmenama i dopunama. Kontrolni mehanizmi su mozaičkog, difuznog i subkoordinisanog karaktera. Izbegava se totalna kontrola, ali je zato kod njih na delu spontana i dogovorena kontrola. Vrlina demokratskih grupa je javnost u unutrašnjem životu i spoljašnjem delovanju. Otvorenost za javnost i javno mišljenje je otvorenost za kritiku i kritičko rasuđivanje i suočavanje. Kritika protivnika ili onih koji se suprotstavljaju je šansa da se ispravi ono što nije dobro, što loše funkcioniše i da se na taj način otklone slabosti.

Demokratske grupe nisu neprijateljski nastrojene, niti traže neprijatelja. One ne podležu apriorizmu i olakom kvalifikovanju. Demokratske političke grupe vlast prihvataju realno i racionalno. S vlašću su u dvostrukom odnosu. Služi im za unutrašnje regulisanje grupnog života, a u spoljašnjem životu (životu zajednice) uključuju se u ravnopravnu trku za njeno osvajanje. Demokratske političke grupe podrazumevaju uvek političku zajednicu kao pluralističku a ne monoteističku. Tek u suparništvu više grupa demokratski život zajednice postaje sadržajni. U takvim uslovima zajednica i grupa, a i pojedinac i demokratija, su na dobitku, a samim tim i lična sloboda i sloboda zajednice.⁷⁵

Uspón masa i etnifikacija politike

Dvadeseti vek je započeo u znaku buđenja masa, a osnivači psihologije i sociologije bili su ubeđeni da će masa trijumfovati. Dogodilo se, ipak, da je znatan deo ovog veka protekao u znaku moćnih i harizmatičnih političkih lidera, kao što su *Lenjin, Staljin, Musolini, Hitler, Franko, Mao, Kastro*. I ma kako da se nazivaju – *lider, the president, massimo, caudillo, duce, firer, veliki vođa* – oni su uvek dugoočekivane mesije koje vode svoj narod u obećanu zemlju.

Protivrečnost je, međutim, samo prividna, jer su mase i lideri dva lica jedne u osnovi iste pojave. Kao što lideri za svoj uspon najviše duguju procesu “masifikacije” (pretvaranja građana u “masu” ili kako je govorio *Le Bon* “gomilu”), tako i mase traže i nalaze lidere koji im odgovaraju.

No, kako se približavao kraj dvadesetog veka, kao da se ponavljala priča s početka veka. Mase se ponovo bude i ustaju. U industrijski razvijenim i demokratski uređenim društvima Zapada, sve je više nezadovoljnih građana koji svoju potrebu za promenama postojećeg stanja stvari iskazuju kroz mnoštvo građanskih udruženja, inicijativa i pokreta. Svedoci smo ogromnog porasta raznih novih društvenih pokreta i drugih oblika nepolitičkog, nevladinog i neprofitnog organizovanja. Neki autori čak govore o *associational revolution*, revoluciji asocijativnosti udruživanja. Poslednje decenije dvadesetog veka protiču u ovim društvima u znaku velikog uspona neofeminističkih, antinuklearnih, mirovnih, ekoloških i drugih takozvanih alternativnih društvenih pokreta i grupa.⁷⁶

Taj novi uspon masa nema samo i uvek pozitivna obeležja. U nekim zemljama Azije i Afrike deo masa zahvaćen je jakim religijskim uticajem, što daje socijalnu osnovu za pojavu religijskog fundamentalizma (što naročito karakteriše neke islamske zemlje). U pojedinim zemljama Zapada deo nezadovoljstva masa se kanališe i u pravcu ekstremnih političkih grupacija, pa političke formacije desnice dobijaju iznenađujuće široku podršku u biračkom telu. Ono što pri tome najviše

⁷⁵ Ćedomir Ćupić, *Politika i zlo*, Univerzitetska riječ, Nikšić 1990, str. 155-158

⁷⁶ Vukašin Pavlović, *Civilno društvo i demokratija*, Službeni glasnik, Beograd 2006, str. 139

zabrinjava je politička platforma na kojoj se ti rezultati postižu, platformom koja sadrži mnoge neofašističke stavove u pogledu prava stranaca (posebno stranih radnika), kao i u pogledu svih manjinskih grupa. Mada su mnoga od tih društava proglasila multikulturalnost kao visokopoželjnu vrednost, u praktičnom životu uočljive su tendencije da se prava socijalnih manjina različitog profila dovode u pitanje.

U isto vreme, na svetskom političkom horizontu nema velikih političkih lidera, čak ni političara šireg formata, koji bi svojim vizijama mogli da ponude strateške odgovore na pitanje kuda to ide današnji svet.

Na drugoj strani, prisustvujemo ne samo buđenju masa, nego i njihovom izlasku na društvenu i političku pozornicu. Ali, ovoga puta za razliku od situacije na početku dvadesetog veka, uspon masa ima jedno posebno i specifično obeležje. Mase stupaju na društvenu scenu ne u amorfnom obliku, već po pravilu, pod znakom svoje etničke pripadnosti. Ponovno buđenje nacionalnih osećanja i jačanje nacionalističkih pokreta predstavlja jednu od važnih karakteristika poslednje decenije dvadesetog veka. Taj trend je tesno povezan s procesom koji se može nazvati etnifikacija politike.

Procesi etnifikacije politike dobili su na prostorima druge Jugoslavije maligna obeležja, a rat je jedan od krajnjih rezultata tih procesa. I u tom pogledu postoje znatne strukturne sličnosti između početka i kraja dvadesetog veka. Prve decenije dvadesetog veka bile su obeležene balkanskim ratovima, koji su imali dimenziju i emancipacije od otomanske imperije, ali i međusobnih borbi balkanskih država za teritorije. Poslednja decenija dvadesetog veka je takođe protekla u ratnim konfliktima, koji sadrže obe dimenzije, kako borbu za uspostavljanja novih nacionalnih država, tako i rat za teritorije i nove granice. Zbog ratnih surovosti početak i kraj dvadesetog veka označavaju i procese jake stigmatizacije Balkana u očima ostatka Evrope i sveta. Balkan najpre dobija, a zatim i potvrđuje, pečat divljeg i varvarskog prostora u kome se u ratnom periodu poništavaju sva dostignuća civilizovanosti i ljudskosti.⁷⁷

Balkan je često bio poprište tragične verske i etničke netrpeljivosti, nedostatka dijaloga i nepoznavanja drugog i različitog, ali i mesto živog susreta različitih zajednica koje vekovima opstaju na njemu. Često se naziva "evropskim Bliskim Istokom", jer judaizam, hrišćanstvo i islam ovde imaju dugo istorijsko trajanje, mada ne kao na samom Bliskom Istoku. Na Balkanu su se periodi suživota tri monoteističke religije, dramatičnije nego u većem delu Evrope smenjivali s periodima sukobljavanja, a i susretanja i sukobi su poprimali jači intenzitet. Iskustvo graničnog pojasa pravoslavlja, katolicizma i islama je ostavilo i pozitivne i negativne posledice na ovdašnja društva. Balkanski nacionalni mesijanizam je uglavnom posledica težnje nacionalnih elita da se širenjem svoje vere na račun inovernih preporuča centrima religije kojoj njihova nacija većinski pripada ili gravitira, što je umanjivalo i njihove mogućnosti da realno sagledaju položaj i stanje društava koja predvode i doprinelo ukorenjivanju straha od drugog osećanja sopstvene ugroženosti. Življenje vere na Balkanu postavlja izazov i zadatak izgrađivanja suživota, ali su upitni kapaciteti graničnog područja za adekvatno suočavanje s njima. Ono pruža manje mogućnosti za društveni i individualni razvoj, pa se ljudski i ostali potencijali razvijaju i koriste slabije nego u verskim i drugim centrima moći, koji često nemaju razumevanja za potrebe graničnih područja, čije kapacitete nekada instrumentalizuju radi sopstvenih interesa.⁷⁸

⁷⁷ Vukašin Pavlović, *Civilno društvo i demokratija*, Službeni glasnik, Beograd 2006, str. 140-141

⁷⁸ Beogradska otvorena škola, www.bos.rs

Nas balkanske narode, karakteriše mitotvorna svest, koju oglašavamo kao ideal duha palanke u svom tradicionalizmu, zadivljen pred njom utoliko više što se dublje i neporecivo oseća kao “prognan” iz nje. To je “naivno” po svojoj jedinstvenoj sposobnosti za univerzalnost i karakteristika nesposobnosti za prostor i vreme u kome živimo. Tradicionalizam balkanskih naroda zasniva se na njegovoj (ne)svesti (ne)religioznog, pozitivistički-trezvenog, duha koji vidi u religijskom stavu jedini mogući svoj životni stav. Tradicionalizam ne poznaje subjekt, on i jeste nepoznavanje subjekta u subjektu.

Savest tradicionalizma, mitološka svest, jeste rđava savest koja vodi vansubjektivnosti, pretvarajući sebe u program, u ideologiju, neizbežno vodeći politizaciji i duhu palanke. Pozivajući se na racionalnu stranu vrednosti idealnog, duh palanke, kao duh idealno zatvorenog sveta sanja ravnodušnost i gubi se u lenjosti. Čovek-palančanin, je žrtva ovog duha, žrtva verovanja u mogućnost apsolutno zatvorenog kao apsolutno smislenog sveta. Njegov duh zarobljen je vanvremenskim, vanprostornim, vansubjektivnim, vanegzistencijalnim i postaje izgrednik koji od sveta (okoline) iznudiše svoje ja. Takav čovek, palančanin, svoja osećanja prenosi i na svoje potomke.

Etnifikacija politike i tranziciono društvo

Glavna socijalna arena za pojavu modernih društvenih pokreta je ona demokratska. Budući da naše društvo nema izgrađen demokratski sistem, kao i poštovanje različitosti i osnovnih prava, klima za stvaranje ovih pokreta je nepovoljna. Jedini pokret koji je uspeo duboko da se implementira je onaj radnički (*socijalistički*) i to autohtona hibridna varijanta.

Po raspadu socijalizma, pojavili su se pre svega *tradicionalistički društveni pokreti* – *nacionalistički* i *populistički*. Takvi pokreti su vraćali društvo tradiciji, ali nisu mogli da obuzdaju nadolazeće nacionalističke struje, koje su se oličile u militantnim etnonacionalističkim pokretima. Proces koji dovodi do ovoga *Klaus Ofe* naziva etnifikacijom politike. U tim procesima problem koji nastaje javlja se iz straha. Nove elite vlasti strahuju od drugih nacija, umišljen ili objektivni, tera ih da strahom ostaju na vlasti.

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija je od pedesetih godina dvadesetog veka bila u vrhu interesovanja i naprednosti među socijalističkim zemljama. Ipak, budući da je vreme za reforme bilo tokom osamdesetih godina, ona je tu svoju šansu propustila, pa ju je pluralistička revolucija zatekla nesprennu, te je završila s krvavim raspadom.

Implozija socijalizma išla je simultano s eksplozijom nacionalizma. Urušavanje socijalizma je, naročito u multietničkim društvima i federativnim državama, bilo delom uzrokovano, a svakako ubrzano, pod dejstvom novog i jakog talasa nacionalizma.

S druge strane, pad socijalizma značio je i pad čitavog sistema vrednosti, što je, između ostalog otvorilo i pojačalo krizu kolektivnog identiteta. Naciolizam je jedan od odgovora upravo na krizu kolektivnog identiteta koja je zahvatila mnoga savremena društva. U eks-komunističkim društvima, lideri i nove političke elite su se oslonile na ovaj identitetni resurs. Ponašanje masa i građana, a pre svega, prema pripadnicima drugih nacija, ne može biti objašnjeno, a još manje opravdano neosporno prisutnim mehanizmima manipulacije i indoktrinacije, pogotovu od strane medija.

Teorijska formula o etnifikaciji politike u društvima u tranziciji je, po *Ofeu*, rezultat moćnih, mada ne i “prirodnih” uzročnih snaga, koje deluju u postkomunističkim društvima i koje ne mogu biti uklonjene po želji.

Etnifikacija politike označava dvostruko pomeranje težišta i smisla politike:

- Od pretežnog regulisanja odnosa građana kao pojedinaca s državom, ka pretežnom regulisanju međusobnih odnosa etničkih grupa (unutar države ili van nje).
- Od razlikovanja pojedinaca i grupa po kriterijumima drugačijih političkih orijentacija i stavova ka pretpolitičkom razlikovanju po etničkoj pripadnosti (drugim rečima, klasične političke podele među građanima na centar, levicu i desnicu političkog spektra postaju manje važne od podele po nacionalnom kriterijumu).

Prema *Ofeu*, svaki politički život ili “operativni politički sistem” je kumulativni ishod odlučivanja na tri hijerarhijski različita nivoa. Na prvom, ili fundamentalnom nivou donose se odluke identiteta, u smislu ko smo “mi”, kakve su društvene, kulturne pa i teritorijalne granice prema drugima. Na drugom nivou donose se ključne konstitucionalne odluke, tačnije odluke o zajedničkim pravima, procedurama i pravilima, kao i o najvažnijim institucionalnim rešenjima političkog života. Tek na trećem, najvišem, nivou odvija se ono što se uobičajeno naziva normalno političko odlučivanje, na koje se gleda kao na rezultat pretakanja određenih interesa u političke odluke.

Po *Ofeovoj* tačnoj oceni, postkomunistička društva u tranziciji suočena su sa situacijom da istovremeno donose odluke na sva tri nivoa. Naime, civilno društvo je to koje bi u normalnom demokratskom sistemu trebalo da obavlja sva tri navedena nivoa odlučivanja i popunjava prostor između njih. Kako je taj prostor ostao prazan i bez efikasnog otpora civilne javnosti najvišim političkim instancama moći (među kojima je neosporno najveća moć koncentrisana u funkciji, a svakako još više, u ličnosti predsednika republike) bilo je moguće da se model političkog sistema i načina na koji će funkcionisati prilagođava i “mesi” po ličnoj meri i nahođenju.⁷⁹

Ako prihvatimo intenciju teze o etnifikaciji politike moramo se pitati da li postoji neki dublji razlog uspona nacionalizma – koji je svakako najvidljiviji u postkomunističkim zemljama, ali koji je kao fenomen prisutan i u mnogim zemljama zapadne demokratije.

Etnifikacija i manjinske etničke grupe

U novonastalim nacionalnim državama, pravac i istorija formiranja društva kreće se procesom supstativne subjektivizacije organskih kolektiviteta, kolektivnih identiteta zajednica, zasnovanih na partikularnim vrednostima. Na taj način, političko priznanje predpolitičkih, organskih identiteta, pre i na račun individualnih identiteta – koje politički status izvodi iz pripadnosti partikularnim zajednicama porekla, a ne temelji ga na univerzalnim pravima, neutralnim političkim instituci-

⁷⁹ Vukašin Pavlović, *Civilno društvo i demokratija*, Službeni glasnik, Beograd 206, str. 144-145

jama i nearbitrarnim procedurama – podržava i naglašava nacionalizam i etnički konflikt. Zato je liberalni poredak opravdan i sa stanovišta opstanka društva u celini i sa stanovišta u njemu postojećih distriktnih zajednica da praktikuju svoje kulturne identitete kroz razne vidove autonomije. Ali, ako bi se sledio obrazac komunitarne, post-liberalne i multikulturalne doktrine, on bi navodio na sasvim drugačiju socijalnu i političku strukturu od one koja dominira u modernom društvu. Jedini do sada poznati istorijski odgovor na ovakvu vrstu pluralizma je bio u nekoj vrsti korporativne povezanosti zajednica, u smislu srednjovekovnog konstitucionalizma i reformatorskog projekta “*cuius region illius religio*”. Svako vraćanje na predmoderni, srednjovekovni konstitucionalizam tipa uzajamne kontrole kolektiviteta predstavlja korak nazad, što je krajnja politička posledica komunitarne koncepcije zajednice i post-liberalne koncepcije prularizma identiteta.

Danas se može reći da su u opštem procesu globalizacije i dovođenja u pitanje isključive nacionalne suverenosti položaj i zaštita pripadnika manjina izvučeni iz sfere isključive unutrašnje nadležnosti država i postali predmet međudržavnih sporazuma i međunarodnih pravnih i političkih obaveza država. Posebno tamo gde postoje takvi integracioni procesi, kao što su evroatlantske integracije i posle iskustva s eksplozijom etnonacionalizma u Istočnoj Evropi devedestih, ono je prešlo u nadležnosti međunarodnih integracija i organizacija, kao što je slučaj s Evropskom unijom.

Međutim i same tranzicione zemlje su se upustile ka rešavanju takozvanog manjinskog pitanja. Ima više razloga za to, kao na primer:

- Interes za ulazak u šire integracije ih tera na to.
- Uviđanje da je to u njihovu korist zbog same konsolidacije društva i države.
- Činjenica da su već uspostavljeni demokratski i kulturno-civilizacijski standardi.
- Merilo demokratičnosti i civilizovanosti.

Naročito je to izraženo u situaciji u kojoj se i svi mi koji se ovde nalazimo, osećamo kao žrtve etnonacionalizma, individualne i grupne, a i zbog uslova koji još uvek vladaju u društvu izašlom iz ratnih euforija, s osećajima uskraćenosti i poraza. Možda je ovaj utilitaristički razlog *interesa* i *koristi*, delotovriniji što se tiče mobilizacije ljudi za novu manjinsku politiku, nego normativno-vrednosni argument o civilizacijskoj vrednosti i značaju ljudskih i manjinskih prava, koji treba da mobilišuće deluje na zemlju da se ozbiljno posveti manjinskim pitanjima i problemima.⁸⁰

Po izražavanje, očuvanje i razvijanje religijskih i etničkih identiteta i definisanje njihovih odnosa pluralističko društvo nosi rizik relativističkog izjednačavanja, to jest devalviranja svih društvenih vrednosti, ali i mogućnost iskrenog dijaloga i upoznavanja drugoga i drugačijeg od sebe, koja se za religije danas otvara praktično prvi put u istoriji ovim intenzitetom. U pluralizmu među različitim izvorima iskustava, vrednosti i pogleda na svet nijedan nema preimućstvo nad drugima, već koegzistiraju

⁸⁰ Ilija Vujačić, Multikulturalizam i političke institucije u Političke institucije i demokrstija (ur.) Vukašin Pavlović, Fakultet političkih nauka Beograd 2006, str. 114-115

bez zajedničkog teoretsko-praktičnog principa koji bi ih precizno definisao i njima ovladao, iz kojeg bi bili lako razumljivi.

Religija i danas artikuliše ono što čoveku nedostaje i čuva oblike društvenog i ličnog zajedničkog življenja, narušene tehnološkim napretkom i društvenom racionalizacijom, pre svega porodicu. Po *Habermasu*, time izazvanu “melanholiju današnjeg čoveka” pluralističko društvo treba da prevazilazi što harmoničnijim suživotom “religiozno muzikalnih i nemuzikalnih” mislilaca. Sekularizacija razdvaja sveto od svetovnog i religiju i veru od etnosa, naroda i nacije, što omogućava jasnije definisanje njima odgovarajućih sazajnih i vrednosnih sistema, kao i uzajamno obogaćivanje religije i etniciteta. Ono se uglavnom odvija kroz inkulturaciju, proces u kome etnički utemeljena kultura sadržinski ispunjava religiju, dok se etničko obogaćuje religijskim kroz prihvatanje univerzalnih duhovnih vrednosti.

Kultura je polje mogućeg plodotvornog susreta i prožimanja religije i etniciteta. Jedno od najmoćnijih sredstava izražavanja religije je kultura, a njena posrednička uloga je često pospešena njenom etničkom zasnovanošću. Primer za to su nacionalne kulture koje često imaju kapacitet da bez pretapanja sjedinjuju univerzalno i partikularno. Hrišćanska i islamska kultura su preobražavale elemente iz ranije paganskih društava, dajući im tako novo značenje i dimenziju, što svedoči o kapacitetu religije da produktivno preobražava, ali i održava kulturu, mada u istoriji postoje i drugačiji primeri. Nesklad religijskih s kulturnim vrednostima, obrascima i praksama često otežava ulogu kulture kao medijuma između religije i etničke zajednice, a nekada dovodi do formalnog usvajanja univerzalne religije koja se prilagođava etnički zasnovanoj kulturi, umesto obrnutog procesa. Pojavni oblici religije i etniciteta se istorijski menjaju, pa ih treba objektivno posmatrati i iznova otkrivati kako bi se identifikovala njihova trajna konceptualna jezgra. Pokazalo se da je religija neuporedivo univerzalniji fenomen od etnosa. Uspostavila se odgovarajuća hijerarhija vrednosti među njima, a kultura može da odigra prirodnu ulogu mosta između religije i etniciteta.

POLITIČKA INDOKTRINACIJA PUTEM MEDIJSKE MANIPULACIJE

Indoktrinacija i manipulacija

Indoktrinacija potiče od latinskog izraza *doctrina*, što označava poseban tip komunikacija ljudi, gde se kontroliše odabir informacija radi provođenja ideoloških namera, ili sprečavanje i isključivanje eventualno moguće kritike. Posebno se odnosi na prezentaciju informacija javnosti koje su s jedne strane pristrasne, a ukupno dostupne informacije su cenzurisane.

Informacije o događajima koji nisu u skladu s vodećom ideologijom ostaju zadržane. Režim preti kažnjavanjem ako se takve informacije objave ili ako se u obrazovnom procesu ne provodi aktivnost na ideološkim osnovama koje je utvrdila vodeća politička struktura. Prema *Vujaklijinom* rečniku indoktrinacija je ispiranje mozga raznim teorijama zavere, zabludama, već pripremljenim scenarijom i novom istinom, koristi se za stvaranje zombi naroda – spremnog, pokornog, uvek tu da brani bastione totalitarnih režima, ali i određenih pojedinaca. Uspešno se sprovodi svuda u svetu, sistematski i veoma dobro organizovano. Cilj je da se mozak i um toliko zbrkaju da postanu list po kojem će se pisati novi scenario za vaš život, pogled na svet i sve ostalo. *“Tuđe mišljenje će biti vaše i branićete ga do kraja i svim sredstvima.”*

Manipulacija potiče od latinske reči *manus* – ruka i ima dva značenja, jedno je rukovanje ili baratanje predmetima ili robom, a drugo kao postupak potčinjavanja pojedinca, društvenih skupina, javnosti, komunikacijskih procedura, komunikacijskih kanala, medija i subjekata određenoj vrsti interesa.

To je model ponašanja nosilaca moći ili urednika moćnih medija koji je obeležen pokušajima da se iskoriste međuljudski kontakti radi zaustavljanja ili skrivanja relevantnih informacija.

Manipulacija je proces smišljenog baratanja krivim podacima, izvrnutim činjenicama, lažnim interpretacijama uz vešto podmetanje, kako bi se stvaranjem lažnog utiska ostvarila kontrola nad javnošću uopšte i postigli željeni ciljevi.⁸¹

Medijska indoktrinacija

Mediji sve više upravljaju životima ljudi i postaju sastavni deo kulture. Danas je nemoguće razmatrati bilo kakve aspekte života izvan konteksta uticaja masmedija. Mediji imaju ambivalentnu ulogu u savremenoj obrazovnoj paradigmi, jer su s jedne strane obrazovno-informativnog sadržaja, dok s druge strane poprimaju oblik manipulisanja i indoktrinacije, posebno, kod dece i mladih.

Medijska pedagogija se poslednjih šezdeset godina etablirala kao posebna naučna disciplina. Nastala je kao rezultat razvoja obrazovnih nauka i kao reakcija na pedagoške posledice naglog razvoja (inovativnih) medija.

⁸¹ Milovan Milutinović, Političko komuniciranje u Bosni i Hercegovini, Naučno- stručni časopis za društvene i prirodne nauke, Svarog, Banja Luka 2011, str. 78

Teorijski razvoj medijske pedagogije nije se još u celosti formirao. U pozadini te mlade discipline stoje različita područja nauke (obrazovne nauke, sociološke, komunikacijske nauke), te su zbog toga i nastale različite perspektive i interpretacije o medijima:

- Medijska nauka.
- Simbolički interakcionizam.
- Semiotika.
- Komunikacijske teorije.
- Medijska psihologija i sociologija.

Glavna je uloga medijske pedagogije bavljenje (inovativnim) medijima kako bi se razvile odgovarajuće kompetencije i na taj se način sprečila medijska manipulacija.

Nije temeljno pitanje šta mediji s korisnicima planiraju napraviti, nego šta će korisnici medija uz njihovu pomoć u konačnici napraviti. U ovoj fazi naglasak je stavljen na akcijsku metodu (sticanja medijske kompetencije).

Pod pojmom “aktivnog medijskog rada” podrazumevaju:

- Medije kao sredstvo refleksije, ponašanja i komunikacije.
- Prepoznavanje vlastitih interesa u skladu s realnošću i sposobnostima.
- Medije kao sredstvo za proizvodnju informacija, stičući prihvatljivu poziciju u društvu i znanju (to je pitanje kako svoje interese javno artikulirati).
- Medije kao sredstvo analize kritičkog aspekta.
- Uočavanje razlike medija kao manipulatora i medija kao transfera komunikacija.⁸²

Metode ispiranja mozga su opasne, ne samo zato što nam izazivaju nagone da kupujemo stvari koje nam nisu ni potrebne i ne želimo ih, već zato što nas dovode do toga da biramo političke predstavnike koji nam ne bi ni trebali, niti ih želimo, kad bismo potpuno vladali svojim umom. Da bismo suzbili ovu sve veću opasnost, moramo zabraniti upotrebu svih hipotetičkih oblika propagande – kako roba, tako i političara.

Političke metode upotrebljene u oglašavanju i političkoj propagandi predstavljaju ozbiljnu opasnost za mentalno zdravlje, naročito za jasno i kritičko mišljenje i emotivnu nezavisnost. Zaluđujuće je bombardovanje sasvim sugestivnim metodama u oglašavanju, a iznad svega u televizijskoj reklami. Poseban učinak tih sugestivnih metoda je stvaranje zadovoljstva polubudnosti, verovanja i neverovanja, gubitka vlastitog osećanja za stvarnost. Ukidanje otrova masovne sugestije delovaće na potrošače kao šok povlačenja, ukidanja, koji će se malo razlikovati od simptoma povlačenja narkomana koji prestaje da uzima drogu.⁸³

Odnos medija i politike

Odnosi medija i društva, medija i politike, oduvek su izazivali pažnju vladajućih,

⁸² Mirela Tolić, Aktualnost medijskih kompetencija u suvremenoj pedagogiji, Publisher, Sveučilište u Zadru, 2009, str. 7-8

⁸³ Erih From, Imati ili biti, Narodna knjiga ALFA, Beograd 1998, str. 167

stručnih i naučnih krugova i bili odrednica u klasifikovanju oblika i metoda političkog komuniciranja. Mediji u svojoj ontogenezi polaze od humanističke usmerenosti da posreduju humanistička, društvena i tehnička znanja, kao civilizacijska ostvarenja i promovišu istinu o događajima kako bi se postojeća socijalna realnost načinila transparentnom.

Masovni mediji govore čoveku iz mase, govore mu ko je on, utvrđuju mu identitet, nameću mu potrebe i želje, umesto stvarnosti u kojoj živi nameću mu svoju stvarnost, što znaju nosioci političke vlasti i vešto ih koriste u realizaciji ciljeva.

Mihael Kunczik navodi osnovne funkcije medija i masovnih komunikacija u društvu:

- Funkcija informisanja.
- Stvaranje odgovarajuće javnosti.
- Artikulacije interesa grupa.
- Posredovanja činjenica među subjektima.
- Kompenzacija, to jest sluh za diskriminisane snage.
- Funkcija tematizacije i selekcije.
- Kritike i kontrole.
- Obrazovanja, vaspitanja i prenosa istorijske baštine na generacije.
- Integracije elemenata društva.
- Rekreacije i zabave.
- Podsticaj ekonomije i razvoja reklame.

Najubitačniji oblik masovnih medija predstavljaju vesti (dnevnik), gde se nižu informacije kao puka registracija događaja koji stoje jedan pored drugog, a u čijoj osnovi stoji određena poruka kojom treba da se izmanipuliše širok spektar javnog mišljenja. Gledaoci koji prate vesti, a nalaze se u infantilnom stanju, onespoboljeni su za zrelo kritičko rasuđivanje, a ređanje informacija u vestima ima svrhu da im potkrepi njihove psihološke nedoumice i učine prividno zadovoljstvo usled rešavanja njihove potrebe za saznanjem.

Mnogi medije posmatraju kao četvrtu silu i protivtežu sistemu vlasti (zakodavnoj, izvršnoj i sudskoj) kao njen nadzorni organ i kritičar. Da bi ostvarili takvu društvenu ulogu, mediji moraju biti nezavisni od političke vlasti, što je teško postići, jer se veći deo medija nalazi u vlasništvu kapitala koji dominantno utiče na vlast, ma kako ona iskazuje suverenost. Nezavisnost medija treba posmatrati u kontekstu demokratskih vrednosti i prihvatanja međunarodnih normi koje regulišu ova pitanja. Poseban problem predstavlja odnos vlasti i medija, jer obrazovani samostalni medijski sistemi čine visoku simbiozu političkog, nacionalnog i verskog, što dovodi do ograničavanja političkih sadržaja u medijskim sredstvima.

Za efikasnu i svrshodnu političku komunikaciju neophodno je razgraničiti pozicije politike i konkretne uloge medija. Međutim, neki kritičari ne prihvataju stav da su mediji samostalni i iznad političkog sistema, nastojeći da ih drže pod kontrolom. To se čini iz razloga što političkim snagama ne odgovara pozicija samostalnog sistema, jer političke strukture na medije gledaju kao segment uspostavljanja i čuvanja vlasti. Ovakva shvatanja ističu da mediji ne mogu imati uticaj na državnu vlast zbog manjka moći i sankcija kakve imaju političke institucije. Zagovornici

ovakvog shvatanja smatraju da mediji ne mogu biti autonomni, jer su ekonomski i politički zavisni od politike. Zagovornici "teorije instrumentalizacije medija" polaze od pretpostavke da su mediji važan segment političkog sistema i da su zbog ovisnosti od politike izgubili vlastitu autonomiju. Imajući to na umu, politički sistem teži obezbediti dominaciju nad medijima u skladu s vlastitim ciljevima.

O političkoj moći najviše govore oni koji je nemaju, odnosno najmanje govore oni koji je imaju, što se odnosi na medije i komunikacije.⁸⁴ U totalitarnim sistemima, politička moć je u domenu uskih grupa, dok je u demokratskim društvima ona u suverenosti naroda, što se legalizuje na izborima.

U demokratskim društvima politika podleže stalnoj proveri na izborima, pa se osvaja ili potvrđuje politička moć i snaga. Prema nekim gledanjima, odnosi između medija i politike idu u korist medija, jer političke strukture postaju zavisne od njih. *Hajnrüh Oberojter* smatra da je došlo do medijalizacije politike, što znači da su mediji podvrgnuli politiku svojim zakonitostima. Što se tiče medija, oni mogu pomicati karakter odnosa od konkretne politike sve dok imaju finansijsku samostalnost, a kada postanu zavisni od pomoći gube nezavisnost: "*Medijalizovana politika znači potčinjavanje i instrumentalizaciju, politika i mediji žrtve su jedno drugoga*." Mediji su fleksibilniji u procesu medijske prezentacije sadržaja, jer ističu stavove različitih političkih opredeljenja. Proizlazi da se između medija i politike stvaraju specifični odnosi kao proizvod karakteristika medijskog i političkog sistema određene zemlje.

Politički sistem teži da dominantno utiče na karakter izveštavanja, u skladu s ciljevima nosioca političke vlasti. U tom kontekstu se može posmatrati izdvajanje finansijskih sredstava za podršku entitetskim medijima, posebno u godinama pred izbore. Na tome se, u mnogim sredinama, razvija kooperativan ili konkurentski odnos medija i politike.⁸⁵ Odnosi medija i politike su sve intenzivniji i sveobuhvatniji u demokratskim društvima, gde postoje jasne podelje ili je obrazovana simbioza. Paradigma podelje vlasti između medija i politike polazi od pomeranja ili brisanja granica, koje su u ranijem bile izražene. To odlučuje o uspehu ili neuspehu političkih snaga i nastaje trka ko će se bolje predstaviti javnosti.

Politika i mediji nikada neće imati odnos koji će jednako odgovarati i jednima i drugima. U sferi političke moći, usled disfunkcije, pojavljuje se snažan pritisak vlasti na medije kako bi se zadržala kontrola nad njihovim radom i delovanjem u konkretnim uslovima:

- Pritisak na medije da deluju po stavovima političke moći.
- Ekonomski pritisci na medije i uskraćivanje olakšica.
- Davanje lažne i pogrešne informacije medijima.
- Postavljanje izabranih novinara na funkcije u medijima.
- Manipulisanje medija korišćenjem isceniranih događaja.

Ovakva praksa evidentna je u mnogim državama, čak i onima koje se hvale demokratijom. Prema Novaku Popoviću, teško je dokazati pritisak vlasti na medije, mada se, s obzirom na nedavnu prošlost i ispoljenu praksu izveštavanja iz krize u

⁸⁴ Novak Popović, *Komunikativne interakcije u pluralizmu*, Institut za političke studije, Beograd 1994, str. 33

⁸⁵ Franz Ronnenberger, *Theorie der Public Relations*, 1992, str. 12

Jugoslaviji, nakon toga oni ne mogu odbaciti, niti opovrgnuti. Disfunkcije su delotvornije unutar određenih zemalja ili u bosanskohercegovačkim entitetima, a snažnije ispoljavanje najčešće se dešava u nestabilnim političkim uslovima. Treba zapaziti da se u zapadnim demokratijama često javljaju dvojaki standardi, jedni prema informisanju unutar zemlje, a drugi prema inostranstvu, radi ostvarivanja interesa i dominacije, posebno u kriznim i ratnim situacijama. To pokazuje da politika ima uticaj na medije koji se ponašaju u skladu s nacionalnim, verskim i političkim stavovima vladajućih krugova.⁸⁶

Osnovne forme političkog komuniciranja

Mediji igraju značajnu ulogu u današnjem društvu osigurajući, na različite načine, širok opseg informacija. Oni snažno utiču na stavove u zajednici, na verovanja i ponašanje i igraju vitalnu ulogu u politici, ekonomiji i društvenoj praksi. Prodiru u sve sfere društva, u politiku, ekonomiju, kulturu, nauku, sport, svakodnevni život. Oni svugde imaju posla i ne deluju samo na osećanja i mišljenja ljudi već demonstriraju vlast nad njima, i to diktatorsku vlast. Ova vlast se ostvaruje različitim kanalima. Mnoštvo informacija zahteva prilagođavanje i selekciju, usled čega su moguće manipulacije.

Informacija je u pravom smislu, postala temelj socijalne moći. U izloženosti na milost i nemilost depersonalizovanim informacijama, pojedinac traži oslonac u drugome, nekoga, ko može biti oslonac u kontradiktornom svetu kojim je suočen. On postaje zavisan od medija i informacije koje dobija, jer iako su neke sekundarne, one za njega postaju primarne. Smisao se traži i nalazi u onome što daju drugi, a pojedinac postaje manipulativni objekt kojeg zloupotrebljavaju.

Moderne demokratije se nazivaju "medijske demokratije" slobodno mišljenje i slobodno izražavanje mišljenja koje je u uskoj vezi sa slobodom okupljanja i slobodom ujedinjavanja, kao i sa slobodom štampe i elektronskih medija. Ove slobode svoju političku težinu i značenje dobijaju činjenicom da se bez njih ne bi moglo realizovati pravo slobodnog obrazovanja javnog mišljenja. Pojedinac ne može ni u kom slučaju delovati samo kao pojedinac, jer je on član društva. Njegovo mišljenje postaje političko, jer prihvata letke, novine, radio i televiziju, da bi svoje mišljenje predstavio široj javnosti.

U modernim državama bez instrumenta masovne komunikacije ne može se voditi politička rasprava. Uz individualno pravo, da se učestvuje u procesu obrazovanja javnog mišljenja, sledi i nastojanje da se mediji drže što dalje od državnog uticaja.

Već dugo vremena mediji nisu samo posrednici koji prenose neki sadržaj, nego su oformili vlastitu socijalnu sredinu i postali deo našeg vlastitog prirodno-umetničkog okruženja. Očekujemo mnogo, prenose nam neko znanje, predstavljaju zabavu. Pojava svakog novog medija izaziva nove nade i strahove u društvu. Ali, pristup informacijama postaje i vrlo jeftin. Vremenske i prostorne barijere su zbog karakteristika medija iščezle. Svetske mreže danas su normalna pojava, samo ako to znamo

⁸⁶ Milovan Milutinović, Političko komuniciranje u Bosni i Hercegovini, Naučno- stručni časopis za društvene i prirodne nauke, Svarog, Banja Luka 2011, str. 72-75

i želimo prihvatiti. Većina onoga što kažemo o medijima govori o nama samima. Mnogobrojni su načini na koje koristimo medije i oni su postali naše ogledalo i obavezan deo svakodnevnog života.

U ovoj eri masovnih medija, poznavanje mogućnosti što ih pruža neki medij smatra se ključem uspeha u mnogim poslovima. Većina onoga što se događa u svetu politike, umetnosti, čak i religije vezano je s raspoloživim medijima i zavisi od njih. Političko komuniciranje u osnovi čini političko informisanje, političko oglašavanje, politički marketing, odnosi s javnošću, dezinformisanje, manipulacije, indoktrinaciju i političku propagandu. Ove forme komuniciranja ispoljavaju se na svim stranama u različitim intenzitetima, zavisno od opšte i političke situacije.⁸⁷

Političko informisanje

Informisanje potiče od latinske reči *information* i znači obaveštavanje, upućivanje u događaje i delatnost kojom se građani ili pripadnici formalnih ili neformalnih društvenih grupa obaveštavaju o podacima i činjenicama, od interesa za njihov život, grupu ili društvo u celini.

Da bi ostvarila cilj, informacija treba da je objektivna, tačna, pravovremena i razumljiva, to jest prikazana u obliku prihvatljivom primaocu. Njenu osnovu čine dokumenti i činjenice, a logične predstave čine reči, izrazi, slike, prilozi i drugo. Kako će kreator informacije pristupiti sadržaju ili događaju zavisi od razvijenosti osećaja, to jest mogućnosti registrovanja podražaja kojima je izložen. "*Informacije su most kojim se dospeva do stava duboko usađenog u čoveku i njime će se uputiti svaki propagandista opremljen komunikativnim sredstvima.*"⁸⁸

Informacije su važne za funkcionisanje zajednice, jer trebaju istinito, pravovremeno i potpuno obavestiti javnost o svemu značajnom za život zajednice i angažovanje pojedinaca i socijalnih grupa. One čine osnovu političkog informisanja javnosti, iznošenjem stavova političkih subjekata. Selekcija ponuđenih informacija od strane primaoca uslovljena je socijalnim, psihološkim, kulturnim i političkim faktorima primaoca. Informisanje može biti višeslojno, tačnije da se informišu građani o pitanjima od opšteg interesa, ili informisanje društvenih grupa o pitanjima od posebnog značaja, kao što su političke institucije i partije.

Javno informisanje čini plansku delatnost obaveštavanja svih subjekata od pojedinaca do velikih društvenih zajednica o informacijama, putem sredstava javnog informisanja (štampa, radio, film, televizija i slično).

Propaganda je izraz latinskog porekla i potiče od glagola *propagare*, koji znači širiti, rasprostirati obaveštenja, ideje i slično. Pod propagandom podrazumevamo plansku i organizovanu aktivnost i samu tehniku usmerenu na širenje političkih, kulturnih, društvenih ideja, mišljenja i postupaka, s ciljem uticaja na shvatanja i ponašanja ljudi. Ona teži učvršćivanju postojećih vrednosti, stavova i ponašanja ili

⁸⁷ Milovan Milutinović, Političko komuniciranje u Bosni i Hercegovini, Naučno- stručni časopis za društvene i prirodne nauke, Svarog, Banja Luka 2011, str. 75

⁸⁸ Toma Đorđević, Političko javno mnjenje, Savez inženjera, Beograd 2007, str. 17

postepenoj, a potom intenzivnoj inverziji kulturnih, socijalnih i psiholoških predispozicija recipijenta ka vanrednom poimanju stvarnosti i delovanju prema socijalnim grupama, analognu propagandnim konotacijama poruke.

Teoretičar Terens Kvolter piše: *“Propaganda je nameran pokušaj pojedinaca ili grupa da stvore, kontrolišu ili promene, održe, osnaže stavove grupa upotrebom instrumenata komunikacija s namerom da u svakoj situaciji reakcije onih na koje se tako utiče budu onakvi kakve ih žele propagandisti.”*

U sferi politike, za propagandu treba reći da je konstitutivni deo politike. U klasičnom odnosu politike i propagande evidentan je odnos sadržaja i forme, jer propaganda ne postoji za sebe. Politika uvek utvrđuje ciljeve i sredstava realizacije, a propaganda kroz persuzivnu aktivnost deluje na korisnike. Ivan Šiber, kaže da je *“propaganda namerno i plansko delovanje na mišljenje i kontrolisanje stavova radi stvaranja predispozicija za određeni način ponašanja”*.⁸⁹

Politička propaganda je specifičan oblik propagande koja se provodi od strane političkih subjekata. Vode je državni organi, političke partije, nevladine organizacije i verske zajednice i nastoje dominantno isticati vlastite ciljeve, a time usmeravati i voditi političke aktivnosti.

Glavno sredstvo političke propaganda jeste manipulacija masom, potrošačima, korisnicima i glasačima, pri čemu su sredstva masovne komunikacije odlučujuće institucije za manipulisanje javnošću.

U naučnoj monografiji Rat je počeo rečima, Milovan Milutinović, sveobuhvatno definiše: *“Pod političkom propagandom podrazumevamo organizovanu, plansku i sistematsku delatnost uticaja na pojedince, grupe i javno mišljenje određene sredine, radi njihovog pridobijanja da usvoje mišljenja, stavove i ideje političkih subjekata, usmerenih na osiguravanje podrške nosiocima tokom širenja političkih sadržaja i promene ponašanja u skladu s namerama propagandista”*.

Medijsko-propagandni rat je nova paradigma kao informativno-propagandna dimenzija “rata rečima”, karakteristična za verbalne konflikte i konfrontacije političkih snaga unutar jedne zemlje, ali i između zemalja tokom kriza i oružanih sukoba. Predstavlja oblik propagandnog delovanja, gde se vrši intenzivno i koordinisano slanje propagandnih poruka putem masovnih medija. U njemu je usavršeno sadejstvo politike, diplomatije, doktrine i aktivnosti specijalnih snaga na terenu pojedinih regiona i država s organizacijom rada medija. To je rezultat povišenog stepena simbioze propagande, medija i politike i svih društvenih subjekata u političkom komuniciranju na realizaciji određenih planova i često se rukovodi: *“Nije važno da li je vest tačna, važan je njen efekat.”*⁹⁰

Principi medijsko-propagandnog delovanja su pojednostavljene važnih poruka, inverzija događaja, gde se takođe manipuliše činjenicama i stvara određena fikcija. Protekli ratni događaji u Bosni i Hercegovini potvrdili su karakteristike delovanja, kumulativnost, brzi efekti delovanja na širok krug recipijenta, masovnost i orkestraciju delovanja kroz informacije i propagandne poruke kao realna i fiktivna

⁸⁹ Ivan Šiber, Politička propaganda i politički marketing, Alinea, Zagreb 1992, str. 27

⁹⁰ Filip Najtli, Prva žrtva, Otokar Kešovani, Rijeka 1977, str. 5

zbivanja. Može se zaključiti, da se u medijsko-propagandnom ratu, izgubila distanca između informisanja, propagande i manipulacije, između stvarnih i režiranih događaja, između reči i rata rečima.⁹¹ Ovaj oblik komuniciranja strana u Bosni i Hercegovini prisutan je i odvija se istim smerom i nakon dvadeset godina završetka građanskog rata u ekstremnom obliku negiranja i omalovažavanja suprotnih stavova i mišljenja.

⁹¹ Novak Popović, Komunikativne interakcije u pluralizmu, Institut za političke studije, Beograd 1994, str. 23

Zaključna razmatranja

Društveni pokreti predstavljaju odgovor građana na autoritarnu državu, uključujući i odgovor na opšte nasilje, koje čine manipulatori. Savremeni organizacioni oblici društvenih pokreta veoma su različiti i mnogobrojni, ali, rad, zalaganje i posao istih, ni iz daleka nije dovršen, posebno kada je reč o društvima kao naše, gde prelaz iz socijalizma ka građanskom, demokratskom, otvorenom i civilnom društvu zahteva daleko više sadržajnog rada.

Savremeni društveni pokreti su nosioci novog civilizacijskog koda izvan političkog subjektiviteta. Interesne društvene grupe i društvene organizacije koje se osnivaju u našim uslovima, još uvek su ili pod kontrolom države ili političkih partija na vlasti ili opoziciji, tako da se ne mogu smatrati onim oblikom samoorganizovanja građana koje karakteriše organizovanje novog civilizovanog životnog koda.

Možemo reći da su društveni pokreti dokaz da nema savršene demokratske države, bez obzira bila ona s demokratskom tradicijom, kao što su engleska i američka, ili o onim koje teže da to postanu. Društveni pokreti su nužnost i uvek će to biti i kao takvi ostati.

Kada je reč o političkim partijama, one kao nosioci vlasti su još uvek najmoćnije društvene organizacije, kojima teži velika većina i kojima je naklonost, posebno u zemljama u tranziciji, veoma izražena. Delovanje političkih partija nezamislivo je bez jasno postavljenog cilja, a taj cilj je neprestana borba, svim mogućim sredstvima, za ulazak u vlast. Cilj političkih partija je zadržati postojeće, za one na vlasti i osvajanje većine, za trenutnu opoziciju. U toj neprestanoj borbi, često "običan čovek" ne vidi neku nadu, a ni istinsko zalaganje za poboljšanje njegovog položaja, iako su sve političke partije uvrstile u svoje programe "boljitak koji donose".

Koliko god pomenuti "boljitak" građani očekivali, svesni su da je težak period tranzicije iz starih društvenih pokreta u nove. Sve dok mladi naraštaji budu gledali u političke partije kao u utočište koje će im doneti materijalnu korist i zadovoljenje ličnih interesa, novi pokreti koji umesto ličnog, imaju kolektivni interes, neće zadugo biti masovni i kao takvi neće imati moć za generisanje promena.

S druge strane, pojavom novih društvenih pokreta, prvenstveno ekoloških, pojavljuju se i nove političke partije. One, kako se smatra, još nemaju veliku podršku širokih narodnih masa. Njih uglavnom čine i podržavaju entuzijasti, a možemo slobodno upotrebiti i termin pacifisti. Pojavom ekoloških pokreta i partija, javlja se nada za nastajanjem novog i boljeg životnog okruženja, ali i čuđenje, zašto ova ideja nema podršku kakvu bi možda trebala da ima. I dalje se nastavlja borba za lične interese i ekonomsko bogaćenje, zanemarujući narušavanje životne sredine.

Ekološki pokreti kao oblici građanskog organizovanja radi zaštite čovekove životne sredine, pretpostavka su savremenog organizovanja društvene zajednice prema kriterijumima humanističke filozofije. Ono što bi od države trebalo očekivati, jeste, ne samo da pomaže osnivanje i funkcionisanje ekoloških pokreta, nego da njihovu delatnost omogući u smislu široke društvene kontrole zagađivača, uključujući preventivne aktivnosti u gradovima i naseljenim mestima.

Sušтина problema se svodi na činjenicu da se savremeni privredni razvoj odvija u uslovima prostorne disperzije zagađujućih materija kroz bilo koji element životne sredine, a ako se on odvija izvan kontrole, onda čovek više nije u stanju da utiče na zakonitosti razvoja prirode. Ono na šta čovek može da utiče su sami izvori zagađivanja, racionalno iskorišćavanje prirodnih resursa i adekvatno deponovanje otpada. Da li će na to da utiče, u velikoj meri, zavisi od etičkih i moralnih normi svakog pojedinca.

Etička i moralna načela nisu važna samo za pravilno ponašanje pojedinca u cilju očuvanja njegove životne sredine, nego u mnogome zavise i njegova politička usmerenja i opredeljenja. Često smo svedoci da naizgled "male stvari" mogu izazvati "velike nesuglasice", pa i sukobe. Da li je nedostatak etičkih i moralnih normi krivac za takvo ponašanje većine? Sve dok ovaj nivo normi ne bude na višem nivou, imaćemo pojavu čestih sukoba, kako unutar istih etničkih grupacija, tako i između različitih, koji su u stalnom usponu kako napreduje ljudski razvoj, uprkos nadanju da će baš taj napredak i razvoj doneti mir i prosperitet.

Rušenjem morala, motiva i motivacije ljudi, koja je bila usmerena na rušenje jednopartijske vlasti radi uspostavljanja demokratskih i liberalnih institucija vladavine predstavničke demokratije u najvećem broju postkomunističkih zemalja je izmanipulisana tako da se na kraju kod najvećeg broja građana uspostavilo nepoverenje među ljudima, koje podrazumeva međusobnu komunikaciju upotrebom govora mržnje. Umesto demokratske, parlamentarne, otvorene, građanske, civilne i pravne države, mi sada na delu imamo grupnu, nekontrolisanu, zakonima neograničenu, samovoljnu vlast u svim nedavno novonastalim patuljastim državama na ovim prostorima.

U sociologiji i tradicionalnoj psihologiji, na primer, shvatanja o moralu kao proizvodu društvenog odnosa prema ponašanju, jeste shvatanje u okviru teorije učenja. Ono što se naziva moralnim odnosno nemoralnim ponašanjem posledica je pozitivnog, odnosno negativnog potkrepljenja u okviru operativnog ili klasičnog uslovljavanja, tako da je moral samo specifičan oblik učenja i oblikovanja ponašanja. Psihološko shvatanje problema morala svodi se na razvoj *superega*, kao i na specifične odnose, *ida*, *ega* i *superega*, prema čemu dete počinje život moralnom neutralnošću i primernim narcizmom. Emocionalnom nevezanošću za majku, oca i druge, psihološkim investicijama libido u spoljnu realnost dete razvija *ego* i u tom procesu razvija *ego-ideal*, sliku o sebi, koja sadrži estetske i etičke norme koje vode sekundarnom narcizmu. Kognitivno-razvojna shvatanja pretpostavljaju da je moral vezan za razvoj celokupne ličnosti, da je uslovljen prethodnim razvojem u drugim oblastima psihičkog, a naročito je vezan za saznanje sposobnosti, prema čemu je moral logika delovanja, a logika je moral mišljenja.

Čovek u tolikoj meri koristi svoj um za racionalizaciju svojih iracionalnih strasti i za opravdavanje postupaka svoje grupe, da je još daleko dan kad će se s pravom smeti nazvati *Homo sapiens*. Ali mi moramo poći dalje od svesti o tome. Moramo pokušati shvatiti razloge za tu pojavu, kako ne bismo pogrešno poverovali da je sklonost racionalizaciji deo "ljudske prirode" koji ništa ne može promeniti. Čovek je poreklom životinja koja živi u čoporu. Njegova delatnost određena je instiktivnim porivima, slediti vođu i biti u bliskom kontaktu s drugim životinjama oko sebe. Ako smo deo čopora, nema veće pretnje našoj egzistenciji od gubljenja kontakta sa čoporom i od

izolacije. Pravo i pogrešno, istinito i lažno određeni su čoporom. Ali mi nismo samo čopor. Mi smo takođe ljudska bića, obdareni smo svešću o sebi, obdareni umom, koji po svojoj pravoj prirodi ne zavisi od čopora. Naše delovanje može biti određeno i rezultatima našeg razmišljanja, bez obzira da li drugi u njih veruju.⁹²

U stvari, bez obzira na to koliko smo umna bića, pokalazalo se da je indoktrinacija i medijska manipulacija i dalje veoma zastupljena i da to što imamo sve više školovanog i obrazovanog stanovništva, ne pokazuje neki napredak u kreiranju sopstvenog mišljenja i iznošenja javnih stavova o značajnim društvenim pitanjima, posebno ne od strane intelektualne elite. Ukoliko ono i postoji, još uvek je sramežljivo, a često i iznuđeno.

Tamo gde nema duhovne, političke i ekonomske slobode, tu nema ni javnosti, a na njeno mesto stupaju politička propaganda i suverena agitacija vođe. Gde nema političke slobode nema ni potrebe za odnosima s javnošću po demokratskim načelima i naučnim metodama pridobijanja naklonosti javnosti. U svim totalitarnim sistemima, knjige, dnevna štampa, časopisi, radio, televizija i internet su službeni i pod kontrolom državnih institucija.

Dvosmislenost našeg mišljenja, dihotomija između uma i intelekta koji racionalizuje, izraz je osnovne dihotomije čoveka, snažne potrebe za vezanošću i slobodom. Rast i puni razvitak uma zavise od postizanja potpune slobode i nezavisnosti. Dokle god to nije ispunjeno, čovek će težiti da prihvati kao istinu ono što većina u njegovoj grupi želi da bude istina, njegovo prosuđivanje je ograničeno potrebom za kontaktom sa čoporom i strahom da će biti izolovan od njega.

Retki pojedinci mogu podneti tu izolaciju i reći istinu uprkos opasnosti od gubljenja kontakta. To su pravi heroji ljudskog roda, ali po njima bismo još uvek živeli u pećinama. Za veliku većinu ljudi koji nisu heroji, razvitak uma zavisi od uspostavljanja takvog društvenog poretka u kojem svaki pojedinac uživa puno poštovanje i nije pretvoren u oruđe države ili neke druge grupe, društvenog poretka u kojem čovek može slobodno iznositi svoje mišljenje, u kojem traganje za istinom ne izoluje čoveka od njegove braće, nego razvija osećaj jedinstva s njima. Sledi da će čovek potpuno zadobiti moć uma i objektivnosti tek onda kad se ljudsko društvo izdigne iznad svih posebnih podela ljudske rase, kad se na odanost ljudskom rodu i njegovim idealima bude gledalo kao na najvažniju privrženost koja postoji.⁹³

Često postavljano pitanje, koje sami sebi, a i drugima postavljamo, jeste, mogući novi sukob svetskih razmera. Međutim, ovakvo pitanje mora biti posmatrano iz više uglova i aspekata. Ako se ima na umu moć korporacija, apatičnost i bespomoćnost velikog dela stanovništva, nepriličnost političkih vođa u gotovo svim zemljama, opasnost od nuklearnog rata, ekološke opasnosti, a i da ne govorimo o takvim pojavama kao što je promena vremenskih prilika, koja može prouzrokovati glad u mnogim delovima sveta, postoji li tada realna mogućnost za izbavljenje? Sa stanovišta biznisa takva prilika ne postoji. Nijedno razumno ljudsko biće neće svoje bogatstvo staviti na kocku kada su izgledi za dobitak svega dva odsto, niti će imati

⁹² Erih From, Psihoanaliza i religija, Narodna knjiga ALFA, Beograd 1998, str. 51

⁹³ Ibid, str. 52

smelosti da investira kapital u posao s jedanko malim izgledima za dobitak. Ali kada se radi o životu i smrti, “realni izgledi” moraju se pretvoriti u “relanu mogućnost”, ma koliko mala ona bila.⁹⁴ Ostale aspekte pokazaće vreme koje je pred nama.

⁹⁴ Erih From, *Imati ili biti*, Narodna knjiga ALFA, Beograd 1998, str. 175

Literatura

1. Arendt Hannah, (1996), Izvori totalitarizma, Politička kultura, Zagreb.
2. Aristotel, Politika, (1970), Kultura, Beograd.
3. Berkvens Arjen, (2012), Kako postati bolji političar, Fondacija Alfred Mozer, Amsterdam.
4. Brulle J. Robert, Habermas and Green Political Thought, (2006), Two Roads Converging, in: Piers H. G. Stepehns et al. (Eds.): Contemporary Environmental Politics: From Margins to Mainstream, Routledge, London and New York.
5. Bottomore Tom, (1983), Društveni pokreti, partije i politička akcija u Marksizam u svetu, Budućnost, Novi Sad.
6. Čupić Čedomir, (1990), Politika i zlo, Univerzitetska riječ, Nikšić.
7. Dahrendorf Ralf, (1990), Reflections on the Revolution in Europe, Times Books/Random House, New York.
8. Đorđević Toma, (2007), Političko javno mnjenje, Savez inženjera, Beograd.
9. Ferguson Adam, (2007), Eseji o istoriji građanskog društva, Službeni glasnik, Beograd.
10. From Erih, (1998), Imati ili biti, Narodna knjiga ALFA, Beograd.
11. From Erih, (1998), Psihoanaliza i religija, Narodna knjiga ALFA, Beograd.
12. Goati Vladimir, (2006), Moć partijskog vođe u Demokratija u političkim strankama Srbije, (ur.) Zoran Lutovac, FES i Institut društvenih nauka, Beograd.
13. Goati Vladimir, (1984), Savremene političke partije, Partizanska knjiga, Beograd.
14. Kangrga Milan, (1989), Etika ili revolucija, Naprijed, Zagreb.
15. Koplston Frederik, (1999), Istorija filozofije (Tom I – Grčka i Rim), BIGZ, Beograd.
16. Makijaveli Nikolo, (2005), Vladalac, Dereta, Beograd.
17. Milutinović Milovan, (2011), Političko komuniciranje u Bosni i Hercegovini, Naučno- stručni časopis za društvene i prirodne nauke, Svarog, Banja Luka.
18. Najtli Filip, (1977), Prva žrtva, Otakar Keršovani, Rijeka.
19. Nedeljković Saša, (2007), Čast, krv i suze, Zlatni zmaj, Odeljenje etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Beograd.
20. Neš Kejt, (2006), Savremena politička sociologija, Službeni glasnik, Beograd.
21. Niče Fridrih, (2001), Rođenje tragedije, Gramatik, Podgorica.
22. Niče Fridrih, (1999), Sumrak idola ili kako se filozofira čekićem, Svetovi, Novi Sad.
23. Novaković Milan, (2010), Medicinska etika, Mladost, Bijeljina.
24. Orlović Slaviša, (2006), Nedemokratičnost partija i demokratizacija društva u Demokratija u političkim strankama Srbije, (ur.) Zoran Lutovac, FES i Institut društvenih nauka, Beograd.
25. Orlović Slaviša, (2008), Politički život Srbije između partokratije i demokratije, Službeni glasnik, Beograd.
26. Orlović Slaviša, (2006), Parlamentarizam i partijski život, (Političke institucije i demokratija), Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd.
27. Pavićević Đorđe, (2008), Država, pravda i redistribucija, (Savremena država), Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Konrad Adenauer Stiftung, Beograd.

28. Pavlović Vukašin, (2006), Civilno društvo i demokratija, Službeni glasnik, Beograd.
29. Pavlović Vukašin, (2006), Društveni pokreti i promene, Službeni glasnik, Beograd.
30. Pavlović Vukašin, (2006), O demokratskim kapacitetima političkih partija u Demokratija u političkim strankama Srbije, (ur.) Zoran Lutovac, FES i Institut društvenih nauka, Beograd.
31. Pekić Borislav, (2015), Sentimentalna povest Britanskog carstva, Laguna, Beograd.
32. Preelet Marcel, (1963), La Science Politique, Presses Universitaires de France, Paris.
33. Popović Novak, (1994), Komunikativne interakcije u pluralizmu, Institut za političke studije, Beograd.
34. Rasel Bernard, (1998), Istorija zapadne filozofije, Narodna knjiga - ALFA, Beograd.
35. Roots Christopher, (2006), Enviromental Movements, in: David Snow, Sarah A. Soule and Hanspeter Kriesi (Eds.): The Blackwell Companion to Social Movements, Blackwell Publishing, Malden, Oxford and Carlton.
36. Ronnenberger Franz, (1992), Theorie der Public Relations.
37. Sartori Đovani, (2004), Demokratija, šta je to?, CID, Podgorica.
38. Sartr Žan Pol, (1981), Portreti, Nolit, Beograd.
39. Stojiljković Zoran, (2006), Demokratija (još) ne stanuje ovde u Demokratija u političkim strankama Srbije, (ur.) Zoran Lutovac, FES i Institut društvenih nauka, Beograd.
40. Stojiljković Zoran, (2008), Partijski sistem Srbije, Službeni glasnik, Beograd.
41. Šiber Ivan, (1992), Politička propaganda i politički marketing, Alinea, Zagreb.
42. Tadić Ljubomir, (1988), Nauka o politici, Rad, Beograd.
43. Tolić Mirela, (2009), Aktualnost medijskih kompetencija u suvremenoj pedagogiji, Publisher, Sveučilište u Zadru.
44. Tomić Đorđe, (2009), Društvo u pokretu, ZOLA Štampa, Novi Sad.
45. Vajkart Rihard, (2005), Od Darvina do Hitlera, SG-VILI, Beograd.
46. Vujačić Ilija, (2006), Multikulturalizam i političke institucije u Političke institucije i demokrstija (ur.) Vukašin Pavlović, Fakultet političkih nauka Beograd.
47. Yeal Tamir, (1993), Liberal Nationalism, Princeton: Princeton Univrsity Press.

Elektronski izvori:

48. Beogradska otvorena škola, www.bos.rs
49. Savet ministara Saveta Evrope, www.coe.org.rs

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

316.4
32.019.5

КРСТИЋ, Светлана

Društveni pokreti kao generatori promena i etnifikacija politike
/ Svetlana Krstić. - Banja Luka : Perpetuum mobile - Institut za razvoj
mladih i zajednice, 2017 (Banja Luka : Štamparija "Vilux"). - 90 str. ; 23
cm

Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija:
str. 89-90.

ISBN 978-99976-705-5-7

COBISS.RS-ID 6752792

